

EEN PSYCHOBIOSOCIALE EN GENDERGERICHTE KIJK OP MANNELIJKE EN VROUWELIJKE PORNOGRAFIE

slabbinck.wim@gmail.com

WIM SLABBINCK

Verhandeling aangeboden tot
het behalen van de graad van
Licentiaat in de Familiale en
Seksuologische Wetenschappen

Promotor: **Prof. Dr. JAN GODDERIS**
Faculteit Geneeskunde
Departement Neurowetenschappen
Afdeling Psychiatrie

Samenvatting

In deze verhandeling wordt een psychobiosociaal model ontwikkeld met betrekking tot mannelijke en vrouwelijke seksualiteit, seksueel verlangen en pornografie. Dit model, dat vooral gebaseerd is op de theorie van de erotische plasticiteit en op de theorie van de seksuele strategieën, tracht (1) het verschil in pornografische consumptie tussen mannen en vrouwen te verklaren en (2) een antwoord te formuleren op de vraag of vrouwelijke pornografie een genre in wording is of louter een randverschijnsel van mannelijke pornografie.

De auteur ontwikkelt een vijftal redenen waarom mannen sterker op pornografie georiënteerd zijn dan vrouwen. Deze zijn (1) de mannelijke traditie van pornografie; (2) de boodschap van (de meeste) pornografie; (3) de neurobiologische verschillen tussen man en vrouw; (4) de verschillende wijze waarop mannen en vrouwen pornografie evalueren en (5) de verschillende wijze waarop mannen en vrouwen zich tot hun seksualiteit verhouden.

Tenslotte geeft de auteur enkele gewenste, maar niet noodzakelijke of absolute criteria voor vrouwvriendelijke pornografie. Vrouwvriendelijke pornografie moet (1) bij voorkeur geregisseerd en geproduceerd worden door een vrouw of door een groep vrouwen; (2) bij voorkeur gericht worden op het vrouwelijke segment van de pornografische markt; (3) bij voorkeur de vrouw hun deel van het seksuele genot geven in de pornografie; (4) bij voorkeur de mate waarin de vrouwelijke seksualiteit wordt gepresenteerd in pornografisch materiaal verruimen.

Abstract

In this dissertation, a psychobiosocial model is developed on male and female sexuality, sexual desire and pornography. This model, which is essentially based on the theories of erotic plasticity and sexual strategies, attempts (1) to explain the difference in pornographic consumption between men and women; (2) to formulate an answer to the question if female pornography is a genre in the making or just a peripheral phenomenon of male pornography.

The author develops five arguments why men are more strongly oriented towards pornography than women. These are (1) the male tradition of pornography; (2) the message of most pornographic materials; (3) the neurobiological differences between men and women; (4) the different manner in which men and women evaluate pornography and (5) the different approach of men and women to sexuality.

As a final point the author extracts some required – but not necessary or absolute – criteria for women-friendly pornography. Women-friendly pornography should (1) preferably be directed or produced by a woman or a group of women; (2) preferably be focussed on the female segment of the pornographic market; (3) preferably give the women their part of the sexual pleasure; (4) preferably broaden the ways in which female sexuality is presented in pornographic materials.

Inhoudstafel

Dankwoord	7
Inleiding.....	8
Hoofdstuk 1.	
Ontwikkeling van een psychobiosociale visie op mannelijke en vrouwelijke seksualiteit, seksueel verlangen en pornografie	11
1.1. Inleiding	11
1.2. Erotische plasticiteit	16
1.2.1. Erotische plasticiteit bij zoogdieren.....	16
1.2.2. Erotische plasticiteit bij de mens.....	17
1.2.2.1. Erotische plasticiteit en erotica	21
1.2.2.2. Onderzoek naar homo- en bisexualiteit	22
1.2.3. Kritieken op de theorie van de erotische plasticiteit	24
1.2.4. Voorbeelden uit de dagdagelijkse leefwereld.....	27
1.3. Evolutionaire psychologie	30
1.3.1. Evolutie en reproductie: de rol van seksuele strategieën	30
1.4. Pornografie en het psychobiosociaal model.....	33
Hoofdstuk 2.	
Metaforen in de pornografie.....	37
2.1. De ambivalente relatie tussen samenleving en pornografie	37
2.1.1. Pornografie als ambivalent gegeven: privaat bekend, publiek onbemind	39
2.1.2. Definitiedrang, macht en postmodern denken	40
2.2. Het radicale feminisme: verbod op pornografie als uitgangspunt voor onderzoek	42
2.2.1. Een geladen definitie	43
2.2.2. Macrosociologisch systeem.....	44

2.3. Liberaal feminisme en pornografie: geloof in de maakbaarheid van de wereld, heterogeniteit en de logica van de kapitalistische processen in de pornografie.....	45
2.3.1. Macrosociologisch systeem.....	46
2.3.2. Neutrale definitie van pornografie.....	47
2.4. Conclusie.....	49

Hoofdstuk 3.

De pornografische sector in cijfers.....	50
---	-----------

Hoofdstuk 4.

Academisch onderzoek naar pornografie.....	52
---	-----------

4.1. Onderzoek naar de gevolgen van pornografie ('70-'80).....	52
4.1.1. Kritieken op het onderzoek naar pornografie ('70-'80).....	52
4.2. Onderzoek naar de persoonlijke beleving van pornografie ('80-...).....	54

Hoofdstuk 5.

Een socio-economische en gendergerichte analyse van de pornografische consumptie	58
---	-----------

5.1. Gendersverschillen in pornografische consumptie	58
5.2. Jeugd en pornografie	66
5.3. Socio-economische analyse van pornografische consumptie.....	69
5.4. Conclusie.....	70

Hoofdstuk 6.

'Vrouwen kunnen afknappen op de bekleding van een sofa.'	
Vrouwelijke pornografie: variant of volwaardig genre?	71

6.1. Wat is vrouwelijke pornografie? De verhouding tussen pornografie en stationsromans.....	71
6.2. Vrouwelijke pornografie en academische conceptualisering. Thema's en reflexiviteit in de vrouwelijke pornografie	74
6.3. Nieuwe tendensen op het net. De kloof tussen pornografie en erotiek herbekeken.....	87
6.4. Conclusie.....	99

Hoofdstuk 7.	
Algemene conclusie	100
Bibliografie	104
Bijlage 1.....	117
Bijlage 2.....	120
Lijst van tabellen en figuren.....	124

Dankwoord

In het kort wil ik de volgende mensen bedanken, omdat ze mij geholpen hebben bij het tot een goed einde brengen van deze verhandeling en omdat ze mij een warm hart hebben toegedragen in het afgelopen jaar.

Prof. Dr. Jan Godderis, voor de interessante gesprekken, suggesties en het vele leeswerk.

Mijn moeder, vader, zus en broer voor hun continue steun.

Inleiding

Tot spijt van wie het benijdt: pornografie is de dominerende erotische voorstelling van onze tijd geworden. Het bekijken van een zwoele filmscène of het lezen van een ondeugende zin volstaan vaak niet meer om de hedendaagse mens te doen blozen. De moderne mens wil meer, en dat in kortere tijd. Tijd is geld en porno past perfect in dat plaatje. Sommigen zien dit als een negatieve evolutie: pornografie heeft volgens hen de seksualiteit zodanig uitgekleed dat ze voor iedereen te grabbel ligt. En daar eindigt het niet bij. Porno is een graaibak geworden waar romanciers tot reclamejongens zich met plezier van bedienen om de verkoop van hun producten op te drijven.

In essentie werkt pornografie in op het taboe dat rust op het kijken naar expliciete voorstellingen van seksuele interacties. Een taboe dat de laatste 40 jaar echter sneller wegsmelt dan het ijs op de Noordpool. Dat is opmerkelijk, want in de vierhonderd jaar daarvoor was seksualiteit allerminst een *heet* gespreksonderwerp. Seksualiteit werd in die periode meer en meer iets wat zich binnenskamers afspeelde, in een nieuwe private sfeer. Het werd onder de knoet gehouden door kerkleiders en conservatieven, waarbij het seksuele taboe vier eeuwen vrij spel kreeg om zich te ontwikkelen. Naast de ontwikkeling van het seksuele taboe, ontloek in haar kielzog het antwoord van de westerse beschaving op het seksuele taboe: de westerse pornografie.

Nog al te vaak wordt pornografie in academische kringen gelinkt aan (a)moraliteit. Pornografie is bijvoorbeeld amoreel ten opzichte van de vrouw omdat het de vrouw onwaardig portretteert en omdat deze voorstelling volgens sommige onderzoeken een invloed heeft op het gedrag van mannen in de echte wereld. De laatste decennia is de hang naar een overkoepelend moreel systeem echter zoek en komt een pluriforme benadering van seksualiteit en van de commercialisering van seksualiteit op het voorplan. Zo wordt ook de man geëxploiteerd in vrouwelijke pornografie en fuseren de rollen van exploitant en geëxploiteerde op sommige exhibitionistische internetsites. Het object wordt er subject en omgekeerd.

Dat die commercialisering van de voorstelling van seksuele interacties op wieltjes loopt, mag wel duidelijk zijn: de pornografische *business* zet meer geld om dan haar Hollywoodzusje. Tegelijkertijd zijn er echter vrijwel geen gecontroleerde en/of academische werken verschenen rond pornografie, alhoewel er in het laatste decennium sprake is van een inhaalbeweging. Alsof het taboe nog sterker rust op het denken over pornografie dan op het kijken naar pornografie. Recente cijfers wijzen er ons op dat ook heel wat vrouwen actief omgaan met pornografie. Ze maken het, bekijken het, wisselen er informatie over uit en schrijven er stukken over. Was porno

niet een van de laatste mannenbastions? Porno is toch iets voor mannen in een regenjas? En vrouwen houden toch niet van porno?

In deze verhandeling wordt pornografie bestudeerd in relatie tot het seksuele verlangen van man en vrouw. Daarbij gaan we het niet hebben over de vraag in welke mate bepaalde vormen van pornografie al dan niet moreel verantwoord zijn. Daarvoor verwijs ik naar mijn vorige scriptie die handelde over de dialectische relatie tussen pornografie en radicaal feminisme (Slabbinck, 2005).

In deze scriptie wordt onderzocht hoe pornografie cerebraal en neurologisch inwerkt op man en vrouw, welke theoretische modellen rond seksualiteit en verlangen kunnen worden toegepast op pornografie, wat pornografie in feite is of kan zijn, wie het gebruikt en waarom, welke opvoedings- en culturalisatieprocessen een rol spelen, met daarbij steeds een sterke nadruk op gender. We vragen ons ook af of er werkelijk sprake is van een vrouwelijke pornografie, die vergelijkbaar is met de mannelijke pornografie, of als vrouwelijke pornografie slechts een variant is van haar mannelijke pendant. Kunnen we in feite wel spreken over pornografie of is de vrouwelijke 'pornografische' variant zo anders dat het in feite geen pornografie meer vormt?

Om inzicht te krijgen op het seksuele verlangen van man en vrouw, worden in het *eerste hoofdstuk* enkele toonaangevende theorieën omtrent seksualiteit en seksueel gedrag uiteengezet die toepasbaar zijn op de pornografie. Zo wordt een psychobiosociale kijk op pornografie en seksualiteit ontwikkeld, die in de volgende hoofdstukken verder wordt uitgewerkt en getoetst.

In het *tweede hoofdstuk* bespreken we enkele valkuilen voor het onderzoek naar pornografie en wordt geargumenteed waarom we zo weinig als mogelijk vanuit een bepaald moreel uitgangspunt trachten te vertrekken. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan enkele definities van pornografie en het communicatiemodel van pornografie.

In het *derde hoofdstuk* nemen we de pornografische sector economisch onder de loep. Dit is relevant omdat de discrepantie tussen de omvang van deze industrie en de weinige academische output die daartegenover staat, groot is.

In het *vierde hoofdstuk* bespreken we het academische onderzoek naar pornografie. Daarbij wordt eerst en vooral het onderzoek dat zich toeleegde op de gevolgen van pornografie besproken. Daarna bespreken we het onderzoek dat zich toespitste op de persoonlijke beleving van pornografie.

In het *vijfde hoofdstuk* wordt een socio-economische en gendergerichte analyse van de pornografische consumptie gemaakt. Daardoor komen we een aantal interessante contrasten op het spoor, niet alleen tussen man en vrouw, maar ook tussen jong en oud, en tussen hoge en lage inkomens.

In het *zesde hoofdstuk* wordt tenslotte aandacht besteed aan de vrouwvriendelijke vorm van pornografie. Is vrouwvriendelijke pornografie iets waar we in de toekomst rekening mee moeten houden? Van welke thema's bedienen de producenten en regisseurs zich en zijn die wezenlijk verschillend van de thema's in de mannelijke pornografie? Tenslotte worden ook enkele vragen gesteld over de toekomst van pornografie. Wordt het productieproces van pornografie door nieuwe technologische evoluties uitgedaagd? Zien we een evolutie naar thuisproductie van pornografie? Wordt de kloof tussen pornografie en erotiek langzaam aan gedicht? Of blijven beide genres uit elkaars vaarwater? Op al deze vragen pogen we in deze verhandeling een antwoord te geven.

Hoofdstuk I. Ontwikkeling van een psychobiosociale visie op mannelijke en vrouwelijke seksualiteit, seksueel verlangen en pornografie

1.1. Inleiding

Deze scriptie vertrekt van een interactionele visie op de menselijke seksualiteit. Seksualiteit kan men noch strikt genetisch, noch strikt cultureel verklaren. Geen enkele van beide visies bevredigt namelijk volledig het menselijke verlangen naar kennis, omdat specifieke aspecten die de mens tot een ‘mens’ maken, erin genegeerd worden. Een van de assumpties van waaruit deze verhandeling dan ook vertrekt is dat seksuele verlangens en gevoelens altijd ingebed zijn in een multipel aantal contexten. Zo kan zowel de socioculturele (de relatie van de mens tot de ander, de wereld, de tijdsgeest, etc.), psychologische als biologische (chromosomale en hormonale status, nutritionele status, de leeftijd, de gezondheid) context onderscheiden worden. Daarom opteren wij in deze scriptie voor een *psychobiosociaal* model om de seksualiteit te bestuderen. In het eerste hoofdstuk trachten we een toepasbaar kader van het erotische en seksuele verlangen van de westerse man en vrouw op te maken.

Alhoewel de nood aan synthese in de seksuologie zeer vaak aangehaald wordt, blijft het academische veld toch al te vaak verdeeld tussen alfa- en bètawetenschappen. Tolman & Diamond (2001) wijzen erop dat de specialisatie die in elk van deze kampen gangbaar is, vaak contraproductief is. Auteurs die publiceren over de socioculturele, historische, politieke aspecten van seksualiteit weten vaak weinig en hebben vaak ook weinig te zeggen over de biologische aspecten van de seksualiteit. Vaak ligt het accent ook te veel op de mannelijke kant van de zaak. Zo merken Tolman & Diamond op dat er bijvoorbeeld enorm veel gepubliceerd is over seksueel verlangen, alhoewel er geen aanvaarde definitie over bestaat en, als die er al is, het een mannelijke visie op seksueel verlangen impliceert (2001:34).

‘When sexual desire does receive attention, a male conceptualisation is implicitly adopted as the default. According to this default view, sexual desires are discrete, easily identifiable experiences of lust (i.e. you know when you feel them), and the most interesting questions to ask are how often they are spontaneously experienced, how strong they are, and whether they are directed toward same-sex or other-sex partners.’

Tijdens de laatste decennia speelden twee theorieën een zeer belangrijke rol in het discours rond seksualiteit. Het *sociaal constructionisme* ziet de persoonlijke seksualiteit voornamelijk als een

resultante van de invloed van de cultuur en de socialisatieprocessen (Berger & Luckmann, 1966). Het sociaal constructionisme refereert ook vaak naar de culturele relativiteit van het seksuele verlangen. Bepaalde normen uit bepaalde culturen zijn niet onderling inwisselbaar met normen uit andere culturen, omwille van hun specifieke rol in de cultuur waarin ze ingebed zijn. Dat maakt onderzoek niet eenvoudig, omdat de meetbaarheid en de interpreteerbaarheid van de gegevens in vraag worden gesteld.

Zo lijkt de gangbare opvoedingspraktijk van de stammen in Sambia en Etoro uit Nieuw-Guinea een mengeling van homoseksualiteit en incest in te houden wanneer we met ons westers moreel en ethisch kader aan de slag gaan. Deze stammen kennen een gebruik waarbij de kinderen van de stam, als vervolg op het drinken van de moedermelk, de mannen van de stam oraal moeten bevredigen. Wanneer wij hierover theoretiseren, is er verontwaardiging omdat wij die beleving niet kunnen plaatsen. Niettemin groeien deze adolescenten uit tot vaak probleemloze hetero's, juist omdat deze handeling een voorbeeld is van hun culturele eigenheid; hoe zij het gegeven seksualiteit een specifieke invulling geven.

De tweede theorie die een grote rol speelt in het theoretiseren omtrent seksualiteit is het *essentialisme*. Net zoals er in de antropologie een vrijwel onuitputtelijke controverse bestaat tussen culturele relativiteit en universalisme is het essentialisme de pendant van het sociaal constructionisme in onder andere de sociologie, maar ook in de ethica, de psychobiologie en de filosofie. Het essentialisme stelt dat er universele en precies omschreven vormen van seks en seksualiteit bestaan die de specificiteit van sociale en culturele principes overschrijden. Seksualiteit is daarom volgens het essentialisme een veld dat vatbaar is voor onderzoek, omdat specifieke seksuele gedragspatronen een universele tendens lijken te hebben. Zo wordt incest vaak aangehaald als een intercultureel schoolvoorbeeld van *verboden* seksualiteit.

Uit het voorgaande voorbeeld (cf. Sambia en Etoro) kunnen we vanuit het sociaal constructionisme argumenteren dat het gebruik van de orale bevrediging misschien wel juist geen incest is omdat de handeling een vervolg op de moedermelk vormt. Sociale constructivisten zullen dan ook eerder niet classificeren naar het type gedrag (incest), zij gaan op zoek waarom dit gedrag zich stelt. Zo zullen ze het drinken van de moedermelk dan eerder categoriseren bij een specifiek socialisatie- en opvoedingsproces, eigen aan de context waarin het zich afspeelt. De seksuele pendant van de zaak zou er dus met andere woorden minder gewicht in hebben. Beide theorieën leveren een waardevolle bijdrage tot het debat, maar hebben weinig met elkaar van doen. Het sociaal constructionisme verwijst voornamelijk naar socialiseringsprocessen, het

essentialisme naar meetbare en kwantificeerbare oorzaken zoals de genetica, biologie en erfelijkheid.

De opkomst van het *postmoderne denken* leerde ons dat er niet één allesomvattende waarheid is, die psychobiosociale fenomenen kan verklaren, maar dat een verklaring altijd gelaagd is, vertrekkend uit assumpties die de onderzoekers niet altijd onder controle hebben, en dat er meerdere verklaringen naast elkaar kunnen bestaan. Postmoderniteit uitte zich bijvoorbeeld zo in het postkoloniale en gendergerelateerd denken.¹

Beide theorieën, als men ze nu conceptualiseert als essentialisme en sociaal constructionisme, natuur en cultuur, universalisme en cultureel relativisme, kunnen tenslotte voorgesteld worden als uitersten op een begrippenpool waartussen veel variaties bestaan. Zo is er de laatste decennia meer aandacht gekomen voor de psychobiosociale elementen van de seksualiteit én voor de seksuele beleving van de vrouw, ooit het duistere continent genoemd.

In de westerse seksuologie is er een lange traditie kenbaar die Michel Foucault (1994) beschreef als de *wil tot weten*. Foucault staat daar vrij terughoudend tegenover. De *wil tot weten* zou niet mogen resulteren in het beheren van de seksualiteit door de seksuoloog, omdat daarin een gevaar schuilt. Foucault linkt namelijk het beheren met het normeren en egaliseren van afwijkende vormen van seksualiteit.

Omdat we in het westen seksualiteit als een essentieel persoonsbepalend kenmerk zien, en omdat seksualiteit sterk verbonden is met moraliteit, zijn we snel geneigd een moreel oordeel uit te spreken over seksueel ‘correct’ gedrag, ook in andere culturen of tradities, of zelfs op alles wat afwijkt van de norm. Het is daarom interessant om nog even terug te keren op het opvoedingsritueel in Sambia en Etoro.²

Wanneer wij, als westerlingen hierover theoretiseren, is er verontwaardiging omdat wij die beleving niet kunnen plaatsen. Het lijkt ons een irrationele handeling. De repliek van een westerling zou de volgende kunnen zijn:

Waarom zou men een ouder lid van de stam oraal bevredigen? Of, welk moreel systeem rechtvaardigt dit gebruik?

¹ Zie het aangehaalde voorbeeld over Sambia en Etoro.

² Zichzelf categoriseren als hetero-, bi- of homoseksueel kan grote gevolgen hebben voor de sociale groep waartoe men behoort (aanvaarding vs. afwijzing), maar ook voor het individu.

Merk op dat beide uitspraken refereren naar een externe conventie; een extern systeem waarin dit gebruik zijn rechtvaardiging vindt. De westerling vraagt zich dan af hoe een immorele handeling toch te rechtvaardigen valt volgens zijn eigen sociologica.

Niettemin groeien deze adolescenten, zoals gesteld, vaak uit tot probleemloze hetero's, juist omdat deze handeling een voorbeeld is van hun culturele eigenheid. Nu wordt de kwestie nog problematischer voor de westerling. Hij kan het niet verklaren, tenzij hij het wegverklaart of aanpast aan zijn eigen sociologica. De tweede mogelijkheid past niet in zijn discours, dus wordt het vaak wegverklaard. De handeling is irrationeel.

Deze voorbeelden wijzen erop dat we een methodologische voorzichtigheid moeten incalculeren. Indien bepaalde seksuele handelingen voor ons on-menselijk (irrationeel) lijken, betekent dit niet dat ze onmenselijk zijn, of een voorbeeld vormen van een immoreel systeem. Het doet ons enkel vaststellen dat we over een andere socio-logica beschikken. De tweede implicatie is dan ook dat we erkennen dat er niet zoiets bestaat als een repetitieve irrationele handeling. Indien we vertrekken van een a priori omljnd denkkader kunnen we enkel die zaken verklaren die volgens onze eigen socio-logica verantwoord zijn. Alles wat niet in het plaatje past, is dan per definitie irrationeel. Deze menselijke maar onwetenschappelijke vereenvoudiging geeft ons een foutieve voorstelling van de werkelijkheid omdat naakte, cultuurspecifieke feiten een supraculturele waarde toegeschreven krijgen. Het legt een bepaalde representatie van bijvoorbeeld de natuur van menselijke seksualiteit (en dus seks) op aan een andere cultuur. Indien de andere dan niet wil wijken voor het opgelegde denkkader – en zijn gedrag eraan aanpassen – zijn orale familiaal-tribale seksuele praktijken irrationeel omdat ze volgens de wetenschappelijke causale logica en ons moraliseren over seksualiteit niet verklaarbaar zijn. Daardoor zijn ze dan ook inferieur aan onze seksualiteit, want, wij pijpen onze vader of de kennissen van onze vaders toch niet?

Zo is het ook bij de studie van vrouwelijke seksualiteit. De zoektocht naar de 'essentie' van de vrouwelijke seksualiteit begint pas rond het einde van de jaren 1950 een wetenschappelijk onderzoeksobject te worden. Sigmund Freud beschreef het seksuele leven van de vrouw rond 1905 als 'verhuld in een ondoordringbare obscuriteit' en later (1926) als 'een duister continent voor psychologie (In: Strachey J., Stachey A. & Freud A., 1978, 7: 151; 20: 212).

Sindsdien wordt de seksualiteit van de vrouw meer en meer bestudeerd, wat interessante verschillen blootlegt tussen vrouwen en mannen. Zowel Alfred Kinsey *et al.* (1953) als Masters & Johnson (1966) leggen het fundament van het wetenschappelijke onderzoek naar vrouwelijke seksualiteit.

Maar, zo wordt de seksualiteit van de vrouw die eeuwenlang werd doodgezwegen wel langzaam deel van het canon van de wil tot weten. Hierin valt dan ook een ondertoon te (h)erkennen waaruit deze scriptie vertrekt. Evenwel tracht ik eerder te vertrekken vanuit een gedeeld verschil tussen man en vrouw in seksualiteit, wat ruimte openlaat voor wat Foucault omschreef als positieve differentiatie. Met positieve differentiatie bedoelt Foucault dat verschillen niet dualistisch moeten worden begrepen (zoals rijk-arm, oud-jong, blank-zwart, heteroseksueel-homoseksueel, vrouwelijk-mannelijk). Foucault beklemtoont eerder dat beide categorieën (hier mannelijke seksualiteit en vrouwelijke seksualiteit) met elkaar in dialoog treden. Beide concepten ontleden te vaak hun betekenis aan elkaar, en daarin schuilt een intrinsiek gevaar om de een louter te zien als de pendant van de ander. Vrouwelijke seksualiteit wordt in deze verhandeling daarom niet direct uitgespeeld tegenover mannelijke seksualiteit. We pogen eerder vanuit een gedeeld verschil tussen man en vrouw te vertrekken om de seksualiteit en de pornografie te ontleden.

1.2. *Erotische plasticiteit*

1.2.1. *Erotische plasticiteit bij zoogdieren*

Het ethologische onderzoek van Kendrick *et al.* (1998: 239-240) onderzocht hoe schapen en geiten zich seksueel gedragen wanneer de jongen onderling verwisseld worden. Ethologie bestudeert de adaptieve- of overlevingswaarde van gedrag (Dewsbury, 1992). Kendrick toonde aan dat als pasgeboren geiten bij een ooi werden grootgebracht en pasgeboren schapen bij een sik (een vrouwtjesgeit) werden opgevoed, en na het opgroeien terug bij hun biologische soortgenoten werden geplaatst, de vrouwtjes met zowel geiten als schapen geslachtsgemeenschap hadden. De bokken en de rammen hadden enkel seks met de soort waarin ze werden opgevoed. Ze hadden geen geslachtsgemeenschap met hun biologische soortgenoten, zelfs nadat ze drie jaar exclusief met hen samenleefden. Deze resultaten suggereren dat mannelijke schapen en geiten meer dan vrouwelijke schapen en geiten onderhevig zijn aan leerprocessen waarbij specifieke gedragspatronen worden vastgelegd. Kendrick *et al.* (1998: 240) besluiten dat:

‘... the fact that male offspring are affected more than females, and apparently for life, is evidence that they are indeed more potently influenced by their mothers. This indirectly supports Freud's concept of the Oedipus complex and suggests that males may also be less able than females to adapt to altered social priorities.’

Dat zou kunnen betekenen dat de *kritische periode* op seksueel vlak in de ethologie meer van toepassing is op de man dan op de vrouw. Zo wordt bijvoorbeeld bestudeerd welk specifiek gedrag het best geschikt is voor een soort om de overlevingskansen te vergroten.

De kritische periode verwijst naar een afgebakende fase in de ontwikkeling waarin het individu biologisch wordt voorbereid om bepaalde adaptieve gedragingen te ontwikkelen (zoals het aanleren van taal, moederbinding, etc.). Belangrijk daarbij is dat de nadruk ligt op de invloed van het aanleren op het latere volwassen gedrag (bv. het spelen in seksge-segregeerde groepen).

Zien we deze verschillende seksuele gedragsaanpassingen ook gereflecteerd bij de mens? We moeten voorzichtig zijn met soortvergelijkend onderzoek. Indirect kan het inderdaad een aanwijzing zijn dat vrouwen zich makkelijker kunnen aanpassen aan veranderlijke omstandigheden, maar het gaat hier om een heel andere beleving. Een geit is nog altijd geen mens, maar het geeft ons een mooie aanzet voor het bestuderen van het onderzoek naar het verschil in erotische plasticiteit bij man en vrouw.

1.2.2. *Erotische plasticiteit bij de mens*

Het is algemeen bekend dat mannen en vrouwen seksualiteit vanuit een verschillend kader benaderen, maar dat beiden elkaar in een gedeelde beleving ('seks') kunnen vinden. Baumeister (2000) stelde dat vrouwen een grotere *erotische plasticiteit* bezitten dan mannen. Met erotische plasticiteit bedoelt Baumeister de veranderlijkheid van het seksuele gedrag, of de transformerende invloed die persoonlijke, sociale en culturele omstandigheden kunnen hebben op dat gedrag. Baumeister geeft ons drie testbare predicties bij erotische plasticiteit. Voor een uitvoerige bespreking van het onderzoek waaruit de drie predicties blijken, verwijzen we naar Baumeister (2000).

- (1) Een grotere erotische plasticiteit geeft mensen de mogelijkheid om het seksuele gedragspatroon en de seksuele voorkeuren te boetsen.
- (2) Als vrouwen een grotere mate aan erotische plasticiteit hebben, dan moeten specifiek sociale en culturele variabelen ook een grotere invloed op de vrouwelijke dan op de mannelijke seksualiteit hebben.
- (3) Als vrouwen erotisch plastischer zijn dan mannen, dan moet er bij de vrouwen een grotere discrepantie gevonden worden tussen seks en denken rond seksualiteit.

Baumeister stelt dat de erotische plasticiteit het gevolg kan zijn van twee oorzaken, of de combinatie daarvan.

- (1) Omdat vrouwen *doorheen de geschiedenis* sekspartners moesten vinden die meer macht hadden dan zijzelf, zou het adaptief kunnen geweest zijn voor de vrouwelijke seksualiteit om er een flexibele seksuele aanpak op na te houden, zodat zij zich konden aanpassen aan de wensen van de man.

De vrouwelijke seksuele drive is milder dan die van de man. Een minder intense motivatie kan daardoor leiden tot een grotere erotische plasticiteit (Buss & Schmidt, 1993; cf. infra). Bij mannen is de seksuele drive eerder constant, bij vrouwen is er meer sprake van fluctuatie: periodes van hevige seksuele intensiteit worden afgewisseld met periodes van matige seksuele activiteit. Deze schommelingen worden ook teruggevonden in de oestruele cycli: het seksuele verlangen is bij de vrouw meestal het grootst rond het tijdstip van ovulatie (Stanislaw & Rice, 1988). Bovendien merken Buss & Schmidt (1993) op dat niet

enkel de tijd maar ook het aantal partners dat gewenst wordt, verschilt van man tot vrouw.

De these dat de vrouwelijke seksuele drive of motivatie kleiner is dan de mannelijke is een constante doorheen de westerse geschiedenis. Zo stelde een van de oprichters van de seksuologie, Krafft-Ebing (1945: 16): 'Man has beyond doubt the stronger sexual appetite of the two.'

Er wordt verondersteld dat een deel van de redenen hiervoor genetisch en evolutionair zijn, maar dat culturele factoren ook hun rol spelen. We moeten echter opmerken dat het mogelijk is dat de seksuele motivatie van vrouwen even sterk is als die van mannen, maar minder constant. De seksuele motivatie is in dat opzicht dan bijvoorbeeld vooral afhankelijk van de fase van de menstruele cyclus waarin de vrouw zich bevindt (Gijs *et al.*, 2004: 140).

- (2) Vrouwen worden *vanuit de evolutionaire en biologische theorie* vaak aanzien als degenen die beslissen wanneer wordt overgegaan tot geslachtsgemeenschap. In de literatuur verwijst men in die context vaak naar de *'gatekeeper role.'* Hiermee bedoelt men dat vrouwen, meer dan mannen uiteindelijk beslissen met wie ze seks hebben. De verschillende mate van ouderlijke investering in het kind zou daarbij een rol spelen. Mannen kunnen als spermadonor ervoor kiezen slechts een minimale verantwoordelijkheid in de opvoeding van het kind op te nemen. De emissie van sperma kan volstaan om genetische verwanten voort te brengen. Vrouwen gaan daarentegen in dracht, en dragen meestal meer verantwoordelijkheid bij het grootbrengen van kinderen. Mannen hebben er daardoor baat bij om zoveel mogelijk vrouwen te bevruchten, terwijl vrouwen er baat bij hebben die mannen te selecteren die de beste genetische combinaties vertonen, en die mannen te selecteren die zullen helpen bij de opvoeding (Trivers, 1972). Vrouwen kiezen daarom vaker voor mannen waarvan de waarschijnlijkheid dat ze goed hun brood zullen verdienen hoger is. In een onderzoek van Buss (1989), dat in het volgende deel van dit hoofdstuk meer diepgaand wordt besproken, lag de mate waarin een goed financieel vooruitzicht van de man voor de vrouw een rol speelde, in alle onderzochte landen hoger dan omgekeerd. De mate waarin ambitie en inzet een rol speelden in de keuze van de vrouw was minder duidelijk. Toch waardeerden vrouwen in 34 van de 37 landen waar het onderzoek gevoerd werd, inzet en ambitie hoger dan mannen. In 29 landen waren de resultaten statistisch significant. Mannen selecteren vooral op seksuele attractiviteit en kans op reproductiviteit (Buss, 1989: 1-3).

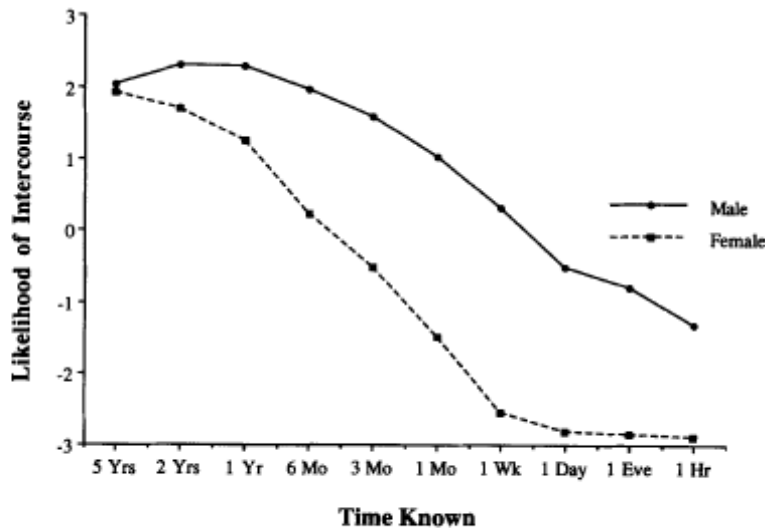

Figure 3. Probability of consenting to sexual intercourse. (Subjects rated the probability that they would consent to sexual intercourse after having known an attractive member of the opposite sex for each of a specified set of time intervals.)

Figuur 1. Uit: Buss & Schmidt (1993: 211).

Uit de bovenstaande figuur kunnen we opmaken dat, wanneer vrouwen en mannen een potentiële partner 5 jaar kennen, ze in dezelfde mate aangeven dat ze waarschijnlijk geslachtsgemeenschap zouden hebben met die partner. Wanneer de tijdsspanne korter is dan 5 jaar, zien we dat mannen veel sneller dan vrouwen zouden overgaan tot seksueel contact. Vrouwen keuren over het algemeen seksueel contact af wanneer ze de potentiële partner minder of gelijk aan een week kennen. De onderzoeksresultaten wijzen erop dat mannen vrijwel geen onderscheid maken tussen potentiële partners die zij 6 maanden kennen en tussen partners die ze 5 jaar kennen. Bij vrouwen ligt dat duidelijk anders.

Een onderzoek uitgevoerd door Clark & Hatfield uit 1989 toont de verschillen tussen mannen en vrouwen bij directe ontmoeting duidelijk aan. Wanneer mannen met een gematigde aantrekkingskracht afstapten op 100 vrouwen met de vraag of de vrouw in het huis van de man seksuele betrekkingen wou hebben, antwoordde geen enkele vrouw bevestigend. In de omgekeerde situatie antwoordde 75% positief. Van de mannen die de uitnodiging afwezen, verontschuldigde een groot aantal zich voor deze reactie door te verwijzen naar hun bestaande relatie. Géén van de vrouwen die de uitnodiging had geweigerd verontschuldigde zich. Blijkbaar zijn vrouwen niet of veel minder geïnteresseerd in seks met een onbekende (Gijs *et al.*, 2004: 139). Een meta-analyse door Oliver en Hyde (1993) bevestigde deze vaststelling.

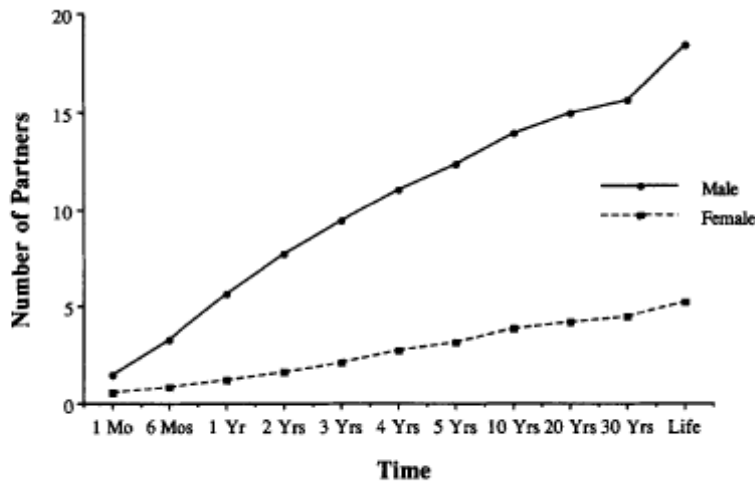

Figure 2. Number of sexual partners desired. (Subjects recorded in blank spaces provided how many sexual partners they would ideally like to have for each specified time interval.)

Figuur 2. Uit: Buss & Schmidt (1993: 211).

Baumeister verwijst ook nog naar andere biologische oorzaken voor erotische plasticiteit. Zo bestaat er de hypothese waarbij wordt verondersteld dat veel seksuele kenmerken genetisch voorbereid worden op het X-chromosoom, waarvan vrouwen er twee hebben (X-X), maar de man slechts één (X-Y). Doordat er twee relevante sets genen aanwezig zijn bij de vrouw, is er mogelijks ook sprake van een grotere flexibiliteit. De twee genen kunnen interfereren met elkaar en verschillende gedragingen mogelijk maken. De man heeft volgens deze hypothese slechts een enkel en dus onambigu genetisch programma, waardoor er minder mogelijkheid bestaat tot beïnvloeding door het externe milieu (Baumeister, 2000: 349).

Baumeister (2000: 349) ziet in de hormonale verschillen tussen man en vrouw ook een mogelijke oorzaak voor de erotische plasticiteit. Vrouwen zijn meer onderhevig aan hormonale cycli dan mannen, waardoor hun seksuele gedrag meer variëteit vertoont in cross-sectioneel en longitudinaal onderzoek.

Erotische plasticiteit wordt door Baumeister echter niet beschouwd als een dogma. Uitzonderingen zijn toegelaten, sommige mannen kunnen bijvoorbeeld erotisch plastischer zijn dan bepaalde vrouwen. Maar Baumeister benadrukt dat de vrouwelijke seksualiteit sterker onderhevig is aan culturele en sociale invloeden dan de mannelijke seksualiteit, en daarom ook veranderlijker (2000: 347). Vrouwen zullen, volgens de theorie van de erotische plasticiteit, doorheen de levensloop en door de geschiedenis relatief meer variatie tonen dan mannen in hun seksueel gedrag.

‘A man’s sexual tastes appear to be fairly well set by young adulthood, but a woman’s may change significantly... Once a boy reaches puberty, his sexual tastes and desires are largely set in a pattern that is unlikely to change for the rest of his life, except for the gradual decline in desire with aging. In contrast, for women puberty marks merely the beginning of a sexual odyssey that can take unexpected turns and lead in many possible directions.’ (2004: 134-135).

1.2.2.1. *Erotische plasticiteit en erotica*

Alhoewel vrouwen erotisch plastischer lijken te zijn dan mannen, stappen zij toch minder snel over op commerciële seks en masturbatie wanneer seks niet tot de opties behoort. Vrouwen hebben eerder periodes van sterke seksuele activiteit en periodes waarbij het seksuele minder aanbod komt. Zij fluctueren dus veel meer in hun seksuele activiteit dan mannen (Adams & Turner, 1985). Mogelijks sublimeren ze dan ook makkelijker hun seksualiteit dan mannen. Mannen gaan dan meer complementair om met seks: de afwezigheid van seks wordt makkelijker ingeruild voor pornografie.

Het is echter ook mogelijk dat een verschil in rapportage van seksuele activiteit te maken heeft met *schroom*. Mannen rapporteren waarschijnlijk ook sneller wanneer ze seks hebben, wanneer een bepaalde situatie voor hen een seksuele ondertoon heeft, hoeveel maal ze seks hebben, met hoeveel partners, etc. (Schmitt *et al.*, 2001). Dat kan de resultaten beïnvloeden. Zo veronderstellen Sprecher en Regan (1998) dat de verschillen die in de resultaten van onderzoek worden vastgesteld het gevolg zijn van de grotere bereidheid van mannen om seksuele gevoelens door middel van zelfrapportage aan te duiden. Mogelijks linken mannen sneller en/of meer zaken met seks dan de vrouw, en zijn vrouwen minder bereid om bepaalde ervaringen als specifiek seksueel te categoriseren (Regan & Berscheid, 1999: 59). Zo merkte Cavanagh (1969) op in een vroege studie met betrekking tot de menstruele cyclus en het seksuele verlangen dat ze het noodzakelijk vond om vrouwelijke participanten te leren hoe ze seksueel verlangen konden opmerken.

Niet enkel vrouwelijke schroom, maar wellicht ook mannelijke *overdrijving* vertekenen de onderzoeksresultaten. Zo vormen schroom en overdrijving figuurlijk de twee gezichten van Janus: twee uitingen van eenzelfde socialisatieproces.

Het blijkt dus dat de historische, culturele, sociale en de onderzoeksspecifieke omstandigheden een rol spelen bij het rapporteren van seksuele gevoelens en/of handelingen.

Niettemin stelde Davidson (1985) vast dat een vergelijkbaar aantal mannen (94%) en vrouwen (95%) in een onderzoek bevestigden een seksuele fantasie gehad te hebben. De onderzoeksresultaten zijn dus zeker en vast niet eenduidig te noemen.

Maar dat wil niet zeggen dat onderzoek naar verschillen in seksualiteitsbeleving bij mannen en vrouwen een kluwen van assumpties blijft. De meestal grotere rapportage van seksuele fantasieën door mannen kan het gevolg zijn van hun rigide kijk op wat een bepaalde handeling of gebeurtenis seksueel maakt, waardoor ze sneller iets als seksueel identificeren, wat dan weer conform is met de theorie van de erotische plasticiteit. De grotere mate aan erotische plasticiteit bij vrouwen heeft dan ook eerst en vooral te maken met de vaak bredere kijk die vrouwen op seksualiteit hebben.

We willen benadrukken dat de grotere plasticiteit geen absoluut voordeel biedt. Zo is het aangetoond dat vrouwen weliswaar een seksueel gevarieerder leven *kunnen* hebben dan mannen, dat wil daarvoor niet zeggen dat dit ook beter is. De vrouw stemt bijvoorbeeld ook vlugger dan mannen in met bepaalde vormen van seks die haar niet zo nauw aan het hart liggen.

1.2.2.2. *Onderzoek naar homo- en biseksualiteit*

Onderzoek naar homo- en biseksualiteit bevestigt gedeeltelijk de theorie van de erotische plasticiteit. Zo typeren vrouwen zich meer als biseksueel dan mannen (Laumann *et al.*, 1994, Whisman, 1996), wat zou kunnen bevestigen dat zij er een bredere kijk op seksualiteit en seksualiteitsbeleving op nahouden. Bern (1998: 398) haalt daarbij aan dat dit waarschijnlijk te maken heeft met de wijze waarin de opvoeding van meisjes en jongens verschilt. Vrouwen groeien volgens hem op in een fenomenologisch minder gepolariseerde wereld dan mannen. Meisjes worden meer lichamelijk opgevoed dan jongens in de westerse wereld. Andere auteurs leggen dan weer de nadruk op genetische factoren voor de verklaring van het verschil.

Ten tweede, vrouwen concipiëren homoseksualiteit meer als een *keuze*. Mannen zien heteroseksualiteit of homoseksualiteit helemaal niet als een keuze, voor hen is dat gewoon een feit (Savin-Williams, 1996; Whisman, 1996). Mannen polariseren daardoor meer de seksuele opties dan vrouwen. Het is meestal *ofwel* gericht op de vrouw, ofwel op de man. Tijdens en na de seksuele revolutie kozen veel feministische vrouwen er bijvoorbeeld voor om een lesbische relatie aan te gaan als politiek statement (Charbonneau & Lander, 1991).

Een voorbeeld. Vanuit de volkpsychologie wordt vaak gesteld dat mannen, in vergelijking met vrouwen, meer seksuele partners aan zich toeschrijven.³ Deze bevindingen zouden logischerwijze ook gereflecteerd moeten worden in onderzoek naar de seksuele activiteit van homoseksuelen. Men zou verwachten dat homoseksuele mannen die uit een heteroseksuele oriëntatie komen, meer heteroseksueel contact hebben dan lesbische vrouwen die uit een heteroseksuele oriëntatie

³ Onderzoek (Chatterjee *et al.*, 1995) heeft echter aangetoond dat, wanneer men de seksueel sterk actieve mannen uitsluit, vrouwen en mannen slechts heel weinig verschillen in hun seksuele activiteit.

komen. Aanzienlijk meer lesbo's (80%) dan homo's (50-60%) hebben echter heteroseksueel contact gehad (Laumann *et al.*, 1994; Rosario *et al.*, 1996)! Een mogelijke reden daarvoor is juist de grotere erotische plasticiteit van de vrouw. De vrouw beschikt dan over een harmonischere kijk op wat een seksueel contact kan inhouden.

Het onderzoek van Kelly *et al.* (2005) onderzocht de veranderingen met betrekking tot de seksuele oriëntatie. Meerbepaald onderzochten ze wat de voorgaande oriëntatie was van bijvoorbeeld lesbische en homoseksuele proefpersonen en trachtten ze te achterhalen hoe gefixeerd bepaalde seksuele geaardheden zijn bij mannen en vrouwen.

Tabel I. De vorige seksuele oriëntatie die de participanten van het onderzoek zichzelf hadden toegemeten (uit: Kelly, Strassberg & Turner (2005: 178)

	Heterosexual Only	Bisexual Only	Homosexual Only	Mixed ^a
Heterosexual Men	97%	2%	0%	1%
Heterosexual Women	97%	3%	0%	0%
Bisexual Men	50%	34%	12%	4%
Bisexual Women	63%	23%	6%	8%
Gay Men	11%	19%	61%	9%
Lesbians	39%	10%	35%	16%

^aMixed refers to a combination of the two categories that differ from the individual's current categorical sexual orientation: For current heterosexuals, this refers to those having self-identified as both homosexual and bisexual at different previous time periods; for current bisexuals, this refers to those having identified as homosexual and bisexual at different previous time periods; for current homosexuals, this refers to those having identified as heterosexual and bisexual at different previous time periods.

De onderzoekers vonden significante verschillen in de gerapporteerde wijziging van de seksuele oriëntatie wanneer men de resultaten van homo's en lesbo's naast elkaar legt. Zo categoriseerden meer lesbische vrouwen (39%) zich voorheen als heteroseksueel dan homoseksuelen (11%), wat het idee van de grotere *keuzemogelijkheid* van de seksuele oriëntatie voor vrouwen plausibeler maakt. Omgekeerd concipieerden ook meer mannen zich als manifest homoseksueel (61%)⁴, tegen 35% van de vrouwen.⁵

⁴ Met manifest homoseksueel wordt bedoeld dat er geen verandering optrad in de seksuele oriëntatie. De seksuele oriëntatie was voordien dus al zeer sterk gericht op personen van dezelfde sekse.

⁵ Opmerkelijk was echter dat meer biseksuele mannen zich als manifest biseksueel categoriseerden dan vrouwen. De meer 'biseksuele aard' van de vrouw wordt daarmee in twijfel getrokken. Dat wijst erop dat het onderzoek naar de erotische plasticiteit niet eenduidig is en dat verder onderzoek aanbevolen is. Mogelijk is het verschil in onderzoeksresultaten te verklaren door de verschillende wijzen van rapportering. Sommige onderzoeken werken met enquêtes, andere onderzoeken met interviews.

Er heerst dan ook in de ontwikkelingspsychologie een debat rond de homoseksuele aanvaardingstheorie. Verschillende auteurs stellen dat vrouwen dat proces op een andere wijze ondergaan dan mannen. De verschillende fasen in het homoseksuele aanvaardingsproces worden bovendien vaak niet onderkend in onderzoek naar het lesbische aanvaardingsproces (Okami & Shackelford, 2001: 211).

Misschien is de seksualiteitsbeleving van de vrouw minder rigide omdat het de invulling meer openlaat. Bij de man zijn er meestal slechts bepaalde condities waarin ze seksueel worden opgewonden. Het rigide stramien van de mannelijke seksualiteit vinden we bij uitstek terug in de strakke seksuele schema's van seksuele delinquenten. Mannen met een parafilie kunnen bijvoorbeeld vaak slechts door een bepaald aantal zaken in welbepaalde omstandigheden opgewonden raken. Alhoewel parafilieën niet uitsluitend een mannenzaak vormen, zijn het toch vooral mannen die de populatie ervan uitmaken. Een mogelijke reden daarvoor is opnieuw het verschil in erotische plasticiteit tussen man en vrouw.

Dit betekent niet dat er een essentiële dichotomie bestaat tussen vrouwelijke en mannelijke seksualiteit. Maar het is wel zo dat een vrouw, omdat ze biologisch en cultureel anders geconstitueerd is dan de man, een pornografische film op specifiek vrouwelijke wijzen zal benaderen.

Dit wordt bijvoorbeeld bevestigd door het onderzoek van Ellen Laan (1994). Waar mannen vrij causaal opgewonden worden bij het zien van vrouwelijk naakt, stelde Laan vast dat vrouwen zowel bij mannelijke pornografische als vrouwelijke pornografische films genitale opwinding vertoonden, maar dat de subjectieve ervaring substantieel verschilde. De subjectieve ervaring van opwinding was echter substantieel hoger bij vrouwelijke pornografie.

1.2.3. Kritieken op de theorie van de erotische plasticiteit

Op de theorie van de erotische plasticiteit zijn twee kritieken geleverd. Hyde & Durik (2000) stellen dat Baumeister teveel de nadruk legde op evolutionaire factoren. Zij vertrekken vanuit de socioculturele 'realiteit' om de verschillen tussen man en vrouw te verklaren. Onderzoek naar mannelijke en vrouwelijke seksualiteit is volgens hen meestal gebaseerd op mannelijke parameters, en de dubbele moraal zorgt ervoor dat vrouwen meer schroom hebben om tijdens onderzoek te rapporteren dan mannen (2000: 378).

'The old-fashioned double standard was blatant and involved beliefs that sex outside the marriage was acceptable for men but not for women. The modern double standard involves the belief that sex outside marriage is tolerated for women but under more restrictive circumstances than for men.'

Vooral de seksuele moraal bepaalt volgens hen hoe de seksualiteit door beide geslachten wordt benaderd. Mannen hebben meer seksueel contact, spreken in onderzoek makkelijker over seksualiteit, masturbatie, commerciële seks. Mannen beschikken bovendien over meer alternatieve mogelijkheden om hun seksualiteit vorm te geven (seksboekjes, prostitutie, etc.), omdat ze bevoordeeld worden door de dubbele moraal. Samengevat stellen Hyde en Durik dat de vrouwelijke seksualiteitsbeleving plastischer is omwille van 4 factoren. Daarbij leggen Hyde en Durik een sterke nadruk op het sociale leerproces: genderrollen worden eerder sociaal aangeleerd dan biologisch gedetermineerd (2000: 375).

- (1) Mannen hebben meer macht dan vrouwen op vele niveaus, waaronder het institutionele en interpersoonlijke niveau. Doordat mannen meer macht hebben dan vrouwen, moeten ze hun seksueel gedrag minder aanpassen dan vrouwen.
- (2) Groepen met minder macht imiteren sterker het gedrag van groepen met meer macht dan omgekeerd (Elias, 2001). Daardoor imiteren vrouwen meer het seksueel gedrag van mannen dan omgekeerd.
- (3) Onderwijs vergroot de macht van de vrouwen, waardoor hun erotische plasticiteit kleiner wordt.
- (4) Genderrollen oefenen een sterke invloed uit op het gedrag. Zo heeft het concept van heteroseksualiteit een belangrijke invloed op het mannelijk en vrouwelijk seksueel gedrag. Volgens Hyde & Durik heeft het concept van heteroseksualiteit in de moderne westerse cultuur een belangrijkere invloed op mannen dan op vrouwen. Daardoor zal de man ook minder gedragingen stellen die afwijken van de heteroseksuele norm, omdat de sociale druk dat niet te doen bij mannen hoger is dan vrouwen.

Deze vier factoren kunnen herleid worden tot twee centrale thema's. Factor (1), (2) en (4) wijzen erop dat mannen nog steeds makkelijker hun visie op seksualiteit kunnen doordrukken dan vrouwen. Factor (3) wijst er tenslotte op dat de emancipatie vrouwen meer kansen geven om hun seksuele voorkeuren zelfstandig vorm te geven. Meer emancipatie leidt volgens de onderzoekers tot een kleinere erotische plasticiteit. Of, zoals Hyde & Durik het zelf verwoorden:

'In short, according to our sociocultural model, men's greater attitude-behaviour consistency indicates that, in matters of sexuality, men do what they want to and what they believe in, whereas women often do not precisely because of men's influence on them (2000: 375).'

Een tweede kritiek werd geleverd door Andersen *et al.* (2000). Zij stellen dat de theorie niet genoeg aandacht schenkt aan de biologische kant van de zaak. Het verschillend seksuele

gedragpatroon ‘... for men versus women may be more a product of important, yet different, evolutionary behaviour patterns (2000: 382).’

De auteurs wijzen er bijvoorbeeld op dat mannen en vrouwen doorheen de evolutie een sterk verschillende minimale investering maken wanneer het aankomt op reproductie. De minimale investering van een man kan neerkomen op een spermadonatie, terwijl de vrouw ten minste het proces van bevruchting en baring op zich neemt. Volgens de auteurs zou het daardoor voor de vrouw belangrijk zijn de juiste seksuele partners uit te kiezen, met name diegenen die voor bescherming, onderdak en voeding kunnen zorgen.

Baumeister, Catanese, Campbell & Tice (2000: 385) concluderen in een replek op de twee artikels :

‘Quite appropriately, [Andersen Cyranowski & Aarestad (2000) and Hyde & Durik (2000)] these attacked Baumeister (2000) from opposite poles. Andersen, Cyranowski and Aarestad (2000) berated him for not being biological enough, whereas Hyde and Durik (2000) criticised him for being too biological... Apparently, neither side of the debate is ready to accept a compromise yet!

Geen van beide kritieken raken aan de fundamentele these van Baumeister, maar ze wijzen wel andere oorzaken aan voor het genderverschil. Dit is waarschijnlijk het gevolg van de soms wat ongenuanceerde formulering van het verschil door Baumeister:

‘In sex, at least, men are more natural and women are more cultural’ (2004: 138).

‘Het ‘recept’ voor vrouwelijke seksualiteit heeft een hogere dosis aan cultuur (relatief aan natuur) dan de mannelijke seksualiteit’ (2000: 385).

Een dergelijke these is vrijwel onmogelijk te bewijzen omwille van haar abstracte karakter en vormt dus voer voor academische controverse. Feministen (Hyde & Durik) lezen het verschil als een ‘tekort’ en dus als inferioriteit (ten opzichte van de man), evolutionaire biologen (Andersen, Cyranowski & Aarestad) kennen een groter gewicht toe aan de evolutionaire factoren dan Baumeister.

De gordiaanse knoop van het seksualiteitsverschil blijft dus onuitgekleurd, maar Baumeister licht ons wel een tipje van de sluier. Het kan dan ook interessant zijn om de aandachtsfocus eventjes te verleggen naar enkele praktijkvoorbeelden. De erotische plasticiteit zorgt namelijk voor enkele opmerkelijke paradoxen.

1.2.4. Voorbeelden uit de dagdagelijkse leefwereld

Paul Verhaeghe (2002: 17) haalt in *Liefde in tijden van eenzaamheid* een schoolvoorbeeld van 'het' verschil tussen man en vrouw aan. Een striptease van een vrouw voor een mannelijk publiek is niet hetzelfde als een striptease van een man voor een vrouwelijk publiek. Volgens Verhaeghe valt bij mannelijke kijkers de spanning te snijden en heerst er vaak een bijna sacraal aandoende stilte. De ritualiteit van de act staat centraal. De mannen gaan namelijk eerst en vooral naar de stripclub om de vrouw naakt te zien.

Als de Chippendales optreden, zitten de vrouwen te gieren van het lachen, zodanig zelfs dat de idee van uitlachen nooit veraf is. Van een sacrale stilte is er bijgevolg geen sprake. Het sociale element van het gebeuren speelt hierbij een grote rol. Vrouwen gaan over het algemeen niet, zoals de meeste mannen louter naar een striptease kijken om naakte lichamen te zien. De avond op zich, en het sociale element om het *en groupe* te doen speelt een grote rol. Vrouwen lijken de act uit een breder kader te benaderen dan mannen.

De zogenaamde *Upperdare* feestjes, waarbij meestal vrouwelijke verkopers seksspeeltjes in een huiselijke setting van de hand doen, kan ook gelezen worden als een voorbeeld van erotische plasticiteit. Conform met de theorie van de erotische plasticiteit hebben vrouwen er minder problemen mee om die zaken samen te bespreken. Het gebeurt in een grote openheid en het sociale element van het gebeuren speelt een belangrijke rol. Vibrators en andere seksspeeltjes gaan er vlot van de hand. Deze feestjes worden vrijwel niet (!) georganiseerd door of voor heteromannen.

In het kader van die paradox stelde ik de volgende vragen aan Nancy van de Velde, die bij *Angels at Home* werkt en *Upperdare* feestjes organiseert :

- Hoeveel % van de feestjes worden voor mannen georganiseerd (en hoeveel % daarvan wordt voor homoseksuelen georganiseerd)?
- Op welke wijze verschillen *Upperdare* feestjes voor vrouwen van die voor mannen? Op welke wijze verschilt de *beleving* van de mannelijke en de vrouwelijke klanten?

“... Onze avondjes worden nog steeds voor **95%** geboekt door vrouwen.. Wij zijn pas begonnen met een homolijn, deze avondjes worden dan ook uitsluitend door en voor homo's gegeven met een daarvoor uitgekozen assortiment maar tot nog toe was er nog niet veel reactie .. we verwachten hier wel een succes. De party's voor heteromannen en/of vrouwenavondjes zijn dezelfde hoor, met hetzelfde assortiment. De beleving... vrouwen praten veel gemakkelijker over hun gevoelens en seksleven zelfs onder vreemden dan mannen, die zijn meestal gesloten... raar maar waar eigenlijk, ik had het net

andersom verwacht, maar meestal is het dan ook een vrouwelijke presentatrice en dat kan de reden zijn natuurlijk.. (uit eigen archief). “

Dat de vrouwelijke presentatrice een rol zou spelen, lijkt ons een drogreden. Mannen spreken gewoonweg onderling moeilijker over seksualiteit dan vrouwen. Wat juist knelt, is dat andere mannen daar óók zitten. Welke man zou nu in de aanwezigheid van zijn vrienden een vibrator willen kopen voor zijn vrouw? Of een of ander seksspeeltje? Zou hij daarmee niet de indruk geven dat er aan zijn lid iets schort, dat hij zelf niet voor genoeg *bevrediging* kan zorgen?

Wat belangrijker is in de discussie, is dat vrouwen, die minder nood hebben dan mannen om de afwezigheid van seksueel contact te vervangen door masturbatie en/of commerciële seks (Adams & Turner, 1985) hier paradoxaal de overgrote meerderheid vormen die deze feestjes organiseren. Men zou iets anders kunnen verwachten, want zoals gesteld zijn mannen juist diegenen die zich het meest bezighouden met het vervullen van hun seksuele wensen. Ze hebben er stripclubs en prostitutiehuizen voor opgericht, boekjes, sekssites en filmpjes voor gemaakt. Maar het zijn vrouwen die – omwille van hun grotere erotische plasticiteit – er makkelijker over kunnen praten. In analogie is het ook mogelijk dat vrouwen de masturbatie of de individuele seksualiteit *bevrediging* beter kunnen sublimeren. Er lijkt dan ook een essentieel verschil te bestaan. Mannen gaan – meestal – in hun eentje op zoek naar seksuele bevrediging. Ze hebben er ganse industrieën en prostitutiebuurten voor opgericht. Bovendien is het altijd binnen bereik, via het internet of via de *top shelf* magazines in elke dagbladhandel. De man creëert daardoor de mogelijkheden om zijn seksualiteit direct te bevredigen, terwijl de vrouw veel meer moeite heeft om via diezelfde kanalen bevrediging te vinden. Mannen weten trouwens wat ze willen, ze willen deze of gene vrouw, in die pose. Dat is conform met de theorie van de erotische plasticiteit: bepaalde mannen worden in bepaalde situaties met bepaalde kenmerken vrijwel altijd opgewonden, omdat het juist dit is wat ze verlangen. Er lijkt daardoor een spanning te bestaan tussen de individuele, op masturbatie gerichte seksualiteits *bevrediging* bij de man en sociale seksualiteits *beleving* bij de vrouw.

Mannen lijken een meer constante seksuele drive te hebben, waarbij ze verschillende vormen van seksualiteitsbevrediging (relationeel gebonden seks, masturbatie, porno, prostitutie, striptease) meer als onderling inwisselbaar categoriseren. Mannen hebben over het algemeen echter meer moeite om seksuele ervaringen te delen of om over te gaan naar vormen die hun seksualiteitsbeleving kunnen verruimen (bv. Upperdare). De man lijkt scherper af wat hij seksueel wenst. Wat buiten dat kader valt, kan moeilijker een seksuele opwinding opwekken.

Vrouwen lijken een minder constante seksuele drive te hebben, waarbij ze verschillende vormen van seksualiteitbevrediging helemaal niet of slechts weinig onderling inwisselbaar vinden. Maar ze delen makkelijker hun seksuele ervaringen met andere vrouwen en staan meer open voor zaken die hun seksualiteitsbeleving kunnen verruimen (bv. biseksuele, homoseksuele contacten, zelfs wanneer de daad nooit wordt uitgevoerd). En ze stemmen meer in met seksuele scripts waar ze eigenlijk niet zo van houden, wat voor de man veelal ondenkbaar zou zijn.

Dat is ook zo in de pornografie. Het pornografische format heeft een welomlijnd doel: opwinding stimuleren. Daar vindt de man zich in terug: hij wil via porno opwinding bekomen. Pornografie bestaat voor hem omwille van de pornografie, omwille van het nut dat de pornografie voor hem inhoudt. De man koopt het om zich te bevredigen en de pornografie bestaat omwille van de bevrediging. Kan het nog efficiënter?

1.3. *Evolutionaire psychologie*

In het vorige deel haalden we reeds enkele redenen aan waarom mannen en vrouwen op een verschillende wijze omgaan en reageren op pornografie. Zo besproken we de hypothese waarbij wordt verondersteld dat veel seksuele kenmerken genetisch voorbereid worden op het X-chromosoom, waarvan vrouwen er twee hebben (X-X, homologe chromosomen), maar de man slechts één (X-Y, heterologe chromosomen).⁶ Doordat er twee relevante sets genen aanwezig zijn bij de vrouw, is er mogelijks ook sprake van een grotere flexibiliteit. Zo zou de vrouw genetisch meer voorbestemd zijn om een plastisch seksueel gedrag te vertonen dan mannen (zie p. 18 e.v.). We zagen dat lesbische vrouwen en homoseksuele mannen verschillen in de wijze waarop ze hun seksualiteit zien als een keuze of een voldongen feit. Vrouwen lijken lesbische geaardheid vaker op te vatten als een vorm van keuze dan homoseksuele mannen. In dit deel wordt onderzocht hoe en op welke wijze mannen en vrouwen verschillende seksuele strategieën aanhangen. Dat is van belang omdat de seksuele strategieën een sterke invloed hebben op het seksuele gedrag van man en vrouw en op de verhouding tot gecommercialiseerde seks. Het onderzoek naar de huidige consumptie van pornografie door vrouwen en mannen wordt in hoofdstuk vier en vijf verder grondig geanalyseerd.

1.3.1. *Evolutie en reproductie: de rol van seksuele strategieën*

Evolutionair psycholoog David Buss (1989) ondernam een van de grootste interculturele studies naar de seksuele voorkeuren van mannen en vrouwen. Met de hulp van meer dan 50 medewerkers verzamelde hij gegevens uit 37 verschillende culturen, 6 continenten en 5 eilanden door middel van zelfrapportage. Alle grote religies, rassen en etnische groepen worden in het onderzoek vertegenwoordigd. Zijn resultaten vertonen een aantal belangrijke universele kenmerken in de seksuele voorkeuren van mannen en vrouwen. De theorie van Buss staat beter bekend als de *sexual strategies theory*. Deze theorie werd ontwikkeld vanuit de seksuele selectietheorie en de evolutionaire psychologie.

Zowel mannen als vrouwen plaatsen in het onderzoek een sterke nadruk op een goede gezondheid, vriendelijkheid en intelligentie van de partner. Mannen leggen echter veel sterker de nadruk op jeugdigheid, schoonheid en seksueel conservatisme. Met andere woorden kiezen mannen, veel meer dan vrouwen voor partners die jonger, mooier en niet promiscue zijn. De

⁶ We moeten echter wel opmerken dat de genen die coderen voor *seksuele differentiatie* van de man op het Y-chromosoom liggen. De genen voor het *seksuele gedrag* lijken vooral op het X-chromosoom te liggen.

mannelijke voorkeur voor vrouwen die jonger en mooier zijn is daarbij universeel en statistisch aangetoond in elk van de 37 culturen. De achterliggende evolutionaire argumentatie voor de positieve evaluatie van schoonheid en jeugdigheid vindt men volgens Buss in de reproductieve waarde van de vrouw. Bij jongere vrouwen is de kans groter dat er sprake kan zijn van effectieve reproductie. Een man die kiest voor een vrouw die nog een zestal kinderen kan voortbrengen in haar reproductieve cyclus is vanuit de evolutionaire theorie van grotere waarde voor een man dan een vrouw die ten hoogste nog een of twee nakomelingen kan voortbrengen (1989: 12).

De mannelijke voorkeur voor reproductieve vrouwen wordt trouwens bevestigd door een uitzondering op de universele regel dat mannen jongere vrouwen aantrekkelijk vinden. Mannelijke tieners hebben een voorkeur voor vrouwen die een paar jaar ouder zijn dan zij zelf omwille van de reproductieve waarde van de oudere tieners (1989: 9).

In alle onderzochte landen werd gevonden dat vrouwen over het algemeen een man verkiezen die iets ouder is dan henzelf (Buss, 1989: 9). Vrouwen waarderen de financiële capaciteit van potentiële partners meer dan mannen dat doen. Ambitie en doorzettingsvermogen worden ook sterk gewaardeerd door vrouwen (Buss, 1989: 12). Het onderzoek van Buss ondersteunt de hypothese dat mannen en vrouwen verschillen in hun reproductieve strategieën. Buss concludeert dat (1989: 14):

‘...these results... support the hypothesis that males and females have faced different constraints on reproductive success in our evolutionary past. Females appear to have been limited in reproductive success by access to resources for self and offspring. Males appear to have been limited by access to fertile females. These different selection pressures have presumably produced different male and female reproductive strategies. The greater female preference for mates displaying cues to high resource potential and the greater male preference for mates displaying cues to high reproductive capacity appear to represent adaptations to sex-differentiated reproductive constraints in our evolutionary past.’

De theorie van de seksuele strategieën wijst erop dat mannen en vrouwen hun eigen seksuele strategieën en houdingen ontwikkelen.. Deze bevindingen werden bovendien in tal van onderzoeken gerepliceerd (voor een overzicht: zie Oliver & Hyde, 1993).

Wanneer we de voorgaande theoretische inzichten tenslotte linken aan de theorie van de seksuele strategieën, kunnen we besluiten dat, volgens ons *psychobiosociaal model*:

1. Vrouwen een grotere erotische plasticiteit hebben dan mannen (Baumeister, 2000).
2. Deze verschillen veroorzaakt worden door verschillende processen:

- a. vanuit de evolutionaire psychologie en de seksuele selectietheorie leren we dat mannen meer gericht zijn op jeugdigheid, schoonheid en seksueel conservatisme. Deze drie elementen verhogen namelijk de waarschijnlijkheid dat de man zich kan voortplanten (Buss, 1989). Vrouwen selecteren vooral op die kenmerken die aantonen dat mannen (a) goede genetische combinaties vertonen en (b) een grote waarschijnlijkheid hebben op een stabiel en goed inkomen, zodat de betaling van de zorg van de kinderen gewaarborgd blijft. De rol van ambitie en inzet lijkt ambivalent in sommige landen, maar wijst toch duidelijk in dezelfde richting.
- b. Socialisatie-, opvoedings- en culturalisatieprocessen tonen verschillen aan tussen landen, klassen, individuen en doorheen de tijd. Het is waarschijnlijk dat de verschillen tussen mannen en vrouwen in seksuele selectie zullen afnemen naarmate de gelijkheid van man en vrouw in de samenleving toeneemt.

1.4. Pornografie en het psychobiosociaal model

In wat volgt proberen we een hypothese naar voor te schuiven waarom pornografie nog altijd vooral een mannelijke aangelegenheid vormt. De stelling is gebaseerd op twee onderling gerelateerde factoren: de mannelijke traditie van pornografie en het verschil in erotische plasticiteit tussen man en vrouw.

1. Pornografie heeft een mannelijke traditie. Daardoor smaken veel vrouwen pornografie niet. Niettemin is de pornografische markt zich sinds de emancipatie sterk aan het diversifiëren. Wil de pornografische markt groeien, dan zal het zich meer en meer moeten toespitsen op de vrouw. Het ligt in de lijn van de verwachtingen dat dit zal gebeuren naarmate de emancipatie zich voortzet.
2. De smallere erotische plasticiteit van de man zorgt ervoor dat mannen vatbaarder zijn voor pornografie. Mannen worden makkelijker opgewonden van pornografie dan vrouwen omdat mannen bepaalde beelden sneller linken aan seksualiteit. Omgekeerd zorgt de bredere erotische plasticiteit van de vrouw ervoor dat pornografie *pur sang* niet op dezelfde wijze leidt tot opwinding.

Een magneto-encephalografische studie uitgevoerd door Braun *et al.* (2003) onderzocht hoe de hersenen van twaalf mannen en twaalf vrouwen reageerden op naakte foto's van de andere sekse, dezelfde sekse en neutrale foto's. Het onderzoek toonde aan dat de hersenactiviteit bij de vrouwen bij zowel mannelijke als vrouwelijke foto's even hoog was. Mannen categoriseerden mannelijke foto's als neutraal maar vrouwelijke foto's kregen een hogere opwindingscore in vergelijking met de hersenenscans van de vrouwen. Waar vrouwen dus zowel mannelijke als vrouwelijke foto's aantrekkelijk vinden, maken mannen een duidelijke keuze: foto's van de andere sekse geven veel meer opwinding dan foto's van dezelfde sekse. Wanneer we deze bevindingen toepassen op pornografie, is het veel aannemelijker dat mannen sneller opgewonden worden door naakt dan vrouwen. Of zoals Woodrow Wyatt het ooit verwoordde in een interview: 'A man falls in love through his eyes, a woman through her ears.'

Canli & Gabrielli (2004) onderzochten door gebruik van functionele magnetische resonantie, een beeldvormende techniek waarbij men hersenactiviteit visualiseert, of mannen en vrouwen verschilden in de hersenresponsen op seksuele stimuli. Het onderzoek toont aan dat zowel de amygdala – een amandelvormige kern die deel uitmaakt van het limbisch systeem en een rol

speelt in de regulering van het emotioneel gedrag – als de hypothalamus – een hersenregio die een centrale rol speelt bij vele seksuele en reproductieve functies – een veel grotere activiteit vertonen bij mannen dan bij vrouwen bij seksuele stimulatie. Wat dit onderzoek onderscheidt van voorgaand onderzoek is dat de onderzoekers zowel de stimuli als de proefpersonen zorgvuldig selecteerden. Enkel die stimuli werden geselecteerd die een even grote psychologische opwinding verwekten bij beide seksen. Enkel die proefpersonen werden geselecteerd die een gelijkaardige quotering gaven aan de verschillende stimuli. De participanten (14 gezonde heteroseksuele mannen en 14 gezonde heteroseksuele vrouwen) werden blootgesteld aan neutrale beelden van koppels die op een niet-seksuele wijze met elkaar omgingen, naakte foto's van personen van de andere sekse in een gemodelleerde pose, en foto's van koppels in expliciete seksuele interactie, allemaal afgewisseld met de weergave van een neutraal kruis, om de activiteit in de hersengebieden terug op de basiswaarden te krijgen.

Beide seksen rapporteerden vergelijkbare seksuele aantrekking en psychische opwinding bij dezelfde afbeelding. Zowel de mannen als de vrouwen vonden de koppelaafbeelding het meest stimulerend. Maar er was een groot verschil in de hersenactiviteit van mannen en vrouwen tussen de foto's van koppels in niet-seksuele interactie en de foto's van koppels in seksuele interactie. Mannen toonden een significant grotere activiteit in de amygdala dan vrouwen. De verschillende activatie van de amygdala en de hypothalamus bij mannen en vrouwen is opmerkelijk omdat andere hersengebieden wél op een vergelijkbare wijze door beide geslachten werden geactiveerd.⁷ Dit zou kunnen betekenen dat de activatie van de amandelvormige kern en de hypothalamus niet *per se* moet gerelateerd worden met seksuele opwinding. Een belangrijke opmerking in relatie tot de invloed van pornografie op de hersenen is dat vrouwen geen grotere activatie vertoonden van de amygdala of de hypothalamus bij seksuele afbeeldingen dan bij neutrale stimuli. Dat zou er volgens de auteurs op kunnen wijzen dat het vrouwelijk neuraal seksueel opwindingsstelsel op een andere wijze functioneert dan het mannelijke.

Bij mannen liggen de zaken eerder omgekeerd: foto's van koppels in niet-seksuele interacties veroorzaakten ook een stijging van de activiteit van de amygdala en de hypothalamus, wat de hypothese ondersteunt dat mannen meer dan vrouwen in neutrale afbeeldingen of settings makkelijker seksuele componenten identificeren. Mannen linken bepaalde settings sneller dan vrouwen met seksualiteit. Daarom zullen mannen seksueel expliciet materiaal ook sneller linken met seksuele opwinding dan vrouwen.

⁷ Bijvoorbeeld de regio's die geassocieerd worden met verwerking van beweging, somatosensorische functies, emoties, beloning, aandacht en visuele prikkels.

Een tweede en laatste belangrijke opmerking met betrekking tot pornografie is dat mannen een veel sterkere activatie vertoonden bij die stimuli die de grootste opwinding met zich mee brachten:

‘There was no significant activation to the nudes depicted in the opposite sex set, but highly significant activation to the sexually explicit couples, relative to the neutral pictures. Females showed the opposite pattern: they had significantly greater activation to the less arousing opposite-sex stimuli, but no significant activation to the copulating couples. The authors speculated that greater amygdala activation in males may represent their propensity for varied, explicit sexual activity, but the paper offers no explanation for women’s amygdala responses (Canli T. & Gabrieli J., 2004: 325)

Het is interessant om op te merken dat de verschillen in activiteit van de amygdala van mannen en vrouwen op de verschillende soorten afbeeldingen overeenkomen met het verschil tussen hardere, vaak mannelijke pornografie en zachtere, vaak vrouwelijkere pornografie. Mannen raken significant meer opgewonden van de meer expliciete foto’s in vergelijking met vrouwen, vrouwen worden significant meer opgewonden dan mannen van de gemodelleerde foto’s van het andere geslacht. Dat betekent dat mannen zich neurologisch makkelijker kunnen vinden in hardere vormen van pornografie en vrouwen in zachtere vormen van pornografie.

De resultaten van deze studie roepen natuurlijk een aantal voor de hand liggende vragen op. Zijn de verschillen in hersenactiviteit niet eerder te wijten aan verschillende opvoedings- en socialisatieprocessen of zijn de verschillen toch vooral te wijten aan genetische en erfelijke factoren? Men heeft duidelijk aangetoond dat er sprake is van een neurologisch dimorfisme tussen man en vrouw op seksueel gebied. Ed Reeds in de prenatale periode differentieert het embryo zich neurologisch naargelang het geslacht. Daarnaast spelen ook opvoedingspatronen een grote rol: mannen en vrouwen worden gesocialiseerd in specifieke genderrollen. Zowel genetische als sociale invloeden modelleren de hersenfuncties en het gedrag. Het lijkt er dus op dat beiden een rol spelen. We kunnen concluderen dat de differentiatie van de hersenen ten gevolge van genetische en socialisatieprocessen de verschillende appreciatie van pornografische beelden initieert, maar ook in stand houdt.

We veronderstellen dat, naarmate de emancipatie van de vrouw groter wordt, meer vrouwen gebruik maken van pornografie. Vrouwen zullen echter volgens de theorie van de seksuele strategieën en de erotische plasticiteit meer zachte pornografie en minder harde pornografie verkiezen dan mannen, en dat omwille van twee redenen. Ten eerste omdat harde pornografie uitgaat van misogynie kenmerken (zie hoofdstuk 2), ten tweede omdat vrouwen minder dan mannen strikt neurologisch opgewonden worden van echt expliciete pornografie. In het vijfde deel van deze verhandeling worden deze hypothesen rond pornografische voorkeuren en pornografische consumptie getest.

Een andere reden voor het verschil in pornografische consumptie ligt waarschijnlijk in het feit dat mannen zowel zintuiglijk als in hun fantasie meer gefocaliseerd zijn op het lichaam en meer specifiek op bepaalde lichaamsdelen van de vrouwelijke anatomie (Okami & Shackelford, 2001: 205-207). De mannelijke blik verschilt dus van de vrouwelijke. De man heeft eerder een tunnelzicht, waarbij hij zich focust op een bepaald punt. Bij de vrouw is er eerder sprake van een harmonische visualiteit waarbij de focus niet op een bepaald punt geconcentreerd is. Reguliere pornografie is een mediale vorm die zich focust op lichaamsdelen. Daar kan de man zich dan ook makkelijker in terugvinden dan de vrouw.

Het huwelijk tussen vrouwen en pornografie is daarom ook a priori ambigue van aard. Het is niet omdat er enkele naakte mannen *en érection* op het toneel verschijnen dat ze erdoor opgewonden worden. De *setting* en de *esthetische* en *literaire* kwaliteiten spelen een grote rol. Misschien past de vrouw dan ook niet in het rigide, harde mannelijke kader van pornografie. Dat vormt dan ook een van de probleemstellingen die in de loop van deze verhandeling ontleed wordt. Kan men eigenlijk wel spreken van vrouwelijke pornografie of moet men het eerder benaderen als vrouwelijke erotiek?

Hoofdstuk 2. Metaforen in de pornografie

2.1. De ambivalente relatie tussen samenleving en pornografie

In het eerste deel van dit hoofdstuk worden de verschillende metaforische betekenissen van pornografie ontleed. Door gebruik te maken van een macrosociologische analyse proberen we de verklarings- en duidingsmethoden over pornografie te ontleden. Die methoden worden in dit hoofdstuk geconceptualiseerd als *metaforen*, van waaruit het onderzoek naar pornografie start. Metaforen moeten hier verstaan worden als clusters van assumpties en ideeën waarnaar een persoon refereert om bepaalde zaken te verklaren of te duiden. Metaforen zijn dan de rode draden waaraan we ons dagelijks leven vastknopen en waarmee we door middel van referentie duiding en verklaring geven.

Het filosofisch-linguïstisch uitgangspunt is dan ook dat niet zozeer de feiten, maar vooral de vaak onbewuste vooronderstellingen van waaruit we betekenis geven aan die feiten van belang zijn (Lakoff & Johnson, 1980). George Lakoff en Mark Johnson suggereren in *Metaphors we live by* dat de basismetaforen die in alledaagse interacties gebruikt worden niet enkel de wijze waarop wij ideeën naar anderen communiceren beïnvloeden, maar dat deze metaforen ook onze percepties en verklaringwijzen structureren. Metaforen krijgen daardoor een centrale betekenis in de relatie tussen taalgebruik en cognitie: metaforen zijn niet enkel stijlfiguren waarbij een begrip wordt vervangen door een beeld, metaforen vormen in essentie het startpunt van betekenis. De basismetaforen die wij in onze geleefde ervaringen gebruiken, komen tot stand door interactie en vormen een verklaringsmodel voor de omgeving.

Een mogelijke metafoor voor pornografie is bijvoorbeeld ‘verkrachting’. Sommige radicale feministen stellen pornografie gelijk aan verkrachting (Morgan, 1980: 128). Pornografie versterkt en reaffirmeert volgens Morgan attitudes en gewoonten die seksueel misbruik rechtvaardigen. Pornografie is dan in die optiek de koopbaar gemaakte pendant van verkrachting en daarom verwerpelijk en gevaarlijk. Zo vergeleken Baron en Straus (1984) en Scott en Schwalm (1988) de consumptie van pornografie in bepaalde regio’s met de verkrachtingsratios van die streken. Beide onderzoeken ondersteunden de claim van radicale feministen dat er een link bestaat tussen het gebruik van pornografie en verkrachting. Een essentieel probleem bij dit onderzoek is dat vaak de mate waarin pornografie een taboe vormt voor de samenleving niet aan bod komt en de mate

waarin verkrachting als moreel verwerpelijk wordt geacht onvoldoende onderzocht wordt. Die factoren spelen nochtans een belangrijke rol in de duiding van de onderzoeksresultaten.

Zo onderzochten zowel Kutchinsky (1973) als Ben-Veniste (1971) reeds in het begin van de jaren '70 de seksuele misdaadratio's zowel voor als na de depenalisering van pornografie in Denemarken. Ze kwamen beiden tot de conclusie dat de depenalisering van pornografie zorgde voor een daling van de seksuele misdaadratio in Denemarken. Er wordt nu algemeen aangenomen dat er geen direct verband bestaat tussen het bekijken van pornografie en verkrachting en dat het bekijken van gewelddadige pornografie geen significant verband vertoont met verkrachting inhoudt (Kutchinsky, 1991).

Belangrijk is dat metaforen slechts een *beperkte reikwijdte* hebben: ze worden slechts door een deel van de samenleving aanvaard als verklaringsmodel. Een groot deel van de samenleving zal het niet eens zijn met de stelling dat pornografie de gecommercialiseerde voorstelling van een verkrachting is. Anderen zullen het er niet mee eens zijn dat verkrachting de enige metafoor is die pornografie kan verklaren.

Er bestaan dus *verschillende* metaforen in de wereld, iedereen kan er verschillende aanhangen en zelfs binnen een persoon kan er sprake zijn van tegenstrijdige metaforen. Metaforen hebben daardoor de volgende betekenissen gemeen: ze zijn *heterogeen*, *multipel* en mogelijk *tegenstrijdig*.

Onderzoek naar pornografie is een veld bij uitstek waar die metaforen kunnen geanalyseerd worden. Veel opvattingen over pornografie zijn namelijk sterk moreel gekleurd en hangen samen met de persoonlijke voorkeuren rond seks en seksualiteit. Omdat pornografie een ambivalent gegeven is, door de een verguisd als een archetypisch voorbeeld van moreel verval en door de ander beschouwd als een seksueel bevrijdende zaak, veroorzaakt het scherpe en controversiële discussies, afhankelijk van de wijze waarop men denkt over seks, seksualiteit, gender, familie, relaties en voortplanting.

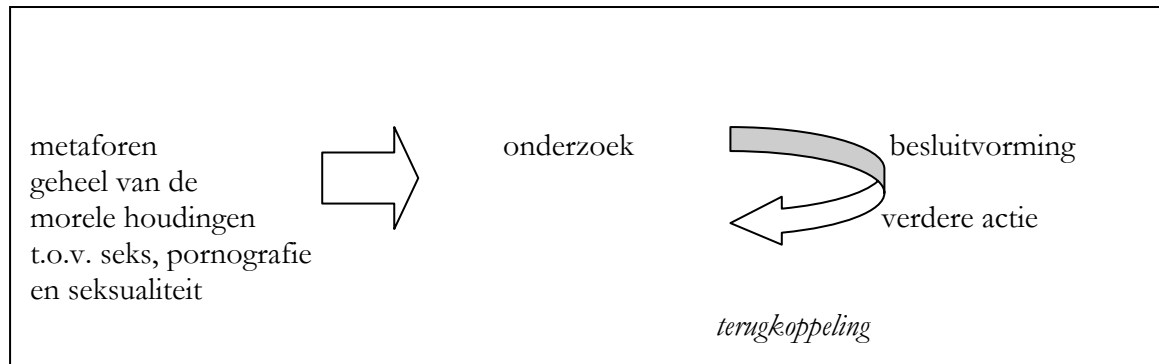
2.1.1. Pornografie als ambivalent gegeven: *privaat bekend, publiek onbemind*

Vrijwel iedereen is op een bepaald moment – gewenst en/of ongewenst – in aanraking gekomen met pornografie. Niettemin bestaat er een grote schroom om dat openlijk toe te geven. Pornografie is namelijk in de private sfeer voor vele mensen bekend, maar in de publieke sfeer blijft het meestal onbemind. Zo stelt Hari in de Britse krant *New Statesman* van 7 maart 2005:

‘Today, a tide of bodily fluids leaks into every e-mail inbox; nobody is more than a click away from “Hard-Core Fuck Action!!!” and “Barely legal Bitches Free Click Here.” The most-watched film in Britain last year was not the latest *Lord of the Rings* or *Harry Potter* flick. No: the winner by a spurt was the stolen home movie in which the former *Blue Peter* presenter John Leslie has sex with Abi Titmuss - downloaded by six millions of us.... It’s everywhere, just don’t talk about it.’ (Hari, 2005: 32).

Pornografie is en blijft dan ook een sterk beladen cultureel en politiek symbool. Het is als het ware een *noblesse oblige* om er een uitgesproken mening op na te houden. Dat maakt er het wetenschappelijke onderzoek niet makkelijker op. Academische onderzoeken naar pornografie doorademen dan ook vaak een hang naar moraliteit, alhoewel er ook een aantal werken zijn die zeer subtiel met het onderwerp te werk gaan [Burstyn (1985), Faust (1981), Frug (2000), Gesquière (1997), Hunt (2000), ‘London Mistress’ (2001), McNair (1996, 2002), Snitow (1985)]. Die zweem van moraliteit en betekenisgeving refereert naar de ‘metaforen’ die we daarnet introduceerden. Zo blijkt dat het onderzoek over pornografie vaak bepaald wordt door de morele houding ten opzichte van de materie. Onderzoek heeft bovendien aangetoond dat de persoonlijke houdingen, de leeftijd, het geslacht en de sociale klasse waartoe men behoort sterk gecorreleerd zijn met het gebruik van pornografie en de voorkeuren in pornografie (Lewin, 1997; Traen, 2002; Hald *et al.*, 2006). Een antipornografische feministe zal daardoor anders kijken naar pornografie dan een hypermasculiene man.

Daardoor kan het zijn dat onderzoek naar pornografie zichzelf verklaart, omdat de clusters van ideeën omtrent de waarde van seks, cultuur, normen en seksualiteit het uitgangspunt wordt om verklaringen te gaan zoeken. Daardoor verklaart de wetenschap zichzelf en wordt de kennis onwetenschappelijk. Deze circulaire vorm van kennisproductie kunnen we in het volgende schema weergeven.

Figuur 3. Metaforen in de pornografie.

Het is natuurlijk zo dat geen enkele macrosociologische verklaringsvorm zich volledig kan ontdoen van subjectiviteit. Dat is een irreële eis: elke verklaringsvorm vertrekt vanuit bepaalde vooronderstellingen en clusters van ideeën. Wanneer de metaforen echter voor absolute waarheid worden aangenomen zal het onderzoek ook deze waarheid postuleren. Daardoor bepalen de vooronderstellingen de uitkomst van het onderzoek. Dat is bijvoorbeeld het geval bij vele onderzoeken naar de invloed van pornografie op de samenleving waarvan er enkele in dit hoofdstuk worden besproken.

2.1.2. Definitiedrang, macht en postmodern denken

Wanneer ik in een eigen micro-onderzoek naging hoe vrouwen zelf pornografie zouden definiëren, kreeg ik ondermeer de volgende uitgeschreven antwoorden.

- Een film waarin mensen seksueel bezig zijn, maar duidelijk niet echt, en er wordt vooral op geslachtsorganen gefilmd.
- Het (meestal) op een goedkope manier opwinden van mensen. Irrealistisch.
- Een filmische weergave van het seksueel spel tussen 2 of meerdere personen (meestal heterorelaties).
- Beeldmateriaal waar je onmiddellijk van opgewonden (wordt) raakt. Verborgene fantasieën die verfilmd worden.
- Over the top seksscènes waar soms wat teveel van het goede getoond wordt.
- Filmische weergave van een taboeonderwerp, het lichamelijke gebonden zijn aan lust en passie, losstaand van emotionele overgaven.
- Overdreven, onsubtiele enthousiasmerende poeperij.

Wat meteen opvalt, is dat de definities sterk uiteen liggen. Sommigen focusten op het *doel* van pornografie (i.e. het uibeelden van bepaalde erotische fantasieën om zo opwindung te creëren), anderen legden de nadruk op de *kenmerken* van pornografie ("het seksuele spel"), nog anderen verwezen naar de *ruimere ethiek* (filmische weergave van het taboeonderwerp). Sommigen integreerden *waardeoordelen* in de definitie, sommigen sluiten waardeoordelen uit.

Ook in de academische wereld bestaat er een grote controverse omtrent de definiëring van pornografie. In wat volgt concentreren we ons vooral op de metaforische betekenissen van de definiëring. Daarmee wordt bedoeld dat we op zoek gaan welke maatschappelijke, mentale of cognitieve processen achter de definiëringen kunnen schuilgaan. Er wordt dus onderzocht door welke condities de definities legitimiteit verwerven. Deze benadering van pornografie nemen we aan omdat we van mening zijn dat de strijd over de definitiemacht over pornografie in haar essentie sociaalpolitiek is, waarbij ruimere maatschappelijke opstellingen vaak haaks tegenover elkaar staan.

Er zijn enorm veel definities en omschrijvingen van pornografie. De *macht* over het definiëren, om zich in het debat kernachtig te positioneren trekt namelijk velen aan, van radicale feministen tot homoseksuele activisten, omdat definities vaak het startpunt vormen van wetgeving en juridische interpretatie. Zo leidt definiëring tot regulering. Wie reguleert, controleert tenslotte ook deels wat wel of niet gezien kan worden.

In een postmoderne samenleving waarbij iedereen in de eerste plaats zichzelf controleert en voor zichzelf bepaalt wat hij dan wel of niet mag zien, loopt de regulatie-argumentatie natuurlijk wat spaak. Macht wordt in postmoderniteit niet meer zozeer gedirigeerd en gereguleerd van bovenuit, maar macht sijpelt diffuus naar de invloedrijkere lagen van de samenleving en wordt vooral geproduceerd in interactie en fragmentarische contacten (Foucault, 1977). Definitiemacht is hierbij verspreid en betekenis is bovendien multipel en vaak heterogeen, en dat is in de pornografie ook zo. Zo stelt McNair (1996: viii) het volgende over pornografie:

‘... pornography, as we shall see, is a category for which there is no universally agreed definition or meaning. The term is a political one, signifying very different things to different people and groups, at different times and in different places.’

De nadruk op de metaforische betekenis van pornografie wordt dan ook belangrijk: wat zijn de motivaties om bepaalde vormen van pornografie te maken of juist te verbieden? In wat volgt wordt pornografie bekeken vanuit het feminisme, omdat de dialectiek tussen het radicale en liberale feministische discours ons aantoont dat het bestuderen van pornografie vaak een welomlijnd doel heeft: zaken bereiken of vermijden, zaken toelaten of zaken verbieden.

2.2. Het radicale feminisme: verbod op pornografie als uitgangspunt voor onderzoek

In een maatschappij waar gelijkheid van geslacht een essentieel fundament gaat vormen van de organisatie van het macrosysteem kunnen sommige vormen van mannelijke pornografie, waarin de seksuele en psychologische dominantie over de vrouw een essentieel motief vormen, beschouwd worden als een *nostalgische reflex*, of een *pornotopie*. Wat niet meer mag in de samenleving mag des te meer in de pornografie. Pornografie vormt zo een uitlaatklep voor vele frustraties die zich in de maatschappij kunnen vormen, als gevolg van de veranderende condities waarin men leeft (Slabbinck, 2005). Deze hardere vorm van pornografie vormt een onderdeel van het *machismo* of de *hypermasculiniteit*: een wat idealistische en irrealistische visie op mannelijkheid die bijvoorbeeld vaak wordt teruggevonden in pornografische films, maar ook in sommige actiefilms (cf. Rambo, Terminator, etc.)

Daarbij moet echter wel beklemtoond worden dat slechts enkele versies van mannelijke pornografie deze totale objectivering nastreven. Alhoewel zij het grootste aandeel vormt in de markt van pornografie, betekent dat geenszins dat het pornografische spectrum ermee samenvalt. Radicale feministen gaan echter uit van een essentiële dichotomie tussen man en vrouw, en verklaren van daaruit ook de pornografie op een eenduidige wijze. Kort gesteld beklemtoont Andrea Dworkin in *Pornography: Men Possessing Women* (1981) bijvoorbeeld dat pornografie *altijd* seksueel expliciet en *altijd* misogyn van aard is, omdat het een duidelijk onderdeel vormt van het patriarchaat. Pornografie vormt zo volgens radicale feministen vooral het middel van de man om de vrouw te onderdrukken.

Om onderdrukking te stoppen moet pornografie verboden worden. Het radicale feminisme sloot een strategisch partnerschap met religieuze en conservatieve groeperingen van de samenleving. Beiden wensten pornografie te verbieden, maar vanuit een andere benadering.⁸

⁸ Religieuze en conservatieve groeperingen wijzen vooral op het morele verval en het gevaar voor de familiale structuren bij het bekijken van pornografie.

2.2.1. Een geladen definitie

Radicale feministen definiëren pornografie als:

‘Sexually explicit materials that subordinate women through pictures or words:

- (a) women are presented dehumanized as sexual objects, things, or commodities; or
- (b) women are presented as subjects who enjoy pain or humiliation; or
- (c) women are presented as sexual objects who experience sexual pleasure in being raped; or
- (d) women are presented as sexual objects tied up or cut up or mutilated or bruised or physically hurt; or
- (e) women are presented in postures or positions of sexual submission, servility, or display; or
- (f) women’s body parts – including but not limited to, vaginas, breasts, or buttocks – are exhibited such that women are reduced to those parts, or
- (g) women are presented as whores by nature; or
- (h) women are presented as being penetrated by objects or animals; or
- (i) women are presented in scenes of degradation, injury, torture, shown as filthy or inferior, bleeding or bruised, or hurt in a context that makes these conditions sexual’ (Dworkin, 2000: p. 22)

We kunnen deze vrij uitgesponnen definitie volgens Depoorter (2000: 41) opsplitsen in twee delen. Ten eerste representeert pornografie de vrouw als seksobject (a,b,c,d,f). Ten tweede representeert pornografie de degradatie van de vrouw, namelijk: geweld tegenover de vrouw (i), stereotypering (g) en ten slotte onderwerping (e en h).

Radicale feministen leggen inderdaad vaak de klemtoon op de problematische aard van de pornografie. Pornografie vormt voor hen een schoolvoorbeeld van de wijze waarop vrouwen in het patriarchale kapitalistische systeem tot lustobject worden gereduceerd. Pornografie stelt zich daardoor in het verlengde van de patriarchale waarden.

Er zijn echter een aantal inherente nadelen verbonden aan deze definitie. Ten eerste is pornografie in deze conceptualisering geen communicatiekanaal waarin vrouwen hun seksualiteit kunnen vormgeven: vrouwen worden er gebruikt door de man, en de omgekeerde mogelijkheid, of een vorm van vrouwvriendelijke pornografie wordt erin ontkend. Onderhandeling over de rolverdeling van man en vrouw in de pornografie wordt daardoor een ontologische onmogelijkheid. Door porno louter negatief en als vrouwonvriendelijk te definiëren laten antipornografische feministen geen ruimte voor een interne verandering van de porno-industrie en voor de andere betekenissen die porno voor vrouwen zou kunnen hebben. Dat is een gevolg van hun essentialistische aanpak: voor radicale feministen gewoonweg liever geen porno. Radicale feministen hebben dus een vrij pessimistische kijk op pornografie.

Mary Joe Frug, een vrij liberale feministe stelde over de radicale feministische definiëring van pornografie het volgende:

‘By falsely simplifying the content of the pornography genre, the advocates overlooked the way in which some workers within the genre already thematically challenge the subordination of women by sex. Not all pornography is simply about women being fuckEd There are some pornographic works in which women fuck, for example; some works in which the objectification of the orgasming penis is not repeatedly depicted and valorised; and many works in which the subjectivity of a female character is a dominant and successful thematic concern. These works do not depict what the ordinance advocates suggested pornography ‘is’ ’ (Frug, 2000: 261-262).

2.2.2. Macrosociologisch systeem

In deze visie zien de radicale feministen bovendien vaak geen heil in het kapitalisme. Kapitalisme en patriarchaat werken samen om de vrouw te onderdrukken en bieden geen mogelijkheden aan de vrouw om daar intern iets aan te veranderen. In die zin sluit het radicale feminisme aan bij de politiek economische analyse van patriarchaat en kapitalisme van Iris Young (2002), waarin gesteld wordt dat kapitalisme een moderne emanatie is van het patriarchaat, en dat vrouwen niet over de mogelijkheid beschikken om dat systeem intern te veranderen.

2.3. Liberaal feminisme en pornografie: geloof in de maakbaarheid van de wereld, heterogeniteit en de logica van de kapitalistische processen in de pornografie

Liberaal feministen en vrouwelijke pornosterren stelden aan het einde van de jaren '70 voor om een eigen, vrouwelijke vorm van pornografie te ontwikkelen, in een vrouwelijke taal, door vrouwen gemaakt en door vrouwen bekeken. Vanuit de pornowereld stelde Candida Royalle, ex-pornoster, actief geweest in de anti-Vietnambeweging én een van de eerste vrouwelijke pornoproducenten in de VSA in *De Groene Amsterdammer* van 2 oktober 1985 ondermeer dat:

‘Als er een door mannen gedomineerde industrie bestaat, dan is het wel de seksindustrie. Ik moet en zal een barst slaan in dat bolwerk. Niet dat ik denk dat het lukt – de drie films die ik nu heb gemaakt vinden moeizaam hun weg naar de consumenten. Mijn distributeur doet niets aan promotie, want hij is van mening dat de consumenten geweld en verkrachting willen en dat breng ik niet. En een keurig blad als *Newsweek* laat wel mannelijke producers aan het woord, maar acht een vrouwelijke pornoproducent te shockerend voor de goegemeente. Ook de bladen als *Playgirl* laten wel vrouwen uit de porno-industrie aan het woord, als ze maar bereid zijn zich dom en primitief te laten portretteren... Ik zou natuurlijk kunnen zeggen dat ik erotische kunst produceer, maar dat is flauw. De distributiekanaal die ik tracht te gebruiken zijn die van de porno-industrie. De vrouwen en mannen die in mijn films spelen, komen uit die wereld. Ik wil me daar ook niet voor afkeren (p. 20).’

Er blijkt uit dit citaat dat er een merkwaardig verband bestaat tussen mannelijke pornoproducenten en vrouwelijke radicale feministen. Beiden sluiten namelijk de actieve inbreng van de vrouw in de pornografie uit. Candida Royalle bewijst dat er *een andere weg* bestaat, haar productiehuis *Fatale Media* is uitgegroeid tot een succesvol pornografisch productiehuis. Door gebruik te maken van de productiemiddelen die mannen ter beschikking hebben en ze aan te passen aan de vrouw, kan de vrouw haar eigen pornografie verspreiden. Internet kan daarbij een faciliterende rol spelen: internetgebruik speelt zich vaak in een anonieme en private sfeer af, zelfs al is internet helemaal niet zo anoniem als het lijkt. Pornoster Asia Carrera stelde daaromtrent dat:

‘... the Internet has been good for the adult industry as a whole, because it's a whole new market that reaches the entire world 24/7, and people who would never be caught dead in an adult bookstore are now enjoying adult entertainment for the first time from the safety and anonymity of their own homes.’
(<http://www.caslon.com.au/xcontentprofile1.htm>)

Liberaal visies op pornografie vertrekken vanuit de idee van John Locke over de capaciteit tot rationaliteit. Volgens Locke kon elke *man* via autonomie en zelfrealisatie aan zijn bevrijding werken. Liberale feministen als Mary Wollstonecraft (*A Vindication of Women Rights*), Shulamith Firestone (*The Feminine Mystique*) en Naomi Wolfe (*Fire with Fire*) verbreden het discours naar de vrouw toe. Ze geloven in de maakbaarheid van de mens en van de wereld. Mensen hebben de keuze seksuele objecten te zijn of niet. Vrouwen zijn dan ook niet in de pornografie *ceteris paribus*

een object dat gebruikt wordt in functie van de man: porno kan bijdragen tot de deobjectivering van vrouwen (Depoorter K. 20: 44).

Betekent de analyse van het radicale feminisme echter dat een actieve participatie van de vrouw in de pornografische sector daardoor onmogelijk is? Dat hangt af van hoe men pornografie leest. Als men pornografie ziet als een wijze om de vrouw in het mannelijke productieproces uit te sluiten of totaal te domineren, kan men tot radicaal feministische conclusies komen. Maar als pornografie eerder als een communicatiekanaal wordt aanzien waarvan óók vrouwen gebruik kunnen maken in plaats van gebruikt te worden, krijgen we een andere visie op pornografie.

2.3.1. Macrosociologisch systeem

De liberale visie stoelt onder andere op een andere macrosociologische analyse van het patriarchaat en het kapitalisme, die we in het vervolg zullen beschrijven als de *Dual Systems Theory* van Heidi Hartmann (1979). Daarin wordt gesteld dat het kapitalisme het gevolg is van het patriarchaat. Beiden zijn echter niet onlosmakelijk met elkaar verbonden, zoals het geval bij Young. Het patriarchaat is het meest misogyn van de twee: het patriarchaat houdt het liefst de vrouw thuis, waarbij ze instaat voor de reproductie. Job en huishouden vallen hierbij niet te combineren.

Het kapitalisme biedt echter mogelijkheden aan de vrouw. Zo werden vrouwen tot de fabrieken van eind 19^e eeuw toegelaten om de lonen van de mannen laag te houden. Het is echter niet zo dat het kapitalisme de vrouw met open armen ontving: zij kregen meestal de zwaarste en vuilste taken, werden vaak ook slechter betaald en ze werden enkel aangenomen omdat de werkgevers daardoor de loonkosten konden drukken. Volgens Hartmann kan de vrouw echter wél het kapitalisme naar haar hand zetten, en daardoor een invloed uitoefenen op het patriarchaat.

Liberale feministen geloven eerder in een model van samenwerking met mannen om aan bevrijding te werken. Door op een efficiënte en doordachte wijze gebruik te maken van het kapitalistisch systeem kan ze aan haar bevrijding werken. Vrouwen kunnen de pornografische markt diversifiëren. Het is inherent aan de kapitalistische logica dat pornografie zich meer en meer zal toespitsen op de vrouw als consument van porno. Er zit namelijk een enorm groeipotentieel in de commercialisering van vrouwelijke erotische fantasieën. De vraag is alleen of porno voor vrouwen zal verkopen.

In hoofdstuk 1 haalden we al aan dat pornografie waarschijnlijk op een andere wijze wordt beleefd door vrouwen. Fysiologische excitatie en mentaal bewustzijn van de excitatie lijkt bij een man evidenter dan bij een vrouw (Laan, 1994). Evolutionair geïnspireerde theorieën wijzen er op dat er sprake is van verschillen tussen mannen en vrouwen met betrekking tot seksualiteit, partnerkeuze en de invloed van het naakte lichaam op mannen en vrouwen (Buss, 1989; 1998; Buss & Schmidt, 1993). Antropologische theorieën wijzen op het belang van culturele verschillen in plasticiteit en rigiditeit, maar lijken voor het leeuwendeel aan te sluiten bij de bevindingen van Baumeister (2000). De theorie van de erotische plasticiteit wijst er op dat vrouwen wel plastischer zijn in hun benadering, maar dat dit tegelijkertijd inhoudt dat directe erotische en pornografische prikkels niet op dezelfde wijze leiden tot opwinding als bij mannen. Daardoor ontstaat er een ambiguïteit in het denken rond vrouwelijke pornografie. Is er echt wel sprake van pornografie *pur sang*, of is het meer het erotische spectrum van de menselijke geest dat geprikkeld wordt door vrouwelijke vormen van pornografie? Een eerste sleutel tot het oplossen van deze problematiek wordt besproken in het hierop volgend deel met betrekking tot de 'neutrale' definiëring van pornografie.

2.3.2. Neutrale definitie van pornografie

Liberale feministen hanteren vaak een neutrale definitie van pornografie. Deze definiëring laat namelijk ruimte voor interpretatie. De *Webster Seventh New Collegiate Dictionary* omschrijft pornografie als:

'the depiction of erotic behavior... intended to cause sexual excitement.'

De opvatting dat pornografie louter *seksuele* gevoelens zou stimuleren heb ik bekritiseerd in mijn scriptie over de dialectische relatie tussen feminisme en pornografie. Wanneer ik iets dat pornografisch bedoeld is niet stimulerend vind, dan zou het geen pornografie zijn, omdat de belangrijkste voorwaarde om iets tot pornografie te classificeren niet ingevuld is. Voor een aseksueel zou pornografie bijgevolg onbestaande zijn, daar hij/zij geen erotische stimulans ondervindt van het aangeboden materiaal. Pornografie heeft inderdaad de intentie om mensen erotisch te prikkelen, maar dat betekent daarom niet dat andere gevoelens daarbij gediscrimineerd worden. Dus, wat voor de een pornografisch is, is dat vaak niet voor de ander. Wat al dan niet pornografie is, ligt dus *in the eye of the beholder*. Pornografie is interindividueel, geografisch en

historisch instabiel, en dat is dan ook zeker het geval wanneer we gendergericht pornografie bestuderen. Dat is belangrijk om in het achterhoofd te houden.

Pornografie werd bijvoorbeeld rond de tijd van de Franse Revolutie gebruikt om de sociale geplogenheden om te keren. Het had daarbij vaak een carnavaleske connotatie. Porno heeft dus niet altijd de eenduidige doelstelling gehad om seksuele opwinding te bereiken. In essentie is het ontstaan van pornografie namelijk nauw verbonden met het civilisatieproces en de ontwikkeling van een nieuwe private sfeer (Elias, 2001).⁹

⁹ 'Indien de vrouw doorheen de geschiedenis van de westerse wereld vooral als een eigendom van de man werd geconcipieerd dan moeten we pornografie, zeker voor de periode tussen 1500 en 1900 vooral beschouwen als de veruitwendiging van de erotische fantasie van de man over de beschikbaarheid van de pornografische hoer. Die rol vervult pornografie nu nog altijd, al lijken er wat gaten in het exclusief mannelijk karakter van de pornografie te komen.

Het langzaam bewust worden van het individu van zijn eigenheid ten gevolge van het civilisatieproces geeft hem ook een andere kijk op seks en seksualiteit. Seksualiteit wordt, stelselmatig en langzaam een essentieel kenmerk van de persoonlijkheid. In een klimaat waarin seksualiteit meer en meer een persoonlijk kenmerk wordt, worden ook de condities gecreëerd waarin het pornografische – omdat het een individuele behoefte kan bevredigen – een bestaansreden krijgt.

Pornografie kunnen we dan ook omschrijven als een menselijke reactie op het civilisatieproces waarbij het directe, synthetische en harmonieuze wereldbeeld ingeruild wordt voor een meer nuchtere, analytische benadering van het zelf, de natuur en de ander.

Doordat de laatmiddeleeuwse westerling steeds meer in deelcontacten moet treden met anderen, als gevolg van de differentiatie en commercialisering van de markt en zijn Umwelt, moet hij zich verhoofsen. Men tracht de morele, esthetische, ethische en sociale principes van een hogere klasse over te nemen. Met andere woorden, hij moet zich normaliseren.

Deze normalisering impliceert echter een verdringing van het instinctieve karakter van de mens. Doordat hij zijn directe affecten op een meer indirecte wijze moet verwoorden, ontstaat er een spanningsveld tussen het individu en zijn seksualiteit. Seksualiteit wordt in deze context minder en minder beschouwd als een geïntegreerd culturelement. Het ontstaan van het pornografische als genre, als de gefantaseerde inbezitneming van de vrouw door de man is dan ook nauw verwant met de gevolgen van het civilisatieproces. Pornografie installeert zich vanaf medio de 16e eeuw als een grensgenre, als touwtje trek tussen overheid en auteur.

Maar wanneer het individu met een seksuele last geconfronteerd wordt die zijn capaciteiten om het te 'verhullen' duidelijk overschrijdt, wanneer er werkelijk sprake is van een seksueel probleem zal het pornografische spectrum zich steeds meer installeren als een cultureel afgebakend genre. Het zal zich niet meer vermengen met een politieksatirisch discours, zoals het geval was in de 18e eeuw. Pornografie wordt zo langzaam een business, die vooral gekenmerkt wordt door het commerciële oogmerk. Pornografie zal dus meer en meer an sich gemaakt worden.

De commercialisering van het pornografische is een typisch westers fenomeen. Het kan wijzen op een discrepantie tussen de seksualiteit van het individu en de mogelijkheid om de seksualiteit uit te drukken in de dagdagelijkse contacten. Maar het is, zoals beargumenteerd, een inherent en logisch gevolg van het civilisatieproces (Slabbinck, 2005: 23-24).⁹

2.4. Conclusie

We hebben gezien dat verschillende definities van pornografie gebaseerd zijn op verschillende waardepatronen en perspectieven op de functie en de verhouding van man en vrouw in de maatschappij en de seksualiteit. Pornografie heeft een sterke sociopolitieke component en de betekenis van pornografie kan wijzigen naargelang de plaats, tijd of persoon die pornografie bekijkt. Pornografie is dus interindividueel instabiel en vertoont een heterogeniteit aan kenmerken die soms contradictorisch kunnen zijn.

Hoofdstuk 3. De pornografische sector in cijfers

In het vorige deel hebben we de externe relaties tussen pornografie en het macrosociologische niveau geschetst. In dit deel wordt vooral gefocust op de economische kant van de zaak.

Het academische onderzoek naar pornografie staat nog altijd in haar kinderschoenen. Dat is een merkwaardig feit wanneer we even stilstaan bij de omzetscijfers van de sector. De gegevens zijn afkomstig van twee bureaus die evoluties in verschillende sectoren observeren (*Caslon Analytics & Internet Filter Review*). *Caslon Analytics* baseert zijn cijfers op een meta-analyse van de beschikbare literatuur. *Internet Filter Review* geeft ons cijfers over de porno-industrie zonder te verklaren hoe zij die cijfers verkregen hebben. Omdat *Internet Filter Review* ook firewalls verkoopt, kan het zijn dat de cijfers wat overdreven zijn.¹⁰

In 2001 werden er in San Fernando Valley te Californië – hét pornografische epicentrum van de wereld – 10.000 pornografische films geproduceerd. Ongeveer twintigduizend mensen werkten in 2001 in 200 bedrijven die samen een omzet haalden van rond de 9,8 biljoen USD in een tijdspanne van één jaar. Toen George W. Bush de *Oval Office* betrok, beschuldigde hij Bill Clinton van het feit dat hij te ‘soft on porn’ was. Hij stelde dat hij ervoor zou zorgen dat er minder geld in de industrie zou worden omgezet. Dit is echter niet gelukt. Volgens *Internet Filter Review* werd in 2006 maar liefst 12 biljoen USD omgezet (een absolute stijging van meer dan 20% ten opzichte van 2001) en werden er 13.500 films geproduceerd (een absolute stijging van ongeveer 25% ten opzichte van 2001). *Caslon Analytics* merkt op dat er in 2000 9,8 biljoen USD winst werd gemaakt. Ter vergelijking: de gamesindustrie had een omzet van 10 biljoen USD in 2006. De omzet van de pornografische industrie is bovendien ook groter dan de omzet van de filmindustrie uit 2006. De inkomsten zijn in Amerika tenslotte ook groter dan alle inkomsten van de grote sportfederaties (NBA, NFL, NHL) samen, maar ook groter dan alle inkomsten van alle grote Amerikaanse televisiestations (NBC, ABC, CBS: 6,2 biljoen USD).

Wanneer we de hoeveelheid pornografie op het internet bestuderen, merkt *Internet Filter Review* op dat 12% van alle websites in 2006 pornografisch van aard zijn. *Caslon Analytics* schat dat aantal in

¹⁰ *Internet Filter Review* kan er namelijk voordeel uithalen om de cijfers wat te overdrijven. Hogere cijfers rond het gebruik van pornografie kunnen aanleiding geven tot een meerverkoop van firewalls om de PC af te schermen van pornografisch materiaal.

2000 op 30%. Naar schatting bestaan er ongeveer 372 miljoen pornografische pagina's op het internet, 1 op 4 zoekopgaven zijn pornografisch van aard, 1 op 12 emails bevatten pornografische inhoud, of 4,5 emails per emailadres per dag en 35% van alle downloads zijn pornografisch van aard (*Internet Filter Review*). Spink *et al.* (2006: 2) suggereren dat het relatieve gehalte aan seksuele of pornografische zoekopdrachten ten opzichte van het totale aantal zoekopdrachten gedaald is in vergelijking met 1997 en ze momenteel minder dan 4% van alle zoekopgaven representeren. Het *US National Academies* rapport over *Youth, Pornography & the Internet* (2002) merkt tenslotte op dat:

'According to industry statistics, approximately 70 million different individuals per week view at least one adult Web site on a global basis - 20 million view adult pages that are apparently hosted on sites in the United States or Canada. The number of paying subscribers is of the order of several millions in the United States, and may be as high as 10 million. The majority of these viewers and subscribers are male, though the fraction of female viewers may be growing.'

Hoofdstuk 4. Academisch onderzoek naar pornografie

Het onderzoek naar opwinding en evaluatie van seksueel expliciet materiaal begon in de jaren 1950. Alfred Kinsey concludeerde uit een grootschalig onderzoek bij universiteitsstudenten dat mannen meer opgewonden raken door seksueel expliciet materiaal dan vrouwen. In het onderzoek rapporteerden 77% van de mannen tegenover 32% van de vrouwen dat zij seksueel opgewonden raakten door seksueel expliciet materiaal (Kinsey *et al.*, 1953). Bij Kinsey lijkt er aldus een significant verschil te bestaan tussen de mannelijke en vrouwelijke beleving van erotisch materiaal.

Later onderzoek uit de jaren 1970 lijkt deze bevindingen echter tegen te spreken. Zo vonden Schmidt en Sigusch (1970) geen significante verschillen tussen mannen en vrouwen bij het bekijken van films of stilstaande beelden waar geknuffel, geslachtsgemeenschap of voorspel werden getoond. Een onderzoek uit 1978 door Fisher & Byrne vond ook geen verschillen tussen man en vrouw voor liefdevolle omhelzingen en orale seks.

4.1. Onderzoek naar de gevolgen van pornografie ('70-'80)

Wanneer we het academisch onderzoek in verband met pornografie onderzoeken, is het opvallend dat het onderzoek zich in de jaren '70-'80 op de *effecten van haar consumptie* focusten (Dworkin 1981, Dines *et al.*, 1998). Daarbij werd dan bijvoorbeeld onderzocht of pornografie agressie veroorzaakt of bepaalde stereotypes ten opzichte van mannen en/of vrouwen vergroot, of pornografie aanleiding kan geven tot verwaarlozing van waarden, tot verkrachting, incest, e.d. Deze visie werd geadopteerd door de antipornografische beweging en kwam eind de jaren '70 en begin de jaren '80 tot volle bloei.

4.1.1. Kritieken op het onderzoek naar pornografie ('70-'80)

Vaak werd het communicatiemodel (de relatie tussen zender en ontvanger) in onderzoek naar de effecten op pornografie op een weinig dialectische wijze geconcipieerd.

Kijken naar pornografische representaties was bijvoorbeeld, volgens de antipornografische beweging, de eerste stap op een lange weg die mogelijks zou leiden tot repetitieve en brutale moord. Eens 'verleid' kon de pornoconsument niet meer terug: hij was veroordeeld om de

dosering van pornografie steeds te verhogen tot op het punt dat zijn gedrag ongelooflijk destructief werd. Later werden er tal van minder radicale versies van deze theorie opgesteld, maar men bleef het onderzoek toespitsen op de effecten van pornografie. Niet enkel in de academische, maar ook in de publieke wereld is en blijft er daardoor een preoccupatie rond de effecten van pornografie op de gebruiker, in plaats van een focus op waarom iemand naar pornografie kijkt.

Tallose experimenten werden opgesteld om de werking van pornografie op het individu na te gaan. Maar zoals Lynne Segal opmerkt (1994: 359), zijn de onderzoeksresultaten naar pornografie helemaal niet eenduidig te noemen:

‘... inconsistency is the only consistency to emerge from empirical research which ignores both the semiotic and the social context of images of sexual explicitness.’

De hypothese dat mediale teksten vooral effecten hebben op de kijker en niet omgekeerd wordt heden ten dage sterk bekritiseerd. Deze voorstelling van zaken is te simplistisch omdat mensen actief omgaan met hun omgeving. Mensen hebben de *actieve* capaciteit tot symbolisering en taal, wat ons in de mogelijkheid stelt om het instinctieve een hak te zetten (Cameron & Frazer, 2000; Verhaeghe, 2002).

Menselijk ‘gedrag’ is daardoor niet gedetermineerd door wetten die analoog zijn aan die van de fysica: het is niet deterministisch veroorzaakt maar moet verklaard worden op een andere wijze, door interpretatie. Sceptici kunnen echter opwerpen dat seksueel gedrag een uitzondering vormt op deze regel omdat seks juist het ‘dierlijke’ vormt van de mens. Seksualiteit reflecteert echter het menselijke bewust-zijn en de mogelijkheid om betekenis te leggen in de lichamelijke ervaring. Wat wel of niet pornografie is, ligt dus *‘in the eye of the beholder’*. Dit impliceert dat een bepaald pornografisch fragment zowel multiple betekenissen als boodschappen kan hebben.

De idee dat pornografie leidt tot innerlijke verstoring, blijft echter wel een hardnekkige hypothese in de pseudowetenschappelijke literatuur. In de VSA gelooft de meerderheid van de burgers in 1997 dat pornografie leidt tot verkrachting (56%) en tot het verwaarlozen van de moraliteit (63%) (Sherkat & Ellison, 1997: 958). In Noorwegen gaan 44,9% van de vrouwen en 31,1% van de mannen helemaal niet akkoord met de stelling dat pornografie niet leidt tot meer seksueel geweld, maar de meerderheid legt dus wel een link tussen beide.

Attwood (2005) stelt dat de nadruk op de effecten van pornografie leidde tot het verwaarlozen van de rol van de ware pornografische consumenten in het onderzoek.¹¹

Tenslotte houdt wetenschappelijk onderzoek naar pornografie vaak te weinig rekening met de invloed van de eigen waarden en opstellingen op het onderzoek, omdat niet stilgestaan wordt bij wat de onderzoekers bijvoorbeeld zelf erotisch opwindend vinden (bv. bij het selecteren van bepaalde pornografische films voor onderzoek, bij het opstellen van vragenlijsten, bij het interview etc.). Zonder het bewust in rekening brengen van de eigen subjectiviteit is objectiviteit vrijwel altijd problematisch.

4.2. *Onderzoek naar de persoonlijke beleving van pornografie ('80- ...)*

Het is pas rond 1980 dat de focus van het onderzoek naar pornografie in vraag gesteld wordt. Sommige auteurs vragen zich af of de individuele beleving – in plaats van de effecten van pornografie – niet centraal moet komen te staan. Wanneer men namelijk de ‘effecten’ van pornografie op het individu wil onderzoeken, moet men eerst weten *waarom* mensen porno kijken. Het *waarom* en het *nut* van pornografie winnen daardoor aan belangstelling. Belangrijk daarbij is dat ook het moralistische discours rond pornografie wijkt voor een minder ideologische, maar meer wetenschappelijke aanpak van het onderzoek.

Een van de eerste grootschalige onderzoeken naar de persoonlijke beleving van pornografie werd in 1981 verricht door Hite door middel van een enquête. Hite concludeerde dat de meerderheid van de mannen pornografie gebruikten om (a) individuele seksuele opwindend op te wekken en (b) om een ‘goed gevoel’ te bereiken.

De meeste mannen stelden dat pornografie *niet* representeerde hoe vrouwen en mannen zich in de ‘werkelijkheid’ gedragen, verschillende mannen stelden dat het wel hun erotische en seksuele fantasieën vrij correct weergaf. De meeste mannen vonden de seksistische scènes opwindend; maar sommige mannen stelden dat het seksisme te ver ging. Wat duidelijk naar voren komt uit dit onderzoek, is dat de mannelijke beleving niet eenduidig is.

¹¹ Dat is een algemeen probleem in het onderzoek naar seksualiteitsbeleving. In mijn vorige scriptie viel het bijvoorbeeld op dat voor 1995 haast geen enkel onderzoek met betrekking tot sekswerk vertrok van de beleving van de sekswerker. Dat was zeker het geval wanneer het over sekswerkers uit de derde wereld ging. Bepaalde auteurs hingen daarbij een ondoordachte oriëntalistische houding aan bij het beschrijven van de ‘lotgevallen’ van deze sekswerkers uit de derde wereld. Sekswerkers werden aanzien als slachtoffers en moesten gered worden, zonder dat zij zelf een stem kregen in het onderzoek. In het onderzoek naar pornografie wordt vaak eenzelfde passieve en niet-interactieve houding aangenomen. Zie daarvoor Slabbinck (2005).

Het Hite rapport op vrouwelijke seksualiteit bevat *geen* deel over pornografie. De enige plaats waar pornografie wel een plaats krijgt, is bij de bespreking van de problematische natuur van de seksuele revolutie voor de vrouw (Hite, 2000: 430-440). Hite ziet pornografie dan ook voornamelijk als een *mannelijk* fenomeen.

Loftus (2002) bouwde voort op het Hite rapport. Hij concludeert dat mannen pornografie concipiëren als ‘beauty, fun, women’s pleasure, female power and assertiveness, and fantasy largely separated from the real world (2002: 245).’

Deze vrij liberale visie op seksualiteit is uitzonderlijk in het onderzoek naar pornografie. Loftus stelt dat de causale gevolgen van pornografie¹² die door de antipornografische beweging worden vermeld, niet bevestigd worden door zijn onderzoek. Er is dan ook duidelijk geen sprake van een consensus in het onderzoek. Attwood (2005: 70) vat het treffend samen:

‘That Loftus’ relatively recent study should provide such a striking contrast to the familiar stereotypes of male porn users is a measure of how little work has been carried out in this area.’

Er bestaan echter ook grote verschillen in de wijze waarop vrouwen en mannen pornografie interpreteren. Beth Eck (2003) onderzocht de wijze waarop mannen en vrouwen reageerden op heteroseksuele en homoseksuele afbeeldingen. Eck kwam daarbij tot de vaststelling dat mannen naar vrouwen kijken in wijzen waarop ze hun heteroseksuele mannelijkheid reproduceren en reaffirmeren, bijvoorbeeld door een mening te geven over de esthetische kwaliteiten van de vrouwelijke modellen. Vrouwen deden dit ook, maar met het verschil dat ze de afbeeldingen evalueerden in relatie tot zichzelf.

In mannelijke pornografie is er vaak sprake van *hypermasculiniteit*. Daarmee wordt bedoeld dat de mannen die erin voorgesteld worden geen verantwoording willen afleggen aan de vrouw, noch aan de maatschappij. Een goede man is volgens de hypermasculiniteit een dappere man die uit eigenbelang handelt.

Deze vorm van mannelijkheid is echter in de eerste plaats een *constructie* van mannelijkheid en geen realiteit. Hypermasculiniteit wordt meer en meer onderwerp van kritiek (bv. dronken rijden, roken, vrijen zonder condoom, etc.). Daarom refereert hypermasculiniteit in de eerste plaats naar waarden die niet meer volledig realiseerbaar zijn in de huidige Westerse wereld. Dat wil niet zeggen dat hypermasculiniteit zijn aantrekkingskracht verliest. Wanneer bepaalde constructies van

¹² Bv. het kijken naar pornografie bevordert (seksuele) agressie, pornografie is een eerste stap op weg naar verkrachting/seksuele verslaving, etc.

de realiteit meer en meer onderwerp worden van ridiculisering en kritiek, krijgen ze paradoxaal genoeg ook vaak meer waarheidsgehalte. Een onderdeel van de hypermasculiniteit wordt teruggevonden in harde mannelijke pornografie. Dominantie, eigenbelang en onderwerping vormen de kern ervan. De man-vrouw verhouding die daarin wordt opgevoerd is echter minder en minder sociaal acceptabel geworden, ten gevolge van de maatschappelijke emancipatorische ontwikkelingen. De gelijkheidswetten tussen vrouw en man brachten immers een opwaardering van het vrouwelijke subject met zich mee. Deze juridische gelijkheid initieert een maatschappelijke transitie die progressief de machtspositie van de man erodeert. Hardere mannelijke pornografie dienen die ingrediënten op een hapklaar schoteltje aan: het presenteert en construeert voor de man een fantasie waarmee hij een directe seksuele opwinding kan bereiken omdat het refereert naar een maatschappij waar de man wel nog een directe en onproblematische dominantie over de vrouw kon hebben. In die zin verbeeldt harde mannelijke pornografie een geconstrueerde fantasie over man en vrouw en is die hypermasculiene pornografie dan ook voornamelijk een nostalgische reflex, gefundeerd op een maatschappelijke transitie in de genderrollen.

Wat deze theoretische analyse aannemelijk maakt, zijn de ambivalente gevolgen van het kijken van pornografie op mannen. Mannen die naar pornografie kijken, ervaren vaak gevoelens van schaamte en schuld of vinden pornografie en relationele gebondenheid incompatibel. Zo toonde Simon Hardy (1998) aan dat de meeste mannen het gebruik van pornografie als incompatibel zien met een heteroseksuele relatie. In een eigen onderzoek gebaseerd op vragenlijsten beantwoordde een 23-jarige man ‘wat pornografie bij hem oproept’ als volgt:

‘De man als beest, de vrouw als lustobject, met een denigrerende opstelling. Een klein beetje schaamtegevoel dat je van dergelijke goedkope seks opgewonden kan raken (bv. man die zonder schaamte zijn ‘kwakje loost’ over de vrouw).’

Shaw (1999) toonde aan dat vrouwen pornografie vaak linken met wansmakelijke en gewelddadige seksuele beelden die hen beangstigen. Het onderzoek van Traen *et al.* (2002: 196) bevestigt dit. De mogelijke redenen hiervoor werden in het vorige hoofdstuk reeds uitvoerig besproken. Ten eerste representeert pornografie de vrouw vaak als seksobject. Ten tweede representeert pornografie de degradatie en reductie van de vrouw, namelijk: geweld tegenover de vrouw, stereotypering en ten slotte onderwerping.

Karen Ciclitira interviewde een aantal vrouwen en concludeerde dat vrouwen vaak tegenstrijdigheden vertoonden tussen de zaken waarin ze geloofden, hun gevoelens en de handelingen die ze stelden. Zo hadden sommige vrouwen een afkeer van pornografie, maar lieten

ze het niettegenstaande toe om samen met hun man porno te kijken (2004: 293). De verschillende houdingen ten opzichte van pornografie van man en vrouw tonen ons aan dat hun belevingen niet eenduidig te analyseren zijn, noch in het algemeen, noch per geslacht.

Hoofdstuk 5. Een socio-economische en gendergerichte analyse van de pornografische consumptie

5.1. Genderverschillen in pornografische consumptie

Internet Filter Review plaatst het aantal mannen dat pornografie bekijkt ten opzichte van het aantal vrouwen en komt daarbij tot een ratio van drie op één, wat op zijn minst een opmerkelijke verhouding is. Vrouwen houden daarbij hun pornografische interesses vaker dan mannen geheim (70% ♀ vs. 53% ♂). Interessant is dat, alhoewel meer mannen pornografie bekijken dan vrouwen, vrouwen sneller het gevoel hebben dat ze verslaafd zijn aan pornografie (17% ♀ vs. 10% ♂).

In een academisch onderzoek uit 2004 spreken Traen *et al.* deze cijfers echter tegen. Traen *et al.* bevraagden daartoe 1003 inwoners van Noorwegen met de gemiddelde leeftijd van 43,6 jaar over hun attitudes ten opzichte van pornografie en het gebruik ervan. Door het hanteren van een wetenschappelijke methodiek kunnen we de onderzoeksresultaten als betrouwbaarder beschouwen dan de data van *Internet Filter Review*.

De man/vrouw ratio uit het onderzoek van Traen *et al.* ligt wat lager dan de 3/1 ratio van *Internet Filter Review*. Tabel II toont ons de frequentie van het gebruik van pornografische films door mannen en vrouwen.

Tabel II. Frequentie van het gebruik van pornografie in de Noorse populatie gerangschikt naar gender (%) (uit: Traen *et al.*, 2004: 193)

	Pornographic magazines			Pornographic films			Internet pornography		
	Men	Women	All	Men	Women	All	Men	Women	All
<i>N</i>	485	513	998	484	514	998	486	517	1003
Never exposed to pornography	3.3	16.9	10.2	3.3	16.8	10.2	3.3	16.7	10.1
Never exposed to this medium	11.7	31.2	21.6	22.2	37.7	30.1	61.4	75.9	68.8
< once every 12 months	38.8	38.2	38.5	36.4	34.5	35.4	13.9	5.4	9.6
Couple of times every 12 months	15.4	8.7	12.0	9.7	6.1	7.8	7.0	0.9	3.9
Couple of times every 6 months	9.5	3.0	6.2	9.1	2.4	5.7	4.0	0.6	2.3
Monthly	11.8	1.5	6.6	14.8	2.3	8.4	5.3	0.3	2.8
Weekly	9.1	0.6	4.8	4.0	0.1	2.0	4.5	0.2	2.3
Daily	0.4	0.0	0.2	0.6	0.0	0.3	0.6	0.0	0.3

Note. Data are weighted. All differences between the categories were tested by means of Chi-square and are statistically significant ($p < 0.001$).

Tabel II toont aan dat vrouwen uit Noorwegen veel minder naar pornografie kijken dan mannen en dat het aandeel Noorse mannen veel groter is dan verondersteld werd door *Internet Filter*

Review. Omdat Noorwegen een lange pornografische traditie heeft en het zeer goed scoort met betrekking tot emancipatie en gendergelijkheid, kunnen we veronderstellen dat de cijfers voor dit land waarschijnlijk boven het gemiddelde gebruik van pornografie door vrouwen en mannen zal liggen.

Een 17-tal procent van de vrouwen heeft nooit pornografie gezien, ten opzichte van 3,3% van de mannen. Wanneer onderzocht werd of vrouwen en mannen in het voorbije jaar porno bekeken hebben (\leq once every 12 months), dan komen we ongeveer tot dezelfde percentages. 85,0% van de mannen bekeek in het afgelopen jaar tenminste één pornografisch magazine, 74,6% surfte het afgelopen jaar op het internet naar pornografie. Bij vrouwen liggen de cijfers lager: 52,0% bekeek ten minste één pornografisch magazine in het afgelopen jaar, 45,4% bekeek ten minste één pornografische film en 7,4% surfte tenminste eenmaal op het internet naar pornografie.

Uit een follow-up onderzoek uit 2006 blijkt dat internetpornografie sterk aan populariteit wint, zowel bij vrouwen als mannen en dat vooral ten koste van de pornografische magazines (Traen *et al.*, 2006:11).

Wanneer we de pornografische consumptie analyseren, zien we grote verschillen opduiken, alhoewel ook de cijfers bij de man sterk dalen (Tabel III).

Wanneer we de attitudes ten opzichte van pornografie gendergericht analyseren, zien we dat vrouwen pornografie meer als saai (42,1% vs. 24,0%), afstotelijk (24,2% vs. 9,0%), niet onderhoudend (62,1% vs. 32,9%) en onopwindend (49,4% vs. 31,7%) categoriseren.

Tabel III. Attitudes ten opzichte van pornografie bij volwassen Noren naar gender (%) (uit: Traen *et al.*, 2004: 194

	I think pornographic magazines and films can be entertaining			I think pornographic magazines and films are rather dull			I think pornographic magazines and films are directly repulsive			I can talk about pornography with all my friends			Pornography makes the sex life more exiting		
	Men	Women	All	Men	Women	All	Men	Women	All	Men	Women	All	Men	Women	All
<i>N</i>	(436)	(353)	(789)	(429)	(327)	(756)	(434)	(342)	(776)	(443)	(353)	(796)	(423)	(330)	(753)
Very agreeable	11.4	6.1	9.1	24.0	42.1	31.5	9.0	24.2	15.4	44.0	37.0	41.0	16.3	7.3	12.5
Fairly agreeable	21.8	11.4	17.3	27.2	21.0	24.7	7.3	20.5	12.9	26.7	25.5	26.2	23.0	14.6	19.5
Somewhat agreeable	33.9	20.5	28.1	29.6	20.6	25.8	19.0	23.8	21.0	15.9	16.7	16.2	29.0	28.8	28.9
Not agreeable	32.9	62.1	45.4	19.2	16.3	18.0	64.8	31.5	50.7	13.4	20.8	16.6	31.7	49.4	39.1

Note. Data are weighted. All group differences are statistically significant (Chi-square tests, $p < 0.001$).

De meerderheid van de personen stelden dat pornografie leidt tot een grotere openheid over seksualiteit, dat het niet verboden mag worden, maar wel verkocht moet worden onder bepaalde voorwaarden, dat pornografie leidt tot meer seksueel geweld in de maatschappij, dat pornografie een positieve invloed heeft op het seksleven, dat pornografie niet schadelijk is voor de menselijke seksualiteit en makkelijk verkrijgbaar is. Toch zijn er opmerkelijke verschillen tussen mannen en

vrouwen. In Tabel IV worden de attitudes ten opzichte van pornografie ook genderspecifiek weergegeven.

Tabel IV. Genderspecifieke attitudes ten opzichte van pornografie bij adulte Noren (%) (uit: Traen *et al.*, 2004: 196)

	Pornography leads to greater openness about sexuality			Pornography should be forbidden			Pornography should be sold without restrictions			Pornography does not lead to more sexualized violence in society			Pornography makes people's sex lives better		
	Men	Women	All	Men	Women	All	Men	Women	All	Men	Women	All	Men	Women	All
<i>N</i>	(469)	(476)	(945)	(481)	(487)	(968)	(476)	(501)	(977)	(454)	(467)	(921)	(447)	(452)	(899)
Completely agree	31.8	16.4	24.2	12.6	27.8	20.2	26.3	8.7	17.4	14.9	13.3	14.1	17.9	6.9	12.5
Partly agree	43.0	30.0	36.6	7.1	16.4	11.7	22.2	10.2	16.1	24.4	15.5	20.0	44.7	36.0	40.4
Partly disagree	12.4	16.2	14.3	16.0	21.2	18.6	16.0	15.9	16.0	29.6	26.3	27.9	20.3	18.1	19.2
Completely disagree	12.8	33.2	23.1	64.4	34.6	49.5	35.5	65.3	50.5	31.1	44.9	38.0	17.1	38.9	27.9

	Pornography is harmful to human sexuality			Pornography degrades women			Pornography degrades men			Pornography on TV is subject to too strict censorship			Pornography is too easily available		
	Men	Women	All	Men	Women	All	Men	Women	All	Men	Women	All	Men	Women	All
<i>N</i>	(462)	(468)	(930)	(469)	(498)	(967)	(465)	(462)	(927)	(462)	(483)	(945)	(463)	(461)	(924)
Completely agree	6.2	16.0	11.1	24.0	44.7	34.5	13.3	20.1	16.6	32.9	13.1	22.9	29.5	55.7	42.5
Partly agree	19.5	23.4	21.4	34.6	29.1	31.8	15.7	20.4	18.0	21.5	11.2	16.3	25.5	22.7	24.1
Partly disagree	18.4	25.0	21.6	15.0	13.8	14.4	16.9	17.1	17.0	14.1	12.7	13.4	19.7	11.1	15.4
Completely disagree	55.9	35.6	45.8	26.4	12.4	19.3	54.1	42.4	48.3	31.5	63.1	47.5	25.2	10.5	18.0

Note. Data are weighted. All group differences are statistically significant (Chi-square tests, $p < 0.001$).

Daaruit blijkt dat de appreciatie van pornografie sterk gendergebonden is. Op alle attitudes scoren vrouwen sterker restrictief dan mannen. Een Zweeds onderzoek (Lewin, 1997; Lewin *et al.* 1997) kwam tot gelijkaardige patronen. Toch zijn beide onderzoeken niet zomaar naast elkaar te plaatsen, aangezien er verschillende methodieken werden gehanteerd.

Traen *et al.* (2004: 198) besluiten als volgt:

‘In spite of the prevailing ideology about equality, our data, as the Swedish data, indicate gender differences in both attitudes toward and use of pornographic magazines. In both surveys it must be concluded that pornography still is mainly a male consumption product.’

Traen *et al.* stellen zich dan ook terecht de vraag waarom mannen sterker op het pornografische georiënteerd zijn dan vrouwen. Daarvoor kunnen we een vijftal redenen aangeven: de *mannelijke traditie* van pornografie, de *boodschap* van (de meeste) pornografie, de *neurobiologische verschillen* tussen man en vrouw, de verschillende *wijze* waarop mannen en vrouwen pornografie *evalueren*, en de verschillende *wijze* waarop mannen en vrouwen zich tot hun *seksualiteit verbonden*.

Ten eerste heeft pornografie een inherent mannelijke traditie (cf. supra). Het is voor een man acceptabeler om toe te geven dat hij naar pornografie kijkt dan voor een vrouw. Pornografie heeft zich doorheen de geschiedenis een mannelijk keurslijf aangemeten: het wordt gemaakt door

en voor mannen. Daardoor staat de vrouwelijke pornografische ervaring (nog steeds) in de schaduw van haar mannelijke pendant en is het voor cultuurhistorici niet eenvoudig om de geschiedenis van de vrouwelijke erotica te reconstrueren.

Niettemin heeft de ontwikkeling van de vrouwelijke pornografie ongetwijfeld een lange traditie, maar over de ontwikkeling van de vrouwelijke pornografie tot de huidige formats van boeken, tijdschriften, video's en DVD is weinig tot geen informatie beschikbaar. Typerend daarvoor is dat de vele geschiedenissen van erotische literatuur vaak enkel mannelijke auteurs bespreken, waardoor het erotische element in feite verweven wordt met de man, en daarmee de vaak aangehaalde obsessie van de man met de vrouwelijke seksualiteit eerder bestendig dan ontkracht wordt. Wanneer we de index van de *Geschiedenis van de Erotische Literatuur* van Patrick J. Kearney (1983), een standaardwerk met betrekking tot de erotische en pornografische literatuur, erop naslaan, stuiten we op een eigenaardig feit. Van de 482 personen die besproken worden, zijn er slechts twaalf vrouw. Van die twaalf wordt slechts van twee (!) vrouwen het erotische werk besproken. Nancy Friday merkt in de inleiding van *Verboden vruchten. Een verzameling erotische vrouwenfantasieën* het volgende op:

‘In de vijf jaren waarin ik materiaal verzamelde voor *Diepe Gronden* kon ik geen enkele arts of psychiater vinden die op intellectueel niveau wilde praten over de seksuele fantasieën van vrouwen. Het onderwerp was nog steeds taboe. In 1968, voordat ik besloot het boek te schrijven, deed ik wat onderzoekwerk in de enorme Openbare Leeszaal in New York en de zelfs nog grotere bibliotheek van het Brits Museum in Londen. In de kaartsystemen met miljoenen en miljoenen kaarten van deze twee enorme verzamelplaatsen van praktisch alles wat ooit in het Engels geschreven is, kon ik geen enkel boek of tijdschriftartikel vinden waarin het onderwerp behandeld werd. Hoewel de seksuele fantasieën van vrouwen toch per definitie voor 50% van het menselijk ras van meer dan alleen intellectueel belang zijn... Nog in februari 1973 zou de bekende, ‘geëmancipeerde’ dr. Allen Fromme in een artikel in het vooruitstrevende tijdschrift *Cosmopolitan* [stellen]: ‘Vrouwen hebben geen seksuele fantasieën... hoe we dat weten? Vraag een vrouw er maar eens naar, dan zal ze gewoonlijk “nee” zeggen... vrouwen zijn min of meer verstoken van seksuele fantasie’ (Friday N., 1977: 8-9).’

Ten tweede stellen radicale feministen dat pornografie mannen aanmoedigt om vrouwen van hun seksualiteit te beroven. Pornografie beperkt de rol van vrouw tot het opwinden van de man. Het enige motief is dus het ten dienste staan van de man en het vervullen van zijn wensen. Volgens Erikson & Rydgren (1994) kan dat bij veel vrouwen aanleiding geven tot seksuele vervreemding. Wanneer men deze denkpiste volgt, is het dan ook logisch dat veel vrouwen pornografie niet appreciëren.

Ten derde blijkt uit neurobiologisch onderzoek dat mannen intenser opgewonden raken van expliciete (en dus pornografische) stimuli (Canli T. & Gabrieli J., 2004: 325). Men kan het weliswaar oneens zijn over het feit of dit een genetisch verworven (Andersen & Cyranowski, 2000) dan wel sociaal en/of cultureel gemedieerd proces is (Hyde & Durik, 2000) of een gevolg

van beide, maar het onderzoek van Canli & Gabrieli toont duidelijk aan dat het mannelijk cerebraal opwindingsproces op een andere wijze werkt dan het vrouwelijke en dat dit mogelijk een aanwijzing is voor de verschillende beleving van pornografie.

Ten vierde is de mogelijkheid om plezier te ervaren in relatie tot seksueel expliciet materiaal afhankelijk van de mate waarin men gesocialiseerd is om positieve gedachten en gevoelens rond seksualiteit te kunnen ontwikkelen. Dat vrouwen pornografie niet even aantrekkelijk vinden als mannen zou kunnen aantonen dat vrouwen meer dan mannen 'gesocialiseerd' zijn om hun seksualiteit gedichotomiseerd te benaderen. Vrouwelijke seksualiteit wordt namelijk vaak gereduceerd tot een Madonna-Hoer dichotomie (Beggan & Allison, 2003; Tanenbaum, 2000). Beggan & Allison suggereren verder dat vrouwen 'gesocialiseerd' worden om pornografie eerder met moraliteit te linken dan pornografie te zien als een wijze waarop seksuele bevrediging kan bereikt worden. Studies naar de fysiologische activiteit van vrouwen bij het bekijken van pornografie tonen namelijk aan dat vrouwen die fysiologisch opgewonden worden door pornografie zich vaak niet seksueel opgewonden voelen (Pearson & Pollack, 1997; Laan, 1994).

Ten vijfde is de vrouwelijke seksualiteit meer omgeven met moraliteit en restricties dan de mannelijke (Baumeister, 2000; Baumeister & Twenge, 2002). De omgeving heeft een sterkere invloed op de vrouwelijke seksualiteit dan op de mannelijke seksualiteit (Montoya, 2005). Zo blijkt uit het follow-up onderzoek door Traen *et al.* dat mannen porno voornamelijk als een individuele activiteit zien, terwijl vrouwen pornografie vooral in gezelschap bekijken, bijvoorbeeld in gezelschap van een vaste partner (Traen *et al.*, 2006:11).

Alhoewel de bovenstaande argumentatielijnen aantonen waarom mannen en vrouwen verschillen in hun pornografische consumptie, mogen we deze verschillen niet generaliseren. Lewin (1997) toonde aan dat ongeveer 20% van de Zweedse vrouwen een pornografische film zag gedurende de laatste 12 maanden. Traen *et al.* (2006) toonden aan dat vrouwen meer erotische chatsessies hebben dan mannen, maar minder op het internet op zoek gaan naar pornografie. Volgens de onderzoekers betekent dit dat (2006: 252):

'Men and women ... use the internet as a sexual arena differently. Women seem to prefer interactive activities, whereas men seem to prefer individual activities.'

Uit tabel 2 (p.58) blijkt echter dat 13,8% van de vrouwen in het laatste jaar meerdere pornografische magazines hebben gekocht of gebruikt, dat 9,9% meerdere pornografische films

bekeek in het laatste jaar en dat 2,0% op pornografische websites surfte gedurende het laatste jaar. We mogen het aandeel vrouwen dat zich positief verhoudt ten opzichte van pornografie niet verwaarlozen in de besluitvorming, anders lopen we het risico om alle vrouwen over dezelfde kam te scheren. De gegevens rond het gebruik van pornografie door vrouwen vertonen een grote heterogeniteit, die vooral te wijten is aan het verschil in leeftijd, de verschillende sociale klassen en het al dan niet samenwonen met een partner.

We kunnen besluiten dat het essentialisme, van waaruit het radicaal feministische discours vertrekt niet overeenstemt met de werkelijkheid: een belangrijk aandeel vrouwen evalueert pornografie positief en gebruikt wel degelijk *actief* pornografie. Het is zeer waarschijnlijk dat deze veranderende relatie tussen seksualiteit en gender te verklaren is door de belangrijke macrosociologische veranderingen die zich vanaf de jaren '60 afspeelden in de Westerse landen. Demografen en sociologen duiden deze evoluties als onderdeel van de *tweede demografische transitie*. Voor de vrouw hield deze evolutie ondermeer het volgende in: Seks, voortplanting, gezin en huwelijk werden sinds het einde van de jaren '60 steeds meer van elkaar losgekoppeld. Met de verspreiding van de Pincuspil vanaf 1964 voltrok zich een anticonceptierevolutie. De hormonale contraceptie was immers veel efficiënter dan alle voorgaande. Bovendien leidde het hogere gemiddelde onderwijsniveau van de vrouw en de eraan gekoppelde sociale mobiliteit tot een grotere onafhankelijkheid van de man. Hyde & Durik (2000) wijzen erop dat onderwijs de macht van vrouwen vergroot, waardoor hun erotische plasticiteit kleiner wordt (cf. infra). Dat betekent dat er meer overeenkomsten te vinden zijn in hun seksuele gedrag en houdingen gedurende de laatste decennia dan voordien. Een evolutie die zich in de toekomst zeer waarschijnlijk nog sterker zal manifesteren (Lewin, 1997; Hald *et al.*, 2006).

De hoogste consumptie van pornografie ligt volgens onderzoek bij jonge personen, bij mannen in de lagere sociale klassen en bij alleenstaande mannen (Traen, 2004; Lewin, 1997). Alleenstaande vrouwen gebruikten het minst van alle groepen pornografie. Bovendien kijken getrouwde koppels en alleenstaande vrouwen minder porno dan alleenstaande mannen. Dit betekent volgens Lewin (1997) en Haavio-Mannila & Kontula (2003: 62) dat de partner van de vrouw vrij *essentieel* is voor haar pornografische consumptie. Vrouwen kijken vooral pornografie in het gezelschap van de man. Wanneer de pornografie daarbij sterk vrouwonvriendelijk van karakter is, zullen vrouwen pornografie waarschijnlijk afkeuren. Wanneer die pornografie echter niet de vrouw objectivert, maar daarentegen inspeelt op sensualiteit, esthetiek en diepgang, zal de vrouw veel positiever reageren op de pornografie. Ann Nuyens verwoordt het als volgt (*De Standaard Magazine*, 7 april 2007: 5):

'Huis-, tuin- en keukenporno à la Eddy Lipstick laat vrouwen Siberisch koud of werkt op hun lachspieren. Mannen lijken zich er minder aan gelegen te laten, maar kom bij een vrouw niet af met onhandig gerommel in een huiskamer met bronsgroen eikenhout en een kwabbige Limburger die schreeuwt : "Ich kom, ich kom!"

Hald *et al.* (2006) stelden een *Pornography Consumption Questionnaire* op die gebaseerd is op andere internationale studies naar pornografie (Barak *et al.*, 1999, Frable *et al.*, 1997). Hald *et al.* onderzochten het gebruik en de attitude ten opzichte van pornografie bij 19- tot 35-jarige Deense mannen en vrouwen. De vragenlijst bevat 139 vragen en is opgedeeld in vier delen. Het eerste deel bevat instructies hoe de vragenlijst moet ingevuld worden. Het tweede deel bevat socio-demografische vragen en vragen over het gebruik van contraceptiva en de menstruele cyclus. Het derde deel focust op de aard en de wijze van blootstelling aan pornografie en het laatste deel focust op de individuele ervaring van de pornografie door de deelnemers. Dit laatste deel werd echter niet opgenomen in het artikel.

Belangrijk is dat Hald *et al.* pornografie in het onderzoek reduceren tot :

'Any kind of material aiming at creating or enhancing sexual feelings or thoughts in the recipient, and, at the same time (1) containing explicit exposure and/or descriptions of the genitals and (2) clear and explicit sexual acts such as vaginal intercourse, anal intercourse, oral sex, masturbation, bondage, sadomasochism (SM), rape, urine sex, animal sex etc. (Hald *et al.*, 2006: 579).'

Hald *et al.* (2006: 580-582) benadrukken daarbij dat foto's van vrouwen of mannen die naakt poseren (bv. Playboy/Playgirl) in dit onderzoek niet tot pornografie worden gerekend. Als men rekening houdt met het feit dat de pornografische definitie in dit onderzoek zéér eng was, dan is het opmerkelijk dat 97,8% van de mannen en 79,5% van de vrouwen tussen 18 en 30 jaar bevestigen ooit pornografie gekeken te hebben (waarvan 92,2% van de mannen en 60,0% van de vrouwen gedurende de laatste zes maanden).

Hald *et al.* vonden *significante genderverschillen* voor vrijwel alle variabelen die betrekking hebben op de blootstelling en het gebruik van pornografie. In wat volgt sommen we de belangrijkste bevindingen op (2006: 581).

- Significant meer mannen dan vrouwen keken ooit pornografie.
- Significant meer mannen dan vrouwen deden dat tijdens de laatste zes maanden, maand, week en 24 uur voordat de vragenlijst vervolledigd werd.
- Voor zowel mannen als vrouwen was de belangrijkste plaats van consumptie het eigen huis.

- Mannen bekijken pornografie significant meer dan vrouwen, langer dan vrouwen en meer individueel of met vrienden dan vrouwen, vrouwen bekijken pornografie significant meer dan mannen met een regelmatige seksuele partner.
- Mannen masturberen significant meer dan vrouwen op pornografie.
- Mannen worden significant vroeger blootgesteld aan pornografie dan vrouwen en verkiezen anale geslachtsgemeenschap, orale seks, groepsseks (een man met meerdere vrouwen), lesbische seks en amateurseks significant meer dan vrouwen.
- Vrouwen verkiezen significant zachte pornografie boven harde pornografie en verkiezen significant groepsseks (een vrouw met meerdere mannen) meer dan mannen.

Wanneer Hald *et al.* verschillende onderzoeksresultaten naast elkaar legt, concludeert hij dat pornografie door 86-98% van de mannen bekeken wordt, tegenover 54-85% bij vrouwen (2006: 581), op basis van de volgende bronnen: Demaré *et al.*, 1993, Hammarén *et al.*, 2001, Gunther, 1995, Janghorbani *et al.*, 2003, Li & Michael, 1996, Perse, 1994, Rogala & Tydén, 2003, Tyden, Olsson & Haggstrom-Nordin, 2001.

Deze bronnen spitsen zich echter meestal toe op een segment van de bevolking uit een welbepaalde regio en klasse: zo spitst het onderzoek van Li & Michael (1996) zich toe op studentenverenigingen, het onderzoek van Janghorbani op jonge volwassenen, en het onderzoek van Tyden, Olsson & Haggstrom-Nordin op universiteitsstudenten. Ook het onderzoek van Hald *et al.* spitst zich toe op een specifiek deel van de bevolking (de 18-30 jarigen uit Denemarken). Daardoor is er waarschijnlijk sprake van een overschatting van de prevalentie van pornografiegebruik: het onderzoek van Traen *et al.* toont duidelijk aan dat jongere mensen niet enkel positievere attitudes hebben ten opzichte van pornografie, ze gebruiken het ook veel vaker dan oudere mensen (Traen *et al.*, 2004: 196-198). We kunnen concluderen dat de houding ten opzichte van porno en het gebruik respectievelijk positiever wordt en stijgt naargelang de leeftijd daalt.

5.2. Jeugd en pornografie

In een recent verschenen artikel publiceren Hammarén & Johansson (2007) de resultaten van hun onderzoek naar de houding van jonge mannen en vrouwen ten opzichte van pornografie in Zweden. De participanten waren allemaal studenten. In Tabel V wordt het aantal vrouwen en mannen weergegeven die een pornografische film hebben gezien. De antwoorden worden weergegeven in functie van het schoolniveau en het geslacht.

Tabel V. Heb je ooit een pornofilm bekeken? Antwoorden gepresenteerd in functie van het niveau van onderwijs en sekse (uit: Hammarén & Johansson, 2007: 60)

	No	Yes
Junior High		
Young men (<i>n</i> = 329)	8.5%	91.5%
Young women (<i>n</i> = 312)	42.6%	57.4%
High School		
Young men (<i>n</i> = 280)	6.4%	93.6%
Young women (<i>n</i> = 345)	26.4%	73.6%

Note: *p*-value within the category young men: *p* < 0.333; *p*-value within the category young women: *p* < 0.000

Uit Tabel V kunnen we afleiden dat er duidelijk meer mannelijke adolescenten dan vrouwelijke adolescenten in Zweden reeds pornografie hebben gekeken.

Op de vraag of de participanten pornografie seksueel opwindend vonden antwoordde de populatie in de volgende verdeling.

Tabel VI. Pornografie is seksueel opwindend (uit: Hammarén & Johansson, 2007: 60)

	1	2	3	4	5
Young men (<i>n</i> = 624)	27.4%	23.7%	25.8%	9.6%	13.5%
Young women (<i>n</i> = 667)	6.3%	7.8%	19.0%	17.5%	49.4%

Note: *p* < 0.000. 1 = Agrees completely; 2 = Agrees fairly well; 3 = Agrees to some degree; 4 = Agrees rather poorly; 5 = Doesn't agree at all.

Deze tabel wijst er op dat Zweedse mannelijke adolescenten pornografie meer seksueel opwindend blijken te vinden dan Zweedse vrouwelijke adolescenten. Deze resultaten komen *grosso modo* overeen met wat Traen vond voor Noorwegen: pornografie blijft vooral een mannelijk consumptieproduct.

Niettemin merken Hammarén & Johansson (2007: 61) op dat:

‘Today, young women are more likely to consume pornography and a relative large proportion of them report becoming sexually aroused by it. However, young women are also the primary critics of pornography, although even the majority of young men feel it is degrading in some respects.’

Hammarén & Johansson bedoelen hiermee dat de vrouw *a priori* een meer ambivalente relatie heeft met porno dan de man. De redenen daarvoor hebben we reeds behandeld (zie p. 60 e.v.).

Hammarén & Johansson hadden in hun onderzoek niet alleen aandacht voor de consumptie van pornografie, maar ook voor de houdingen ten opzichte van pornografie.¹³ De onderzoekers stellen bijvoorbeeld ook de vraag of meisjes evenveel recht hebben als jongens om porno te kijken. Jongens als meisjes antwoordden beiden met ongeveer 90% van wel. Op de vraag of men beschaamd is dat men naar pornografie kijkt, antwoorden significant meer meisjes positief dan jongens. Het onderzoek lijkt daardoor een indicatie te vormen voor de stelling dat er tussen beide partijen geen verschil is op het recht om porno te kijken, maar dat vrouwen met meer sociale en culturele belemmeringen zitten om dat recht ook in de praktijk om te zetten. Mannen hebben daarom minder moeite om porno te kijken.

Niettemin merken ze op dat:

‘.. the solid core of male identity is beginning to crumble, change, and take on new forms. Today we see, among men, considerable resistance to various traditional male behaviours and rituals. Although a large proportion of young men have positive attitudes toward pornography, a considerable number are also actively opposed to it. (2004: 66-67).’

Hammarén & Johansson raken hier een punt aan waar we het in het tweede deel al over hadden: de *hypermasculiniteit*. Dat ook een aanzienlijk deel van de mannen (een 23-tal %) niet opgewonden wordt van pornografie, lijkt ons echter niet een reden waarom de hypermasculiniteit of de ‘kern van de mannelijke identiteit’, zoals Hammarén & Johansson het noemen, terrein verliest.

Flood & Hamilton (2003) onderzochten de pornografische consumptie van 16 en 17-jarige adolescenten in Australië. Het onderzoek van Flood & Hamilton, uitgevoerd door middel van telefonische interviews, komt tot de conclusie dat 73% van de 16 en 17-jarige jongens en 11% van de 16 en 17-jarige meisjes reeds een pornografische film gezien hebben. De maandelijkse consumptie ligt ook bij jongens veel hoger dan bij vrouwen. Het onderzoek toonde ook aan dat meisjes een realistisch beeld hebben van de hoeveelheid jongens die naar pornografie kijken, maar dat er omgekeerd een overschatting is van het aantal. Dat wijst er volgens de onderzoekers op dat het kijken naar pornografie volgens jongens en meisjes meer genormaliseerd is voor jongens dan voor meisjes. De onderzoekers merken op dat:

13 Johansson & Hammarén delen de participanten van het onderzoek in in drie groepen. De ‘porno enthousiasten’ vormen een groep van mensen met positieve attitudes ten opzichte van pornografie en is niet van mening dat pornografie denigrerend is of dat het zou moeten worden verboden. De tweede groep kenmerkt zich door ambivalentie: de groep gaat gedeeltelijk akkoord met de notie dat pornografie denigrerend is. Deze twee groepen bestaan uit meer mannen dan vrouwen. De derde groep wordt omschreven als de ‘porno-opponenten’: een groot aandeel van de jonge vrouwen in de studie zijn bijvoorbeeld tegen pornografie en vinden dat het denigrerend is, en dat pornografie zou moeten worden verboden.

‘... boys and girls follow different paths to exposure to pornography. Typically, girls watched pornography only once, because a boyfriend or somebody wanted them to or because they were curious, and then did not watch again. The majority of boys are also exposed to pornography for the first time through the encouragement of others, but it is more likely to be by male friends (Flood *et al.*, 2003, v-vi).’

Deze onevenwichtige verhoudingen tussen jongens en meisjes vindt men ook terug bij internetpornografie. Een 38-tal procent van de 16 tot 17-jarige jongens zocht actief naar seks op het internet, waarvan 22 procent tenminste éénmaal per twee à drie maanden. Van de 16 tot 17-jarige meisjes zei slechts 2% dat ze actief op het Internet surfden om seks op te zoeken. Elk meisje dat deel uitmaakte van deze 2% deed dit bovendien slechts zeer occasioneel. Deze 2% staat sterk in contrast met de 60% meisjes die op het internet toevallig in contact kwamen met pornografie.

Omdat het over een telefonische enquête gaat, kan men aannemen dat de resultaten de realiteit onderschatten. Alhoewel de enquête anoniem was, lijkt het ons toch aannemelijk dat veel respondenten weigerachtig stonden om de correcte feiten te vertellen. Het onderzoek uitgevoerd door Hammarén & Johansson (2007) toont aan dat pornografisch gebruik in Zweden voor jongens veel meer genormaliseerd is dan voor meisjes. Als dit Australië ook het geval zou zijn, dan zou dit betekenen dat de onderzoeksresultaten van de vrouwelijke populatie meer beïnvloed worden door socialisatie- en culturalisatieprocessen dan de onderzoeksresultaten van de mannelijke populatiejongens. Schaamte aan de telefoon, of angst over het feit of de enquête werkelijk anoniem is, zou in dat geval groter zijn voor meisjes dan voor jongens, wat betekent dat de resultaten van de meisjes relatief gezien meer beïnvloed worden door externe factoren dan die van de jongens.

Naar de invloed van pornografische beelden op kinderen en adolescenten is slechts weinig onderzoek gedaan, omdat er een taboe rust op het onderzoek naar seksualiteit en kinderen, maar ook op seksualiteit en (jong)adolescentie. Het lijkt ons sterk aannemelijk dat pornografie tegenwoordig, zeker voor jongens, een belangrijke bron van seksuele kennis vormt. Wanneer de eerste seksuele ervaringen van een jongere pornografisch van aard zijn, kunnen de seksuele belevingen en de seksuele verwachtingen ten opzichte van de ander onrealistisch worden.

5.3. Socio-economische analyse van pornografische consumptie

Traen *et al.* (2004: 196-200) maken in hun onderzoek ook een socio-economische analyse van het gebruik van pornografie. Zowel de mate van onderwijs als de leeftijd beïnvloeden de frequentie van het gebruik van pornografisch materiaal. Proefpersonen met een laag niveau aan onderwijs (minder dan negen jaar van onderwijs) geven meer aan nooit van pornografie gebruik gemaakt te hebben dan mensen met een hoog niveau aan onderwijs (meer dan dertien jaar onderwijs) (14,9% vs. 6,6%). Personen uit de leeftijdsgroep boven 60 jaar rapporteerden meer dan mensen uit de leeftijdscategorie van 25-39 jaar dat zij nooit van pornografie hebben gebruik gemaakt (26,7% vs. 3,2%). Dit zou een indicatie kunnen zijn voor het feit dat het relatieve aantal personen die pornografie gebruiken gedurende de laatste decennia toeneemt, alhoewel follow-up studies en cross-culturele vergelijkingen deze resultaten moeten bevestigen. Algemeen kan men stellen dat het sociale klimaat waarin een individu ingebed is een directe invloed heeft op de frequentie waarmee men naar pornografische films kijkt, wat in het onderzoek van Hald *et al.* bevestigd werd (2006: 581). Zo stelt seksuologe Ann de Lamper in *De Standaard Magazine* van 7 april 2007:

‘In mijn praktijk merk ik zeker dat meer en meer vrouwen kijken... Het is vaak een hulpmiddel in bed... man en vrouw kijken samen en vele vrouwen zeggen dat ze ervan genieten... Lang leefde het idee dat porno niet voor vrouwen is... als dat er lang genoeg in gehamerd wordt, is het niet makkelijk om jezelf te laten gaan (p.5).’

5.4. Conclusie

De genderverschillen tonen aan dat er een substantieel verschil bestaat tussen de vrouwelijke en mannelijke beleving van pornografie. Daarvoor hebben we een vijftal redenen aangeduid. Er is duidelijk sprake van een mannelijke pornografische traditie, de boodschap van (de meeste) pornografie is op mannen gericht, de neurobiologische verschillen tussen man en vrouw zorgen voor verschillende activerende processen van de hersencentra, de wijze waarop mannen en vrouwen pornografie evalueren verschilt, en tenslotte de verschillende wijze waarop mannen en vrouwen zich tot hun seksualiteit verhouden als gevolg van socialisatie- en culturalisatieprocessen.

Hoofdstuk 6. *Vrouwen kunnen afknappen op de bekleeding van een sofa*¹⁴ *Vrouwelijke pornografie: variant of volwaardig genre?*

In dit hoofdstuk onderzoeken we in welke mate vrouwelijke pornografie verschilt van of gelijk is op mannelijke pornografie. Daarbij worden de theoretische bouwstenen die we in de voorbije hoofdstukken hebben verzameld, gelinkt aan de praktijk.

6.1. *Wat is vrouwelijke pornografie? De verhouding tussen pornografie en stationsromans*

‘Vrouwelijke visuele pornografie, als tegenhanger van de mannelijke, bestaat nauwelijks en is hoogstens een randverschijnsel van een bepaalde vorm van feminisme. De literaire erotische verhalen ‘door vrouwen, voor vrouwen’ die de laatste tijd met veel ophef verkocht worden, worden evenzeer en misschien zelfs vooral door mannen gelezen, en, naar ik vermoed, vaak genoeg ook door mannen geproduceerd... Nee, als we de eigenlijke tegenhanger [van de mannelijke pornografie] bij de vrouw willen vinden, moeten we op zoek gaan naar iets radicaal anders, anders dan dat van de man. Eens men dat begrijpt, vindt men vrij snel wat men zoekt, want het wordt te koop aangeboden in dezelfde krantenkiosken waar we, naast de mannelijke porno, de boekjes voor de vrouw vinden, genre boeketreeks, hartenlijn, madelief (Verhaeghe, 2002: 20).’

Paul Verhaeghe stelt in *Liefde in tijden van eenzaamheid* dat vrouwelijke visuele pornografie eerder een emancipatiegril is dan dat het een volwaardig genre vormt. Een vorm van pornografie die vaak werd geproduceerd omwille van de wat achterhaalde redenering dat mannen en vrouwen in alles hun gelijke moeten (kunnen) zijn. Daarmee wordt bedoeld dat deze feministisch-pornografische groepering van stelling was dat datgene wat de man *kan*, ook door de vrouw kan worden uitgevoerd, maar ook dat al wat de man *doet*, ook door de vrouw moet worden gedaan.

Zo wordt het kijken naar pornografie iets wat ook de vrouw ‘moet’ doen als ze de gelijke wil worden van de man. Meestal resulteert deze vorm van pornografie in wat Isabelle Dams, eindredactrice van *Open en Bloot* wat ludiek omschrijft als ‘... vrouwvriendelijke nonsens... al die lelijke vrouwen en hun weelderige schaamhaar ... (De Standaard Magazine, 7 april 2007: 7).’

Het is inderdaad zo dat de ultrafeministische pornografie van de jaren 70 en 80 soms wat aan haar doel voorbijschoot. De uitgangspunten stonden vaak een waarachtige pornografische uitwerking in de weg: ultrafeministische pornografie wou de vrouw in de eerste plaats weergeven

¹⁴ Ann Cuyvers in De Standaard Magazine, 7 april 2007, p.4.

zoals ze 'is', zonder het feit in overweging te nemen dat pornografie *altijd* een enorme psychologische reductie veronderstelt, zowel van de personages als van de plot.

Verhaeghe beschouwt vrouwelijke pornografie eerder als een randverschijnsel en is van mening dat we de tegenhanger van de mannelijke pornografie moeten gaan zoeken bij de stationsromans, omdat daar meer aandacht is voor thematiek, plot, psychologische diepgang. Die stationsromans zijn volgens Verhaeghe de pornografie van de vrouw.

Het is inderdaad een feit dat stationsromans deels de emotionele en psychologische leemte invullen die net in de [mannelijke] pornografie ontbreekt. Waar acteurs in de pornografie vaak niet meer zijn dan een stel neukende konijnen, zijn de antagonisten en protagonisten in de stationsromans uitgewerkte personages met herkenbare gevoelens en karaktereigenschappen. Enigszins karikaturaal kunnen we dan ook stellen dat seks in stationsromans de plot slechts *dient en ondersteunt*, terwijl seks in pornografie vrijwel altijd de *kern* van de plot *vormt*. Dit is een essentieel verschil tussen beide mediale vormen: pornografie houdt zich bezig met themata die in de stationsroman op de achtergrond worden geschoven en vice versa. Ze belichten daardoor beiden een ander facet van de seksuele psychologie. Dat betekent echter ook dat beiden te beperkt zijn om de volledige seksuele beleving te dekken. Sommigen, zoals Verhaeghe zijn geneigd om op dit punt te stellen: porno is gemaakt voor mannen en stationsromans zijn gemaakt voor vrouwen.

Omdat deze scriptie vertrekt vanuit een gedeeld verschil tussen beide geslachten, en niet zozeer vanuit een gepolariseerd, dualistisch denken rond de seksualiteit van man en vrouw willen we hier een nuance aanbrengen. Alhoewel mannen genetisch, biologisch en cultureel vatbaarder zijn voor visuele stimuli, en zij de hoofdmoot innemen inzake pornografische consumptie, gaan ook heel wat vrouwen actief om met pornografie (zie hiervoor hoofdstuk 5). We mogen pornografie in ons vertoog daarom niet causaal linken aan mannelijkheid. Indien we dat wel zouden doen, dan wordt de mogelijkheid om vrouwelijke pornografische varianten te ontdekken a priori uitgesloten, of lopen we het risico vrouwelijke pornografie te beschouwen als een genre dat 'nauwelijks bestaat en hoogstens een randverschijnsel is van een bepaalde vorm van feminisme (Verhaeghe, 2002: 20).' Dat pornografie vooral een mannending is lijkt ons correct, maar dat de vrouw iets 'radicaal anders' wenst, polariseert en verdeelt te sterk de seksuele opties van mannen en vrouwen.

Naarmate de emancipatie zich voortzet, mag bovendien verwacht worden dat de maatschappelijke waarden ten opzichte van de expressiemogelijkheden van de vrouwelijke seksualiteit toleranter worden, en dat de consumptie van porno, maar ook de attitude ten

opzichte van pornografie positiever zal worden. Dit is geen toekomstmuziek, maar een seksuele verschuiving die zich in de tegenwoordige tijd afspeelt.¹⁵ Een onderdeel van de emancipatie vormt nu namelijk net de ontwikkeling van een volwaardige vrouwelijke pornografie. Met een volwaardige vrouwelijke pornografie wordt een vorm van pornografie bedoeld die niet vanuit een emancipatorisch kader wordt geconceptualiseerd, maar pornografie die omwille van de pornografie wordt gemaakt, omwille van de eigen seksuele wensen en verwachtingen en niet zozeer om zaken te veranderen. Vrouwelijke pornografie die niet gemaakt wordt omdat het moet, maar enkel en alleen gemaakt wordt omdat men het wil. Pornografie waar niet de plicht van het maken centraal staat, maar wél het plezier.

Laten we nog even terugkomen op de verhouding tussen stationsroman en pornografie. We merkten al op dat beiden slechts een facet tonen van het seksuele spectrum. Dat betekent dat beide mediale genres zowel vrouw als man mogelijkheden bieden om hun seksualiteit te exploreren. We vermoeden dat vrouwelijke pornografie een fusie vormt van mannelijke pornografie met elementen die eerder gerelateerd kunnen worden aan stationsromans, omdat vrouwen bijvoorbeeld wat minder op het visuele aspect zijn gericht dan de man.

Tenslotte willen we nog opmerken dat de feministische pornografie van de jaren '70 en '80 soms wat oubollig overkomt, maar dat het gras niet groener is bij haar manvriendelijke tegenvoeter. In die tijd werd weelderig borst- of schaamhaar en het aanhouden van sokken tijdens de seks namelijk niet altijd causaal geassocieerd met wansmaak. Smaak en esthetiek veranderen doorheen de tijd, een redenering die zowel opgaat voor schilderkunst, architectuur en pornografie. Bovendien was vrouwelijke pornografie in die tijd een zeer nieuw verschijnsel. Het is daardoor logisch dat het genre groecipijnen heeft gekend.

¹⁵ Een enquête van Nielsen NetRatings toonde aan dat het aantal vrouwen dat x-files downloadt tussen 2005 en 2006 met bijna dertig procent gestegen is.

6.2. *Vrouwelijke pornografie en academische conceptualisering. Thema's en reflexiviteit in de vrouwelijke pornografie*

Dualistisch denken in de pornografie?

In het tweede hoofdstuk werd reeds kort gefilosofeerd over de algemene definitie van pornografie. Enkele pijnpunten werden daarbij aangestipt, zoals het feit dat pornografie interindividueel, geografisch en historisch instabiel is en dat dit ook zeker het geval is wanneer we gendergericht pornografie bestuderen (zie p.47-48). Daarmee bedoelen we dat vrouwen en mannen doorheen de geschiedenis, maar ook van plaats tot plaats op hun eigen wijze pornografie evalueren, waarvoor we in het vijfde hoofdstuk verschillende redenen hebben aangeduid (p. 60 e.v.).

Onderzoeken wat vrouwelijke pornografie zeker *niet* is, kan een eerste goede stap zijn om te ontdekken wat het wél is. In mannelijke pornografie is de vrouw altijd beschikbaar, heeft ze vrijwel altijd zin in seks, is ze vrijwel altijd orgastisch, onderdanig tot onderwerpend van karakter, nooit moe, etc. Mannelijke pornografie focust in essentie op één doel, het opwinden en het faciliteren van de masturbatie van de consument. Hoe dit verder wordt uitgewerkt hangt echter af van genre tot genre.

Nood aan gelijke verhoudingen tussen de seksen?

In vrouwvriendelijke pornografische films zal er tenminste sprake moeten zijn van respect voor de vrouwelijke seksualiteit. De mannelijke seksualiteit kan bijvoorbeeld ook ten dienste staan van de vrouwelijke seksualiteit. Een vrouwvriendelijke pornografische film moet dan ook voldoende aandacht besteden aan het *verbogen van de mate waarin de vrouwelijke seksualiteit wordt gerepresenteerd* in pornografische films. Waardering van het vrouwelijk subject lijkt dan een absolute voorwaarde om van een respectvolle vrouwelijke pornografische film te genieten. Niet elke vrouw zal daar echter mee akkoord zijn: sommige vrouwen houden ook van mannelijke pornografie en hebben geen probleem met vrouwonvriendelijke poses:

“Ik kijk naar iets wat niet voor mij is gemaakt. Maar dat stoort me niet. Ik wil rechttoe rechtaan porno zien, niet dat softe gedoe. Vrouwen worden dan vaak afgebeeld in onderdanige posities, ja. Wel, dat vind ik opwindend. Niet in het echt. Mijn partner en ik hebben een evenwaardige relatie. Ik ben geen opblaaspop. Maar porno is fantasie, mensen (Murielle Ungricht, filosofe en webmaster van een erotische website, in *De Standaard Magazine*, 7 april 2007, p. 7).”

Murielle Ungricht toont met dit citaat ook aan dat het onderscheid dat we op de pagina hiervoor maakten tussen mannelijke en vrouwelijke pornografie een slecht operationeel construct is. Zij geniet namelijk van iets wat niet voor haar is gemaakt. Wat is vrouwelijke pornografie dan als ze geniet van 'vrouwen die vaak afgebeeld worden in onderdanige posities? Misschien moeten we de opdeling tussen 'mannelijk' en 'vrouwelijk' wel opgeven. Maar daarmee komen we voor een terminologisch dilemma te staan: op welke wijze kunnen we dan spreken over verschillende vormen van pornografie?

Misschien is het beter om te spreken van *vrouwvriendelijke* en/of *manvriendelijke* pornografie. In dat geval ligt de nadruk niet op de *doelgroep* (voor welk geslacht de film bestemd is, wat met 'mannelijke' en 'vrouwelijke' pornografie wel het geval is), maar wel op de *inhoud* van de film (hebben mannen en/of vrouwen een waardige rol in de pornofilm?). Daardoor verwijst dit nieuwe terminologisch concept enkel naar respect en waardigheid ten opzichte van man en vrouw *in* de film, maar daarom niet naar geschiktheid *voor* een bepaald geslacht.

Zo blijven we ook trouw aan een van de uitgangspunten van deze scriptie, namelijk het denken vanuit een gedeeld verschil tussen de seksen, met oog voor positieve differentiatie.¹⁶ Het lijkt ons dan ook werkbaarder om pornografie te beschouwen als een amalgaam van voorstellingen. Pornografie is te heterogeen om het strak af te lijnen in een mannelijk en vrouwelijk subgenre. Het verschil situeert zich eerder in de wijze waarop het naakt gepresenteerd wordt. Zoals Ann Nuyens het in *De Standaard Magazine* van 16 maart 2007 (p. L8) treffend stelt: van twee kwabbige en kirrende Limburgers zal een vrouw niet snel opgewonden raken.

Vrouwen hechten naast het naakt in de pornografie veel meer belang aan de *setting* en de *esthetische* en *literaire* kwaliteiten dan mannen (zie p. 36). Laat dit trouwens net de zaken zijn die in de mannelijke definitie van pornografie op de achtergrond worden geschoven!

Vrouwen houden over het algemeen ook meer van zachte dan van harde pornografie (Traen, 2004), mogelijk omdat ze harde pornografie sneller associëren met seksueel belemmerende metaforische betekenissen zoals verkrachting of met vrouwelijke objectivering.

¹⁶ Zie hiervoor de inleiding van het eerste hoofdstuk.

Drie criteria voor vrouwvriendelijke pornografie

Chanelle Gallant (Good for Her) organiseerde de eerste *Feminist Porn Awards* in 2006 waarin prijzen worden uitgedeeld aan vrouwvriendelijke pornofilms. Voor Gallant moet vrouwvriendelijke pornografie aan drie criteria voldoen.

Ten eerste moeten de vrouwelijke actrices hun *deel van seksueel genot* krijgen in de film. Dat houdt bijvoorbeeld in: geen valse orgasmes. Ten tweede moet het *geregisseerd of geproduceerd worden door een vrouw*. Ten derde moeten de films de *mate waarin de vrouwelijke seksualiteit wordt gerepresenteerd in pornografische films verhogen*.

Wanneer aan twee van de drie voorwaarden wordt voldaan, dan zijn de films volgens Gallant geschikt om mee te dingen voor een *Feminist Porn Award*. Dat betekent dat ook mannelijke regisseurs prijzen kunnen winnen. Gallant merkt tenslotte op dat de *Feminist Porn Awards* opgericht werden omdat ‘mensen niet weten dat ze een keuze hebben wanneer we het over porno hebben.’ (Taormino, 2006). Het doel van de *Feminist Porn Awards* is dan ook de vrouwvriendelijke pornografie in de kijker te zetten.

Aan deze voorwaarden moeten volgens mij nog twee condities worden toegevoegd. Ten eerste moet het pornografische product zich ook richten op het vrouwelijke segment van de markt. Ten tweede speelt ook reflexiviteit een belangrijke rol, waar we nu dieper op ingaan.

Het belang van reflexiviteit in vrouwvriendelijke pornografie

Vrouwvriendelijke pornografie kan niet beoordeeld worden zonder stil te staan bij het pionierswerk van Candida Royalle. Beggan & Allison (2003) schreven een zeer interessant artikel over Royalle's volledige oeuvre.¹⁷ Aan de hiervoor vermelde kenmerken van vrouwelijke pornografie voegen Beggan & Allison voor de vrouwelijke pornografie van Royalle het belang van *reflexiviteit* toe, en dat op drie niveaus.

Ten eerste tracht Royalle, door middel van *hypertekstualiteit* pornografische conventies te counteren, door gebruik te maken van het volgende procédé. Een hypotekst (mannelijke pornografie) dient als script voor een hypertekst (vrouwelijke pornografie). Zaken die pornografisch conventioneel zijn in de mannelijke hypotekst, worden in de vrouwelijke hypertekst in vraag gesteld en bekritiseerd. In de mannelijke hypotekst is bijvoorbeeld het *money*

¹⁷ Zie ook p. 45.

shot, een afsluitend shot waarbij het sperma van de man op het lichaam en meestal ook op het gelaat van de vrouw wordt geëjaculeerd, een vast thema. Royalle gaat echter nooit over tot een *money shot*. Daardoor breekt ze met een pornografische conventie. Bovendien ligt de focus volgens de auteurs ook niet rond de mannelijke ejaculatie of de genitale penetratie. Royalle's films bevatten volgens de auteurs tenslotte ook meer opbouw naar de seksuele interactie, betere muziek en meer geëlaboreerde verhaallijnen (Beggan & Allison, 2003: 313). Door gebruik te maken van dit procédé past Royalle pornografische conventies aan, om het geschikter te maken voor vrouwelijke consumptie. Op die manier realiseert Royalle twee essentiële zaken. Ze knipt de logische link tussen mannelijkheid en pornografische scripts door, en legt het fundament voor een nieuw genre: vrouwvriendelijke pornografie.

Ten tweede legitimeert Candida Royalle volgens de auteurs de *scopofilie* voor de vrouw. Scopofilie is de liefde voor het kijken dat op seksueel vlak meer tot het domein van de man wordt beschouwd dan tot het domein van de vrouw (Malamuth, 1996). Pornografie is volgens Beggan & Allison, net als alle andere filmgenres in essentie een voyeuristisch medium en dus scopofilisch van aard.

In de films van Royalle worden kijkers op een speelse wijze geconfronteerd met voyeurisme doordat Royalle de scopofilie vaak tot een centraal thema bombardeert. Royalle laat dan haar vrouwelijke acteurs bijvoorbeeld mannelijke acteurs bespieden. Zij laat ze daar ook duidelijk van genieten, waardoor de kijker wordt aangespoord om scopofilisch te kijken.

Royalle tracht in sommige films ook het taboe rond vrouw en pornografie te doorbreken. Zo vertelt *Revelations* het verhaal over een maatschappij waar seks enkel toegelaten is voor de procreatie. Ariel, het hoofdpersonage, heeft een onbevredigende relatie met Zain. Ariel vindt op een appartement een geheime kamer die een schatkamer van seksueel expliciete video's blijkt te zijn. Ariel heeft nog nooit iets gezien dat daar in de verste verte op lijkt. En eigenlijk hoort het ook niet dat zij naar dit materiaal kijkt. Ze overwint echter haar angst en bekijkt de films vol spanning in het geniep. Ariel wordt daar sterk opgewonden van. Bovendien leert de pornografie haar zaken over seks, erotiek en verlangen. Doordat de kijker zich in het verhaal kan identificeren met Ariel wordt het genieten van pornografie gefaciliteerd, omdat zowel actrice als toeschouwer zich in het hetzelfde schuitje bevinden: beiden doen iets wat niet hoort, maar wat wel hun seksualiteitsbeleving kan verruimen.

Er is in deze film dan ook sprake van een hoge mate aan reflexiviteit, omdat de film het verhaal vertelt van een vrouw die plezier beleeft aan pornografie. Royalle gaat daardoor ook in tegen radicaalfeministische conventies met betrekking tot pornografie. Ze stelt namelijk in deze film

onomwonden dat vrouwvriendelijke pornografie wel degelijk genietbaar kan zijn voor de vrouw. Meer nog, in het geval van Ariel houdt het zelfs een bevrijding in. Deze reflexieve techniek heeft dan ook tot doel de schaamte of het taboe op pornografie voor de vrouw op te heffen.

Ten derde is er sprake van een *demytificatie* van de productie van pornografie. Door het heft in eigen handen te nemen en zelf pornografie te regisseren en te produceren kunnen vrouwen controle verwerven over het productieproces. Zo zien we in een film van Royalle een vrouw als pornograaf seksuele interacties van koppels filmen en verkopen (Beggan & Allison, 2003: 323).

Beggan & Allison benadrukken echter wel dat de reflexiviteit die zij in hun onderzoek vonden niet zomaar mag geëxtrapoleerd worden naar andere vormen van vrouwvriendelijke pornografie. Zij onderzochten enkel de casus van Candida Royalle. Verder onderzoek moet uitwijzen of andere vormen van vrouwvriendelijke pornografie ook dezelfde mate aan reflexiviteit bevatten en hoe het zit met de reflexiviteit in mannelijke pornografie.

Vrouwen aan het woord

In een eigen mini-onderzoek liet ik zeven vrouwen en zeven mannen een vragenlijst invullen omtrent pornografie. Daarbij werd een pornografische film vertoond (*Pink Prison*) die zowel het mannelijke seksuele spectrum als het vrouwelijke aan bod laat komen. De vertoning gebeurde in groep, volgens geslacht. De vragenlijsten werden afzonderlijk, in een aparte kamer ingevuld. Alle participanten behoorden tot de leeftijdsgroep van 20 tot 25 jaar. Alhoewel het om een erg kleinschalig onderzoek gaat en de vertoning in groep was, waren er toch een aantal interessante zaken te onderkennen. In bijlage 1 en 2 kunnen de vragenlijsten teruggevonden worden.

Op de vraag “Wat roept pornografie bij jou op? Welke gevoelens associeer je bij het bekijken en/of denken aan pornografie?” kreeg ik de volgende antwoorden van vrouwen:

Blote, treurende mensen en tot dienst staande vrouwen dan vooral. Blonde vrouwen, Duitse mensen die vuile taal scanderen. Gevoelens, hilariteit, heel heel soms, plaatsvervangende schaamte.

De beelden bij masturbatie. Het geheim. Meer bedgenot erna. 14 jaar en VT4 en Kanaal 2 bekijken als papa en mama niet thuis zijn. Een heel klein beetje frustratie: zo’n propere kutjes, zo’n stijve tepels.

Opwindend, uitdagend en ondeugendheid.

Mannenwereld. Een lichte walging, maar nog niet genoeg porno gezien om een echt oordeel te vellen. Voor mij heeft pornografie met alleen fysieke gevoelens en noden te maken, waarbij niets van emoties te vinden zijn. Enkel wanneer het over kunstzinnige pornografie gaat, is het voor mij mogelijk er diepere gevoelens aan te linken.

Blonde vrouwen met tieten (geen borsten maar TIETEN). Grote penissen. Veel te veel sperma. Duits.

Grappige televisie, kan soms wel opwindend zijn, maar de onbeduidende dialogen zorgen er dan weer voor dat het grappig wordt. Ik kan me nooit echt vinden in zo'n film, omdat het fake-gehalte te hoog is.

Ik vind dat porno seks op een zeer mechanische, onrealistische manier weergeeft. Seks lijkt niet leuk als ik porno zie. Als ik porno bekijk, vind ik het eerst grappig, na een tijdje walgelijk en dan gewoon saai.

Sommige vrouwen antwoordden door zichzelf met de pornosterren te vergelijken, anderen verwijzen naar metaforische betekenissen van pornografie, anderen naar de gebreken van pornografie.

Op de vraag “Wat zou jij omschrijven als pornografie waar je zelf van kan genieten?” kreeg ik de volgende antwoorden van vrouwen:

Wel, als bij bijna elke pornofilm een verhaaltje nodig is, zorg dan dat het écht een verhaal is. Met bijpassende kostuums en een realistische setting. Ik zou graag eens een perfecte De Sade film willen zien.

Spannende (maar dan zo erotisch spannende) verhaallijn met geschift romantische seks als ultieme ontknoping. Porno met veel sfeer dus.

Geen te expliciete beelden, vergrote vagina's of gigantische penissen. Ik vind porno er meestal net iets over en amateuristisch.

Van porno alleen zou ik denk ik niet kunnen genieten. Misschien als het meer bij het echte leven aanleunt en als er een verhaal rond is.

Teasende pornografie, waarbij men niet per se meteen tot de puur seksuele optie overgaat. Mogelijke scènes waarop je kunt verder fantaseren tijdens masturberen.

Porno op de vage grens tussen decadentie en erotiek. Aldus geen extremen maar wel grensverleggende scènes.

Niet teveel inzoomen op het inzoomen, kontneuken vind ik niet meteen nodig, liever erotische films dan porno.

Deze antwoorden geven de tendens aan dat vrouwen pornografie willen die ruimer gaat en niet louter het seksuele spel tussen man en vrouw in beeld brengt. Hoe dat juist moet, is en blijft – gelukkig maar – voer voor discussie.

In *Pink Prison*, geregisseerd door Lisbeth Lynghøft, wordt het verhaal verteld van een vrouw die betrekkingen heeft met een aantal gevangenen, waarbij gespeeld wordt met de machtsverhoudingen tussen de geslachten. Vrouwvriendelijke scènes worden afgewisseld met vrouwonvriendelijke scènes.

De film die vertoond werd voldoet aan de drie basisvoorwaarden voor vrouwvriendelijke pornografie van Gallant. Bovendien bevat de film een grote mate aan reflexiviteit: de vrouw gaat actief op zoek naar de geheimen van de gevangenis, en heeft daarvoor betrekkingen met een

aantal mannen. De eerste seksuele scènes zijn trouwens volledig in analogie met wat Beggan & Allison omschreven als de scopofilie voor de vrouw. Het blonde hoofdpersonage bespiedt tijdens haar eerste twee seksuele ervaringen respectievelijk een homoseksueel koppel en een masturberende man.

In wat volgt worden vijf thema's voorgesteld die in de film voorkomen en aantonen dat ook vrouwvriendelijke pornografie een amalgaam van subgenres vormt.

Scène 1. Interraciale betrekking tussen de kok en de vrouw. De machtsverhoudingen zijn in deze scène gelijk, zowel vrouw als man nemen initiatief. Het spelen met voedsel maakt de seks speelser dan in de meeste mannelijke pornografische films.

Scène 2. Verkrachtingsscène. De vrouw wordt vastgeketend aan de trap door de cipier en ondergaat de verkrachting. Na verloop van tijd lijkt ze van de verkrachting te genieten. Deze scène lijkt in te spelen op de verkrachtingsfantasieën van vele vrouwen maar maakt het wel tot een vrouwonvriendelijke scène.

Scène 3. Lesbisch-sadomasochistische scène. De blonde vrouw was eerst vastgeketend en speelt de onderdanige rol. Ook van deze rol geniet ze.

Scène 4. De blonde vrouw heeft een seksuele droom waarbij ze de macht heeft over drie identieke mannen. Er wordt duidelijk vanuit een vrouwelijk camerastandpunt gefilmd. De drie mannen in deze scène nemen niet actief deel aan de seks, zij zijn louter objecten waar de vrouw gebruik van maakt.

Scène 5. Homoseksuele scène. De blonde vrouw speelt voyeur en geniet daarvan. Een opmerkelijk verschil is dat de meeste vrouwen die de homoseksuele scène zagen, daar geen probleem mee hadden. Sommige mannen konden de homoseksuele scène helemaal niet aanzien en liepen de kamer uit. Bij de lesbische scènes bleven alle mannen rustig zitten, evenals de vrouwen. Deze bevindingen vormen een indicatie dat de theorie over de erotische plasticiteit ook duidelijk kan geobserveerd worden in de gedragingen van vrouwen en mannen die naar pornografie kijken.¹⁸

¹⁸ In exacto bedoelen we dat mannen feller zullen protesteren tegen seksueel gedrag of seksuele afbeeldingen waarmee ze niet instemmen dan vrouwen.

Laten we nu de (mannelijke) definitie nog eens opnieuw in beschouwing nemen. Mannelijke pornografie als *'printed or visual material intended to stimulate sexual arousal.'* Wanneer wij deze definitie willen toepassen op vrouwvriendelijke pornografie, merken we uit de voorgaande opmerkingen al snel dat enkele algemene voorwaarden van de vrouwelijke pornografische beleving in de mannelijke definitie op de achtergrond worden geschoven zoals:

- aandacht voor setting, esthetiek en kwaliteit van het plot
- aandacht voor vrouwelijke waardigheid in de film
- aandacht voor reflexiviteit (in de films van Candida Royalle)
- voldoende aandacht voor de vrouwelijke seksualiteit

Dat betekent dat vrouwelijke pornografie zich slechts moeilijk kan vinden in een mannelijk keurslijf. Voor sommige vrouwen, die van harde porno houden, houdt de mannelijke definiëring niet echt een probleem in, maar zoals we hebben geargumenteed, schiet de mannelijke definiëring toch wel vaak voorbij aan enkele typische kenmerken van vrouwvriendelijke pornografie.

6.3. *Nieuwe tendensen op het net. De kloof tussen pornografie en erotiek herbekeken*

Dat de pornografische markt zich meer en meer zal toespitsen op de vrouw als consument, lijkt een evidentie. De markt voor de westerse man is namelijk zo goed als volledig verzadigd. Om en bij de 90% van alle mannen zijn wel eens blootgesteld aan porno, terwijl die cijfers bij vrouwen substantieel lager liggen. Het is wél zo dat vrouwen langzaam aan hun scrupules achterwege laten en makkelijker overschakelen op de consumptie van pornografie (Traen 2004; Hammarén & Johansson 2007).

Vanuit de seksuele theorieën en de erotische plasticiteitstheorie die we in het eerste deel besproken hebben, kunnen we verwachten dat vrouwvriendelijke pornografie minder de nadruk zal leggen op het seksuele-visuele aspect van de pornografie. Het louter visuele register speelt bij de vrouw immers een minder grote rol in de opwinding dan bij de man (Malamuth, 1996). In vrouwvriendelijke pornografie zal er daardoor meer aandacht moeten zijn voor de vier elementen die we op het einde van het vorige deel vermeldde: aandacht voor setting, esthetiek en kwaliteit van het plot; aandacht voor vrouwelijke waardigheid in de film; aandacht voor reflexiviteit (in de films van Candida Royalle) en voldoende aandacht voor de vrouwelijke seksualiteit. Bovendien moet het product ook gericht worden op de vrouw als dusdanig.

Vrouwelijke pornografie en het net

Terrie Schauer's (2005) *Women's Porno: The Heterosexual Female Gaze in Porn Sites "For Women"* is een verkennend descriptief onderzoek naar heteroseksuele, vrouwvriendelijke internetpornografie. Volgens Schauer is vrouwvriendelijke porno nog geen genre op zich. Vrouwvriendelijke pornografie vormt volgens haar een mogelijkheid tot actief verzet tegen het vrijwel exclusief mannelijk, pornografische discours.

In dit artikel van Schauer wordt de representatie van de vrouw in vrouwelijke pornografie vergeleken met de representatie van de vrouw in mannelijke pornografie. De centrale probleemstelling is de vraag in welke mate vrouwelijke pornografie vergelijkbaar is met mannelijke pornografie. Daarnaast komt ook homoseksuele pornografie aan bod en dat is interessant, omdat daardoor voldoende voorwaarden gecreëerd worden om wetenschappelijk onderzoek te verrichten. Het louter confronteren van mannelijke pornografie en vrouwelijke pornografie zou de conclusies mogelijks te gepolariseerd maken. Door ook aandacht te besteden aan homoseksuele pornografie wordt een essentieel derde vergelijkings- en referentiepunt toegevoegd aan de wetenschappelijke analyse.

Terrie Schauer maakt gebruik van een vergelijkende tekstuele analyse van negen pornografische internetsites. Drie daarvan waren gericht op heteroseksuele vrouwen, drie op mannen en drie op mannelijke homoseksuelen.

De sites werden gekozen via een portaalsite (www.penisbot.com).¹⁹ De keuze viel op een portaalsite omdat die verschillende soorten pornografie van elkaar onderscheidt. Daardoor gebeurt de selectie van de sites volgens de auteur objectiever, omdat de auteur zelf kiest uit sites die reeds aangeboden worden door een platform.

Wat echter ook van belang is, is de vraag wie nu juist die portaalsite opstelt. Naar analogie van de naam ([penisbot.com](http://www.penisbot.com)) is dit hoogstwaarschijnlijk een man - of een groep mannen die een pornografisch platform aanbieden. Zoals in de vorige hoofdstukken werd aangetoond, verschillen de seksuele en erotische wensen van mannen van die van vrouwen. Dat kan de selectie van de websites dan ook kleuren. Websites die voor vrouwen aangeduid zijn, zijn dat misschien toch niet helemaal. Dat maakt het onderzoek problematisch, omdat er geen objectieve standaard is van waaruit het onderzoek vertrekt. Het is helemaal niet bewezen dat de sites die de auteur vermeldt, ook echt vrouwelijk van aard zijn. Schauer gaat er echter wel van uit omdat de portaalsite het zo omschrijft. Een paar muisklikken op het internet bracht ons bij vrouwelijke pornografie op portaalsites die duidelijk door vrouwen zijn gecreëerd.²⁰

Deze voorwaarde zou het onderzoek meer validiteit verlenen. Nu blijft er twijfel of de sites die bezocht werden voor het onderzoek, werkelijk op de vrouw gericht waren. Wanneer de zogenaamde mannelijke sites met de vrouwelijke worden vergeleken, is het dan ook mogelijk dat er verkeerde conclusies worden getrokken omdat de sites misschien niet typisch mannelijk of vrouwelijk van aard zijn. Een nauwkeuriger vooronderzoek zou de validiteit van de resultaten ten goede zijn gekomen, terwijl de resultaten nu vrij onbetrouwbaar van karakter blijven.

Schauer stelt aanvankelijk dat ze met de data die ze verzameld heeft niet het doel had om representatief te zijn. Een alinea verder (2005: 49) stelt ze echter:

‘The aim, instead, was to select material in such a way as to give the reader a sense for what a typical day navigating the pornographic net could look like.’

¹⁹ Een site die linkt naar andere sites en die gebruikt wordt als zoek- en/of startpagina.

²⁰ Bijvoorbeeld <http://www.janesguide.com>.

Dat is op zijn minst problematisch en wel omwille van de volgende reden. Als de auteur representativiteit niet beoogt en louter door middel van een zeer beperkte steekproef een beschrijvend onderzoek opstelt, kan zij onmogelijk stellen dat zij de lezer een beeld kan geven van hoe een typische dag op het pornografische net er uitziet.

We hebben geen kwantitatief materiaal met betrekking tot de sites. Schauer laat immers na weer te geven met wie, waar, op welke wijze en hoe lang ze de sites bezocht heeft.. De auteur ontdekt een rode draad doorheen het onderzoek (vrouwelijke porno zou een mengvorm zijn van mannelijke porno en homoseksuele porno), maar het zou interessant zijn om de semiotische verschillen tussen de verschillende sites (bv. hoe wordt de vrouw afgebeeld, wat is de rol van de man, van welke standjes is er sprake, etc.) ook kwantitatief weer te geven. Dit zou de wetenschappelijkheid van het onderzoek bevorderen. En dat was mogelijk, omdat Schauer vertrok van een tekstuele en grafische analyse van het beeldmateriaal. Deze notering zou bovendien niet zoveel meer tijd in beslag genomen hebben. Het is dus jammer dat dit niet gebeurd is, en het is ook jammer dat Schauer dit niet vermeldt als mogelijkheid.

Schauer omschrijft pornografie als: *'explicit representation of sexual activity in literature, films, etc., intended to stimulate erotic rather than aesthetic or emotional feelings.'* Deze definitie, die Schauer overgenomen heeft uit de *Oxford English Dictionary* en die pornografie beschrijft als iets wat louter erotische gevoelens stimuleert, werd reeds in deze scriptie bekritiseerd. Pornografie heeft inderdaad de intentie om mensen erotisch op te wekken, maar dat betekent daarom niet dat andere gevoelens daar niet bij te paas komen. Schauer lijkt hier nauwelijks bij stil te staan en maakt daardoor een methodologische fout. Wat zij erotisch stimulerend vindt, vindt iemand anders misschien juist weerzinwekkend. De auteur houdt, naar mijn mening, te weinig rekening met de invloed van haar eigen subjectiviteit. Meerbepaald staat ze niet voldoende stil bij haar mogelijke metaforen omtrent pornografie. Er is dus een probleem op het vlak van de metafictionaliteit, omtrent haar denken over haar eigen schrijven. De objectiviteit van het onderzoek is namelijk een afgeleide van de subjectiviteit van het onderzoekswerk (zie hoofdstuk 2).

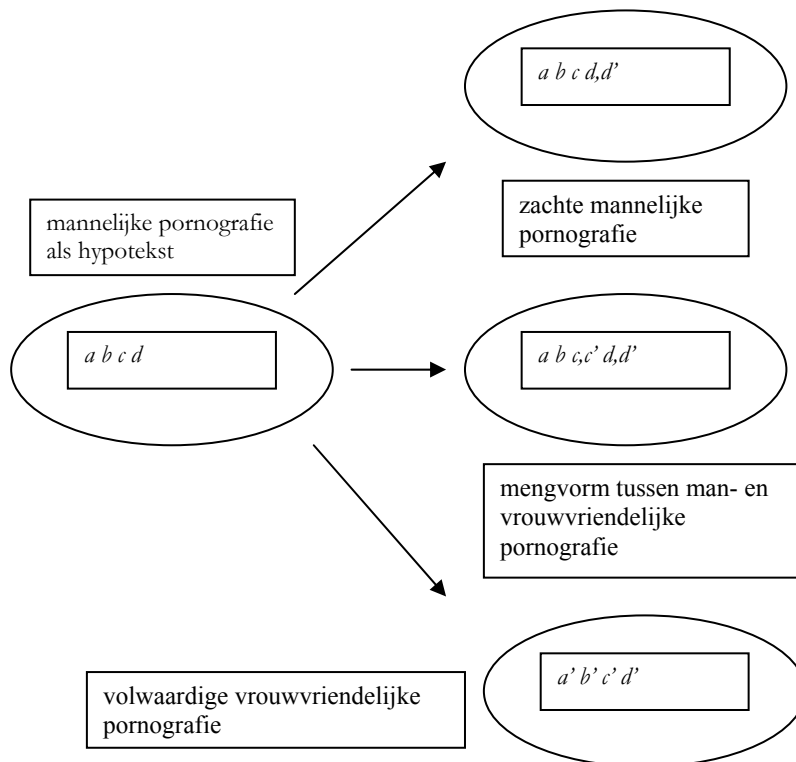
Schauer lijkt zich geen rekenschap te geven van het expliciet mannelijk karakter van de definitie die zij voor pornografie hanteert. Vrouwelijke pornografie vertrekt niet per se van de bedoeling om een directe erotische stimulatie te bekomen. Net zoals er een verschil bestaat tussen een stripteasebar voor mannen (serene tot sacrale stilte, ritueel, plechtigheid) en een Chippendales avond voor vrouwen (uitbundigheid, waar de idee van uitlachen nooit veraf is) is er

ook een geslachtsverschil mogelijk in de benadering van pornografie. Een vrij causale definitie gaat in dit geval niet op omdat ze de beleving van de vrouw reduceert.

Schauer stelt uiteindelijk dat vrouwelijke pornografie een menggenre vormt van mannelijke en homoseksuele pornografie. Daarbij kan het internet volgens haar een faciliterende rol spelen om het erotische zelfbewustzijn van de vrouwen te ontwikkelen.

De verhouding tussen hypo- en hypertext

Laten we even terugkomen op de opmerkingen die we gemaakt hebben rond de hypertextualiteit. Hoe moet de verhouding tussen de hypotekst (mannelijke pornografie) en de hypertext zijn, zodat de hypertext als op een zichzelf staand genre kan worden beschouwd? Wanneer de hypertext een groot aantal van haar kenmerken integraal overneemt van de hypotekst, kan er moeilijk sprake zijn van een op zichzelf staand genre. We kunnen ons daarbij afvragen door wie het geregisseerd wordt, voor wie het product is bedoeld, wie het seksuele verlangen domineert (in mainstream pornografie bezit de man de controle over het seksuele verlangen van de vrouw), etc. We kunnen dit op de volgende wijze voorstellen.

Figuur 4. Verhouding tussen manvriendelijke hypotekst en de vrouwvriendelijke hypertexten.

Waarbij a, b, c, d kenmerken voorstellen van manvriendelijke pornografie die bijvoorbeeld het volgende kunnen inhouden:

- (a) wordt de film door een man geregisseerd
- (b) is het product op de man gericht
- (c) komt de mannelijke seksualiteit voldoende aan bod
- (d) wordt de man waardig gerepresenteerd (i.e. wordt hij niet geëxploiteerd)
- (e) ...

en a',b',c',d' in de hypertext het volgende betekenen:

- (a') wordt de film door een vrouw geregisseerd
- (b') is het product op de vrouw gericht (i.e. wat is de afzetmarkt?)
- (c') komt de vrouwelijke seksualiteit voldoende aan bod (i.e. wordt de vrouw anders en ruimer voorgesteld dan in mannelijke pornografie?)
- (d') wordt de vrouw waardig gerepresenteerd? (i.e. wordt zij niet geëxploiteerd)?
- (e') ...

Dat betekent dat een volwaardige vrouwvriendelijke pornografie, wil ze als een genre *an sich* beschouwd worden, alle elementen die in de hypotekst geassocieerd worden met manvriendelijke pornografie, moet kunnen counteren. Vrouwvriendelijke pornografie is dan ook pornografie waar niet het mannelijk, maar wel het vrouwelijke seksuele verlangen centraal staat.

Vier vrouwvriendelijke pornografische alternatieven onder de loep genomen

Omdat de academische lectuur ter zake geen bevredigend antwoord bood op mijn vragen naar het statuut van vrouwelijke internetpornografie, besloot ik zelf een viertal vrouwvriendelijke pornografische sites te zoeken en te analyseren. Het is hierbij geenszins de bedoeling om een volledig overzicht te geven. Het onderzoek is verkennend en focust zich op enkele nieuwe tendensen van het internet. De sites werden voornamelijk geselecteerd via <http://www.janesguide.com> (een vrouwvriendelijke pornografische portaalsite). Het gaat om de amateuristische site www.graceandbeauty.com, het vrouwelijke exhibitionistisch-pornografische

platform www.ishotmyself.com, het op masturbatie gerichte www.beautifulagony.com en het op de vrouwelijke masturbatie gerichte www.ifeelmyself.com

Graceandbeauty.com is een vrij amateuristische betaalsite die werd opgericht door fotograaf Jay Greenman. Greenman was het aanbod van reguliere pornografische sites beu, en richtte daarom naar eigen zeggen een 'alternatief' op. Alhoewel het gaat om een mannelijke fotograaf, worden de vrouwen toch vrij vrouwvriendelijk voorgesteld.

Wat meteen opvalt, is dat de site een zachte achtergrondkleur heeft. Bij mainstream pornografische sites is er meestal sprake van harde, vrij opvallende kleuren.

Van de modellen die via de *preview functie* bekijken zijn, kijkt het leeuwendeel van de vrouwen in de lens. Ze worden echter niet orgastisch of extreem opgewonden weergegeven, maar eerder vrij neutraal. Alle foto's zijn zachte pornografische foto's. Er komt geen penetratie bij te pas. Sommige modellen lachen, andere kijken wat vragend in de camera. Het lichaam wordt getoond zoals het is. Niet zoals het volgens bepaalde pornostandaarden zou moeten zijn. Wat tenslotte ook opvalt is dat deze foto's direct meer reflexiviteit bij de consument oproepen. Bij mainstream erotica draait *alles* rond het opwinden van de consument. Hier kijken de vrouwen *soms* op een

indringende wijze in de camera en lijkt het niet louter de bedoeling om de consument op te winden.

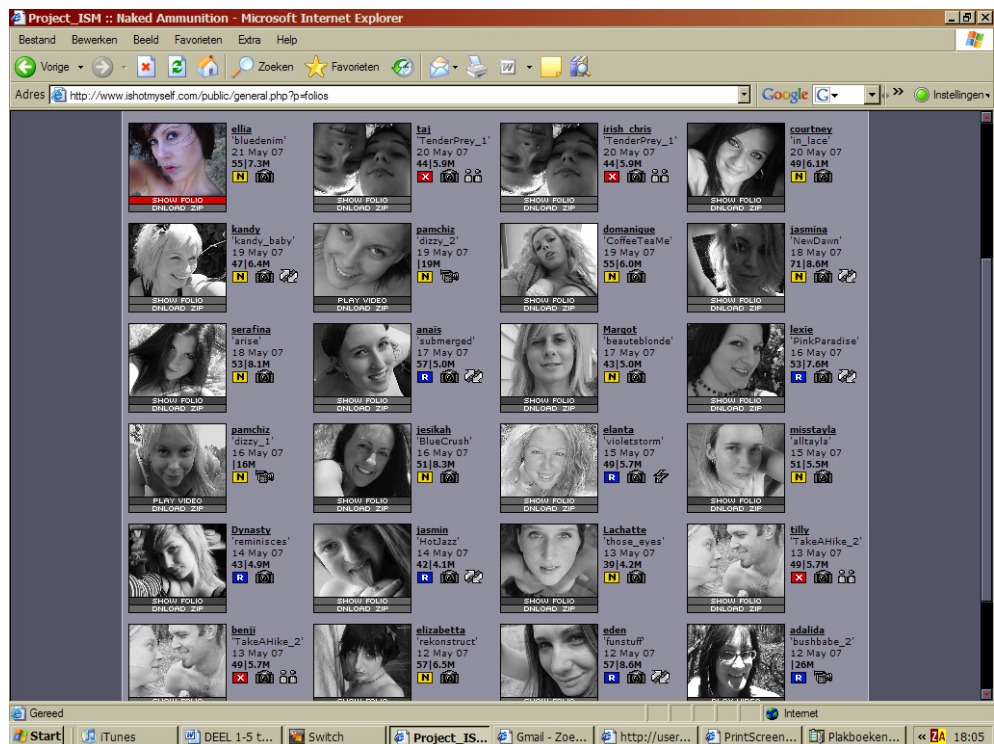
Is deze site een vrouwvriendelijke site? Ja en nee. De fotograaf annex webmaster is een man en het product is ook voornamelijk op de man gericht (a;b). Het verruimt echter wel de vrouwelijke seksualiteit en presenteert de vrouw ook op een waardige wijze (c;d'). De pornografische hypotekst wordt daardoor niet voldoende gecounterd. De vrouw blijft hier voorgesteld als sekssymbool en de man blijft de voornaamste consument.

De volgende drie sites die we zullen bespreken (ishotmyself, beautifulagony, ifeelmyself), zijn drie sites die het productieproces van porno in de handen van de klanten leggen. Deze drie sites worden beheerd door *GMBill*, een .net bedrijf die zich toespitst op het beheren van betaalsites.

Ishotmyself.com is een artistiek-pornografische site die in 2003 werd opgestart. Op ishotmyself.com kunnen vrouwen hun zelfgemaakte naaktfoto's opsturen naar de site, waar ze na goedkeuring worden gepubliceerd.

De website vertrekt vanuit een artistieke filosofie: oorspronkelijk werd de site opgericht om te protesteren tegen de '*cultural epidemic of microcelebrity*.' Ishotmyself.com werd daarom gecreëerd als een plaats waar mensen hun exhibitionistische kant kunnen tonen aan een wereldwijd publiek, waarbij ze 'virtueel' anoniem blijven. Daarvoor krijgen ze een niet nader gedefinieerde vergoeding. De auteurs beschrijven dat proces als '*selfploitation*.' In dit geval buit niet de man de vrouw uit volgens de webmasters, maar haalt de vrouw zelf winst uit haar exploiteerbare eigenschappen:

'The female nude has, and always will be, highly traffickEd But whether the subject of prurient desire or simply a fundamental beauty in the human aesthetic, it has been captured, manipulated, and presented, so far, almost entirely by men. And so *ISM* has become a venue for women to present themselves on their own terms. Some come here with art, some with porn, and most with an adventurous spirit; for most of the participants you see on *ISM*, this is the first time they have been seen naked outside of their own clique, and participating in the Project is no small abandonment of years of self-suppression. Some have body image issues and use *ISM* as a confidence builder. Some are venting a long term curiosity, and some make political stat[e]ments. Some come for the compliments and others desire to be the object of sexual fantasy (<http://www.ishotmyself.com/public/general.php?p=about>).'

We zien een zeer breed spectrum aan poses, cameratechnieken en kwaliteit de revue passeren, van pure porno tot artistieke foto's, en alles wat daartussen zit. Rhodes (2005: 4) merkt daarover op dat ishotmyself.com, in tegenstelling tot traditionele porno vertrekt van een egalitair principe. Eender welke leeftijds categorie, lichaamsvorm, geslacht, kleur, wordt aangemoedigd om deel te nemen.²¹ Niettemin, zijn het, zoals blijkt uit bovenstaande afbeelding, vooral vrouwen die deelnemen.

Volgens Zoë Zee, de webmaster van *ISM*, doen de vrouwen het niet voor de roem, maar voor de controle die het proces hen biedt over hun eigen lichaam. Dit is de essentie van de 'zelfplooiatietheorie,' volgens de bedenkers van ishotmyself.com.

De webmasters linken hun erotisch platform ook aan feministische pornografie. Porno die verder gaat dan opwinding. Verder merken zij ook op dat de site niet enkel door mannen wordt bezocht, maar dat ook veel vrouwen dagelijks de site bezoeken.

Is deze site vrouwvriendelijk? De site wordt beheerd door een groep vrouwen; vrouwen nemen foto's van zichzelf (a'). Op wie is het product gericht? Het product is enerzijds gericht op vrouwen die hun foto's kunnen insturen, maar ook op consumenten, die het abonnementsgeld betalen. We beschikken echter niet over cijfermateriaal met betrekking tot het dominerende geslacht van de consument (b?,b'?). Uiteindelijk komt de vrouwelijke seksualiteit wél voldoende

²¹ Zie ook de faq van de site, op <http://ishotmyself.com/public/general.php?p=faq>

aan bod en wordt ze ook waardig gepresenteerd (c',d'). Toch is dit geen volwaardige vrouwvriendelijke site.

Men kan zich bijvoorbeeld afvragen waarom er geen mannen in de portfolio's zitten – in essentie kan een feministisch platform verder gaan dan louter optreden tegen de pornografische exploitatie (die hier vervangen wordt door zelfexploitatie). Zij kan ook in de mogelijkheid voorzien om vrouwen te laten genieten van mannen die foto's van zichzelf nemen. De vraag is echter als dit tot de essentie van dit platform behoort. In eerste instantie lijkt de site de vrouw zich vooral een plaats te geven waar ze haar seksualiteit kan vormgeven, uitdiepen en vergelijken met andere vrouwen. Door de onduidelijkheid omtrent wie hier de dominerende consument is, kunnen we geen uitsluitsel geven over het feit of deze site nu volwaardig vrouwvriendelijk is of niet. Wanneer er bijvoorbeeld overwegend mannen consumeren, wordt er weliswaar genoeg aandacht besteed aan het weergeven van de vrouwelijke seksualiteit, maar staat die seksualiteit nog steeds ten dienste van de man. Het is dan voornamelijk de man die de afbeeldingen bekijkt. Daardoor staat de zelfexploitatie nog steeds ten dienste van de mannelijke exploitatie en past de site zich in in de pornografische logica, zonder de hypotekst daadwerkelijk te counteren. Indien de vrouw echter een belangrijk aandeel van de consumptie op zich neemt, helt de schaal over in de andere richting.

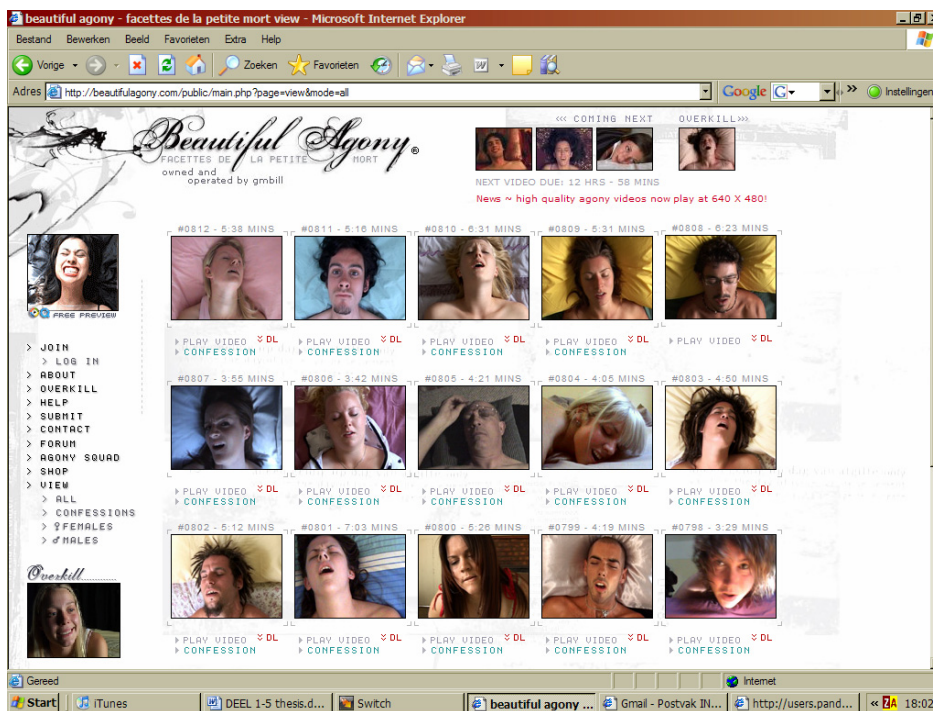
De webmasters argumenteren dat ze in 2004 getracht hebben om mannen aan te trekken die zelf naakt wilden staan op ishotmyself.com, maar dat de repliek teleurstellend was. De projectverantwoordelijken maken zich er uiteindelijk naar mijn mening wat makkelijk van af door te stellen dat:

'...men fail in the role of exhibitor when their erotic sensibilities are manipulated by their egos (<http://www.ishotmyself.com/public/general.php?p=about>).'

Ifeelmyself.com is een site die vrij goed lijkt op ishotmyself.com maar het verschil is dat de nadruk hier ligt op het vrouwelijk orgasme in plaats van op het vrouwelijk naakt. De bedoeling is dat vrouwen bijleren door zelf te masturberen en te overleggen met andere masturberende vrouwen. Ook hier worden alle beelden zelf genomen, en wordt de vrouw waardig gerepresenteerd (de vrouw bepaalt zelf hoe en met welke technieken ze filmt, hoe de belichting is, wat wel en niet gefilmd wordt) (c', d'). Vrouwen produceren zelf beelden (a'), alleen is het niet duidelijk wie kijkt – dit zijn zowel mannen als vrouwen (b;b'). Maar net als bij ishotmyself.com ligt de nadruk op de seksualiteit die uitgaat van het vrouwelijke lichaam en zijn er geen mannen te bespeuren die zichzelf blootgeven. Daardoor verhoudt ook deze site zich wat ambigu met de pornografische hypotekst.

‘The aim of ifeelmyself is simple: to take the female orgasm out of the realm of porn theatre, and present it in the erotic context it deserves. Our contributors are ordinary women who agree with our philosophy and presentation to the extent they're prepared to share their authentic orgasms with the cameras (<http://www.ifeelmyself.com/public/main.php?page=goodies>).’

Beautifulagony.com gaat nog een stap verder dan ishotmyself.com en ifeelmyself.com. Zij bieden aan mannen én vrouwen een platform aan waarop ze kunnen filmen hoe ze masturberen en klaarkomen. Enige restrictie is echter wel dat enkel en alleen het hoofd en de nek mag worden getoond. Op die manier geeft beautifulagony.com een platform waar eerst en vooral de seksuele fantasie wordt geprikkeld. De borsten, penissen en vagina's uit de reguliere pornografie blijven hier achterwege. Er wordt gefocust op de act van masturbatie en orgasme. Deze mediale vorm bevindt zich werkelijk tussen erotica en pornografie; je ziet geen porno (wanneer we pornografie omschrijven als expliciete visuele weergave van seksuele interacties, bedoeld om iemand op te winden), maar je hoort het wel (je hoort de geluiden van de masturbatie, het genot en het orgasme).

‘Beautiful Agony is dedicated to the beauty of human orgasm. This may be the most erotic thing you have ever seen, yet the only nudity it contains is from the neck up. That's where people are truly naked. The videos were made in private by the contributor (and sometimes their partner). We don't know what they're doing, or how they are doing it, we just know it's real and it's sexy as hell. Make your ears blush by putting on your headphones and turning the sound to eleven.’²²

²² <http://www.beautifulagony.com/public/main.php?page=about>

Ook deze site gaat verder dan het louter bereiken van opwinding. Ten eerste vertrekt ook beautifulagony.com vanuit een persoonlijke beleving. Geen opgelegde filmpjes hier, maar werkelijke en realistische interactie met zelfgemaakte pornografie. De klanten worden het lustobject van andere klanten, maar verlangen zelf ook naar de beelden van de klanten. Daardoor ontstaat er een wisselwerking die niet strookt met een van de uitgangspunten van pornografie, noch volgens de algemene, noch volgens de radicaalfeministische definitie. Lustobject wordt lustsubject en vice versa. Hier wordt wie kijkt ook bekeken (net als bij *ISM*), maar is het platform zowel toegankelijk voor man als vrouw. Daardoor is elk virtueel personage (ook wel avatar genoemd) zowel object als subject. Een lustobject dat bovendien geen expliciet naakt laat zien, maar waar mensen opgewonden door raken door gebruik te maken van hun fantasie.²³

Is dit vrouwvriendelijke pornografie? De regisseurs zijn de klanten zelf, alhoewel de site gedirigeerd wordt door webmasters waarvan niet duidelijk is of zij man of vrouw zijn (a;a'). De site is gericht op de consument als producent, op man en vrouw (b;b'). Bovendien verruimt het zowel de mannelijke als vrouwelijke seksualiteit en stelt het zowel man als vrouw op een waardige wijze voor (c;c'), (d,d'). We hebben hier te maken met een voorbeeld dat zowel geschikt is voor mannen als voor vrouwen, en dat noch pure pornografie, noch pure erotiek betreft. Dit is een evolutie waarvan kan verwacht worden dat ze in de toekomst meer en meer gemeengoed zal worden, omdat ze zowel consument als producent een meerwaarde biedt ten opzichte van alledaagse pornografie.

De sites die in deze context besproken werden, tonen aan dat niet alle pornografie louter rond opwinding draait. Meer nog, ifeelmyself.com, ishotmyself.com en beautifulagony.com werken met online gemeenschappen, die de louter pornografische ervaring overstijgen. Alle participanten die materiaal opladen op de site, zijn zowel subject als object, zowel exploitant als geëxploiteerde. Deze sites zijn virtuele werelden waar mensen hun seksualiteit in de eerste plaats zelf exploiteren. Daarbij wordt tevens de kloof tussen erotiek en pornografie gedicht. Zo toont beautifulagony.com niets dat werkelijk als visueel pornografisch kan worden beschouwd volgens onze definities (pornografie als de expliciete weergave van seksuele interacties). Niettemin is het wel degelijk pornografie, enkel en alleen zien we het niet. Daardoor wordt de seksuele fantasie geprikkeld en wordt erotiek (terug) verbonden met pornografie.

²³ De site is echter ook deels misleidend. Wanneer men zich inschrijft en filmpjes oplaadt, krijgt men naast een maand gratis lidmaatschap ook een vergoeding 'die volstaat om een vlucht te maken met een lage kosten maatschappij, maar niet groot genoeg is om terug te keren.' Na die maand moet men zich echter volwaardig lid maken. En dat betekent natuurlijk dat het chequeboekje bovengehaald moet worden.

Tenslotte moet nog opgemerkt worden dat deze evoluties erop wijzen dat het typische productieproces van pornografie meer en meer in vraag zal worden gesteld. Nieuwe technologische evoluties hebben reeds een kaakslag toegediend aan de muziek- en filmindustrie. Sites als *myspace.com* en *youtube.com* betekenen miljoenenverliezen voor deze sectoren. Het lijkt dat ook pornografie die dans niet zal kunnen ontspringen. De eerste stappen in de richting van een vrije pornografische markt zijn gezet: mensen *maken* de pornografie zelf, en wisselen er onderling informatie over uit. De enige belemmering zit hem nu nog in de prijs van het lidmaatschap. Maar het lijkt er sterk op dat ook deze kaap zonder veel groeipijnen zal worden genomen.

6.4. Conclusie

In dit hoofdstuk werd gesteld dat noch stationsromans, noch vrouwvriendelijke pornografie het volledige seksuele spectrum van de vrouw kunnen dekken. Beiden zijn voorstellingsvormen die hun eigen kwaliteiten hebben en waarbij seks bij de stationsroman wordt gebruikt om de plot te dienen en seks in pornografie de plot vormt. Stationsromans zijn dan ook helemaal niet dé vrouwelijke vorm van pornografie, ze zijn slechts een medium waarvan de vrouw zich kan bedienen om haar seksualiteit te verdiepen en/of vorm te geven.

Daarbij werd er ook gewezen op het feit dat het wat misleidend kan zijn om te spreken over vrouwelijke versus mannelijke pornografie. Er is eerder sprake van een pornografisch spectrum waarbij zeer veel verschillende subgenres worden gericht op heel wat doelgroepen. Daarom lijkt het ons beter om te spreken over man- en vrouwvriendelijke pornografie.

Wanneer aan een criterium wordt voldaan, verhoogt dit wel de mate waarin de film als vrouwvriendelijk kan worden beschouwd. Er werd ook gewezen op het belang van reflexiviteit in vrouwvriendelijke pornografische films.

In het tweede deel werden enkele gewenste, maar niet noodzakelijke of absolute criteria voor vrouwvriendelijke pornografie ontwikkeld. Vrouwvriendelijke pornografie moet (1) bij voorkeur geregisseerd en geproduceerd worden door een vrouw of door een groep vrouwen; (2) bij voorkeur gericht worden op het vrouwelijke segment van de pornografische markt; (3) bij voorkeur de vrouw hun deel van het seksuele genot geven in de pornografie; (4) bij voorkeur de mate waarin de vrouwelijke seksualiteit wordt gepresenteerd in pornografische films verruimen. Ook het belang van reflexiviteit bij vrouwvriendelijke pornografie werd behandeld.

In het derde deel werden enkele sites bekeken die varieerden van gematigd vrouwvriendelijk tot zeer vrouwvriendelijk. Daarbij werden de criteria die in het voorgaande hoofdstuk werden uitgezet, getoetst aan de werkelijkheid. Niet elke site blonk uit in vrouwvriendelijkheid, maar dat hoeft ook niet. In vrouwvriendelijke porno vindt namelijk niet elke vrouw haar ding terug: daarvoor is de menselijke beleving te multipel om haar in categorieën te kunnen strikken.

Er werd tenslotte ook opgemerkt dat er op het internet sprake is van een fusie tussen erotiek en pornografie, een interessante evolutie die zeker in de gaten moet worden gehouden. Porno wordt meer en meer zelf geproduceerd en opgeladen naar community sites, waar het essentiële verschil tussen wie exploitant en geëxploiteerde is, wie object en subject is, in vraag gesteld wordt.

7. *Algemene conclusie*

Een van de assumpties van waaruit deze verhandeling vertok, is dat seksuele verlangens en gevoelens altijd ingebed zijn in een multipel aantal contexten zowel de socioculturele, psychologische als biologische context. Daarom werd geopteerd voor een *psychobiosociaal* model om de seksualiteit te bestuderen. In het eerste hoofdstuk hebben we getracht om een toepasbaar kader van het erotische en seksuele verlangen van de westerse man en vrouw op te maken. Daarbij kwamen we tot de conclusie dat vrouwen een grotere erotische plasticiteit hebben dan mannen en dat deze verschillen veroorzaakt worden door verschillende processen.

Ten eerste zagen we dat vanuit de evolutionaire psychologie en de seksuele selectietheorie mannen meer gericht zijn op jeugdigheid, schoonheid en seksueel conservatisme, terwijl vrouwen vooral mannen selecteren die goede genetische combinaties vertonen en een betrouwbare financiële positie kunnen ontwikkelen.

Ten tweede tonen socialisatie-, opvoedings- en culturalisatieprocessen verschillen aan tussen landen, klassen, individuen en dit doorheen de tijd. Het wordt echter waarschijnlijk geacht dat deze verschillen zullen verkleinen naarmate de emancipatie zich doorzet.

De rigide erotische plasticiteit van de man zorgt ervoor dat mannen meer vatbaar zijn voor visuele pornografie dan vrouwen. Mannen worden makkelijker opgewonden van pornografie dan vrouwen omdat mannen namelijk bepaalde beelden sneller en makkelijker linken aan seksualiteit, wat door neurologisch onderzoek werd bevestigd. Omgekeerd zorgt de bredere erotische plasticiteit van de vrouw ervoor dat pornografie *pur sang* niet op eenzelfde wijze leidt tot een vergelijkbare opwinding. Het lijkt erop dat vrouwen meestal, maar niet noodzakelijk een breder palet aan zintuiglijke ervaringen hanteren om opgewonden te worden.

Daarnaast speelt de mannelijke traditie van pornografie natuurlijk ook haar rol. Mannelijke porno is voor het merendeel van de vrouwen gewoonweg niet echt 'smakelijk' om naar te kijken. Een vrouw die dan toch eens porno wil uitproberen, doet dan ook vaak na enkele seconden of minuten de boeken weer toe, omdat de vrouw er bijvoorbeeld louter als object of seksspeeltje wordt gepresenteerd.

In het tweede hoofdstuk werden een aantal valkuilen voor het onderzoek naar pornografie besproken, zodat we er ons zelf niet schuldig aan zouden maken. Meer bepaald werd de stelling, dat metaforen en het geheel van de morele houdingen ten opzichte van seks, seksualiteit en pornografie (onze seksueel-pornografische assumpties) een invloed uitoefenen op het onderzoek, wat op zich weer implicaties heeft op de besluitvorming en de verdere acties die ondernomen

worden. Het is belangrijk om zich daarvan bewust te zijn, zeker wanneer men een onderzoeksonderwerp kiest zoals pornografie. Pornografie kan namelijk slechts moeilijk besproken worden zonder te verwijzen naar de zweem van (a)moraliteit die er haast onlosmakelijk mee verbonden lijkt.

Ten tweede werden de twee meest voorkomende definities van pornografie besproken in hun respectievelijke context van het radicale en liberale feminisme. We toonden aan dat de definities heel wat beperkingen hadden: pornografie is namelijk interindividueel, historisch, geografisch, en gendergericht instabiel. Bovendien heeft pornografie niet altijd het doel gehad om opwinding te bereiken. Pornografie werd vroeger ook nog voor andere motieven gebruikt, bijvoorbeeld om met iemand de draak te steken.

In het derde hoofdstuk hadden we het over de economische cijfers omtrent pornografie. Het is opmerkelijk dat een filmsegment dat meer omzet draait dan Hollywood in haar geheel slechts zo weinig academische belangstelling krijgt. Het lijkt wel alsof het taboe rond het kijken naar pornografie sterk afgezwakt is, of dat dit tenminste in de private sfeer zo goed als niet meer in vraag wordt gesteld, maar dat het denken over pornografie nog belemmerd wordt. De economische cijfers tonen aan dat dit een paradoxale situatie is waar dringend verandering in moet komen. We beschikken namelijk vrijwel over geen gecontroleerde studies naar het gebruik en het effect van pornografie op de seksualiteit en het seksuele verlangen.

In het vierde hoofdstuk werd het academisch onderzoek naar pornografie overlopen. In een eerste deel werd het onderzoek naar de gevolgen van pornografie behandeld, wat zich vooral situeert in de jaren '70-'80. In het tweede deel van dit hoofdstuk werd het onderzoek naar de persoonlijke beleving van pornografie besproken. Het is pas rond 1980 dat de focus van het onderzoek naar pornografie in vraag wordt gesteld. Sommige auteurs vragen zich af of de individuele beleving in plaats van de effecten van pornografie niet centraal moet komen te staan. Wanneer men namelijk de 'effecten' van pornografie op het individu wil onderzoeken, moet men namelijk eerst weten *waarom* mensen porno kijken. Het *waarom* en het *nut* van pornografie winnen daardoor aan belangstelling. Belangrijk daarbij is dat ook het moralistische discours rond pornografie wijkt voor een meer nuchtere en wetenschappelijke aanpak van het onderzoek.

In het vijfde hoofdstuk werd het recente onderzoek naar pornografie besproken, en met name het onderzoek dat zich toespitst op de pornografische consumptie. Daaruit bleek dat het nog

altijd voornamelijk mannen zijn die porno consumeren, maar het onderzoek toonde ook aan dat vrouwen meer en meer actief beginnen om te gaan met pornografie.

Niettemin bestaat er een substantieel verschil tussen de vrouwelijke en mannelijke beleving van pornografie. Daarvoor hebben we een vijftal redenen aangeduid. Er is duidelijk sprake van een mannelijke pornografische traditie, de boodschap van (de meeste) pornografie is op mannen gericht, de neurobiologische verschillen tussen man en vrouw zorgen voor verschillende activatieprocessen van de betrokken hersencentra, de wijze waarop mannen en vrouwen pornografie evalueren verschilt, en tenslotte de verschillende wijze waarop mannen en vrouwen zich tot hun seksualiteit verhouden ten gevolge van genderspecifieke socialisatie- en culturalisatieprocessen.

In het zesde en laatste hoofdstuk werd tenslotte het vrouwvriendelijke pornografische spectrum onder de loep genomen waarin enkele interessante verschillen tussen de manvriendelijke en de vrouwvriendelijke pornografie werden blootgelegd.

We wezen er ook op dat het onderscheid tussen vrouwelijke en mannelijke pornografie vrij artificieel is. Misschien is het dan ook beter om te spreken van *vrouwvriendelijke* en/of *manvriendelijke* pornografie. In dat geval ligt de nadruk niet op de *doelgroep* (voor welk geslacht de film bestemd is, wat met ‘mannelijke’ en ‘vrouwelijke’ pornografie wel het geval is), maar wel op de *inhoud* van de film (is de film waardig tegenover vrouwen en/of mannen?). Daardoor verwijst dit nieuwe terminologisch concept enkel naar respect en waardigheid ten opzichte van man en vrouw *in* de film, maar daarom niet naar geschiktheid *voor* een bepaald geslacht.

Vrouwvriendelijke pornografie onderscheidt zich van haar mannelijke variant doordat het meer aandacht besteedt aan de seksualiteit van de vrouw in de pornografie, doordat een vrouw vaak de productie, het camerawerk en de regie zélf in handen neemt, en doordat het seksuele genot van de vrouw centraler komt te staan. In een vrouwelijke pornografische film is er tenslotte ook meer aandacht voor vrouwelijke waardigheid, esthetiek, kleur, setting en kwaliteit van de plot.

Tenslotte werd nog aandacht besteed aan een recente tendens tot het overbruggen van de kloof tussen erotiek en pornografie, door de aandacht te vestigen op enkele nieuwe evoluties op het net. De vele voorbeelden tonen aan dat vrouwvriendelijke pornografie zich duidelijk kan onderscheiden van manvriendelijke pornografie. De wijze waarop dat gebeurt is echter zeer heterogeen.

We kunnen concluderen dat vrouwvriendelijke pornografie meer dan voldoende originele elementen bevat om te worden beschouwd als een apart pornografisch genre. Daarbij willen we echter ook benadrukken dat dit onderzoek geen zoektocht was om vrouwelijke pornografie een

plaatsje te geven in het lexicon, maar eerder om te duiden op de meerlagige betekenis van het genre: voor de een houdt het verzet in, voor de ander puur plezier. Houdingen die juist dezelfde zijn als bij haar mannelijke pendant.

Bibliografie

Adams C. & Turner B. (1985). Reported change in sexuality from young adulthood to old age. *In: The Journal of Sex Research*, 21, pp.126-141.

Alexandrian (1989). *Histoire de la littérature érotique*. France: SEPC à St.-Armand-Montrond, Editions Laffont.

Andersen B., Cyranowski J. & Aarestad S. (2000). Beyond artificial, sex-linked distinctions to conceptualise female sexuality: comment on Baumeister (2000). *In: Psychological Bulletin*. Vol. 126, No. 3, pp. 380-384.

Attwood F. (2005). What do people do with porn? Qualitative research into the consumption, use, and experience of pornography and other sexually explicit media. *In: Sexuality and Culture*, Spring 2005, Vol. 9, No. 2, pp. 65-86.

Barak A., Fisher W., Belfry S. & Lashambe D. (1999). Sex, guys and cyberspace: Effects of internet pornography and acceptance of rape myth. *In: Journal of Communications*, 45, pp. 5-25.

Baron L. & Straus M. (1984). Sexual stratification, pornography, and rape in the United States. *In: N.M. Malamuth & E. Donnerstein (Eds). In: Pornography, sexual aggression*, pp. 185-209.

Barry H. & Schlegel A. (Eds). (1980). *Cross-cultural samples and codes*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Baumeister R. (2000). Gender differences in erotic plasticity: the female sex drive as socially flexible and responsive. *In: Psychological Bulletin*, 126, pp. 347-374.

Baumeister R. (2004). Gender and erotic plasticity: sociocultural influences on the sex drive. *In: Sexual and relationship therapy*. Vol. 19, No. 2, pp. 133-138.

- Baumeister R., Catanese K., Campbell K. & Tice D. (2000b). Nature, culture, and explanations for erotic plasticity: reply to Andersen, Cyranowski, and Aarestad (2000) and Hyde and Durik. *In: Psychological Bulletin*. Vol. 126, No. 3, pp. 385-389.
- Baumeister R. & Twenge J. (2002). Cultural suppression of female sexuality. *In: Review of General Psychology*, 6(2), pp. 166-203.
- Beggan J.K. & Allison S.T. (2003). Reflexivity in the pornographic films of Candida Royalle. *In: Sexualities*, 6(3-4), pp. 301-324.
- Ben-Veniste R. (1971). *Pornography and sex crime: the Danish experience. Technical Reports of the Commission on Obscenity and Pornography*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Berger P. & Luckmann T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Anchor Books, Garden City, NY.
- Bern E.(1998). Is EBE theory supported by evidence? Is it androcentric? A reply to Peplau et al. *In: Psychological Review*, 105, pp. 395-398.
- Braun C., Birbaumer N. & Costa M. (2003). Gender differences in response of pictures of nudes: a magnetoencephalographic study. *In: Biological Psychology*, 63, 2, pp. 129-148.
- Brøgger S. (1977). *Verlos ons van de liefde*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Burstyn V. (1985). 'Beyond despair: positive strategies.' *In: Burstyn V. (Ed), Women against Censorship*, pp. 152-181.
- Buss D. (1989). Sex differences in human mate preferences: evolutionary hypotheses tested in 37 cultures. *In: Behavioral & Brain Sciences*, 12, pp. 1-49.
- Buss D. (1998). Sexual strategies theory: historical origin and current status. *In: The Journal of Sex Research*, 35, 1, pp. 19-31.

Buss D. & Schmitt D. (1993). Sexual strategies theory: a contextual evolutionary analysis of human mating. *In: Psychological Review*, 100, pp. 204-232.

Cameron D. and Frazer E. 'On the question of pornography and sexual violence, moving beyond cause and effect.' In: Cornell D. (Ed). *Feminism and Pornography*, pp. 241-253.

Canli T. & Gabrielli D. (2004). Imaging differences in sexual arousal. *In: Nature Neuroscience*, 7, 4, pp. 325-326.

Cavanagh J. (1969). Rhythm of sexual desire in women. *In: Medical Aspects of Human Sexuality*, 3, pp. 29-39.

Charbonneau C. & Lander P. (1991). Redefining sexuality: women becoming lesbian in midlife. *In: Sang B., Smith A. & Warshow J. (Eds). Lesbians at midlife: The creative transition*, pp. 35-43.

Chatterjee S., Handcock M. & Simonoff J. (1995). *A casebook for a first course in statistics and data analysis*. New York: Wiley.

Chow K. (1999). Popular sexual knowledges and women's agency in 1920s England: Marie Stopes's Married Love and E.M. Hull's The Sheik.' *In: Feminist Review*, 63, p. 64-87.

Ciclitira K. (2004). Pornography, women, and feminism: between pleasure and politics. *In: Sexualities* 7(3): 281-301.

Cixous H. (1975). *The Laugh of the Medusa*. In: Marks E. & de Courtivron I. (eds.): *New French Feminisms*, pp. 245-263. New York: Schocken Books.

Clark R.D. & Hatfield E. (1989). Gender differences in receptivity to sexual offers. *In: Journal of Psychology and Human Sexuality*, 2, pp. 39-55.

Corliss R., 'That old feeling: when porno was chic.' *In: Time*, 29 March 2005.

Cornell D. (Ed). *Feminism and Pornography*. Oxford: Oxford University Press.

Cowan G. & Dunn K. (1994). What themes in pornography lead to perceptions of the degradation of women? *In: The Journal of Sex Research*, 1, pp. 11-21.

Davidson J. (1985). The utilization of sexual fantasies by sexually experienced university students. *In: Journal of American College Health*, 34, 24-32.

Demaré D., Lips H. & Briere J. (1993). Sexually violent pornography, anti-women attitudes and sexual aggression: a structural equation model. *In: Journal of Research in Personality*, 27, pp. 285-300.

Depoorter K. (2000). *Taboe rond pornofilm in een postmoderne samenleving*. Universiteit Gent: onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

De Voss D. (2002). Women's porn sites – spaces of fissure and eruption or "I'm a little bit of everything." *In: Sexuality & Culture*, Vol. 6, 3, pp. 75-94.

Dewsbury D.A. (1992). Comparative psychology and ethology: a reassessment. *In: American Psychologist*, 47, pp. 208-215.

Dines G., Jensen R., Russo A. (1998). *Pornography: the production and consumption of inequality*. New York, London: Routledge.

Dublin P.G. (1937). *La vie de l'Arétin*. Parijs: Sobron.

Dworkin A. (1981). *Pornography: men possessing women*. London: The Women's Press.

Dworkin A. (2000). 'Against the male flood: censorship, pornography, and equality.' *In: Cornell D. (Ed). Feminism and Pornography*, pp. 19-39.

Dyer R. (1992). *Only entertainment*. London: Routledge.

Eagleton M. (1994). *Feminist Literary Theory*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers.

Eck B. (2003). Men are much harder: gendered viewing of nude images. *In: Gender & Society* 17(5): 691-710.

Elias N. (2001). *Het civilisatieproces*. Amsterdam: Boom.

Erikson S. & Rydgren J. (1994). Kvinnliga pornografer: Patriarkaters offer eller sexuella radikaler? [Females using pornography: victims of patriarchy or sexual radicals?] Uppsala, University of Uppsala.

Faust B. (1981). *Women, sex & pornography*. Harmondsworth: Penguin Books.

Frale D., Johnson A. & Kellman H. (1997). Seeing masculine men, sexy women, and gender difference: exposure to pornography and cognitive constructions of gender. *In: Journal of Personality*, 65, pp. 311-355.

Fisher H. (2004). *Why we love. The nature and chemistry of romantic love*. New York: Henry Holt & Co.

Fisher W. & Byrne D. (1978). Individual differences in affective, evaluative and behavioural responses to an erotic film. *In: Journal of Applied Social Psychology*, 8, pp. 355-365.

Flood M. & Hamilton C. (2003). Youth and pornography in Australia: evidence on the extent of exposure and the likely effects. *In: Journal of Sociology*, Vol. 43 (1), pp. 45-60.

Foucault M. (1977). *Discipline and punish. The birth of the prison*. New York: Pantheon Books.

Foucault M. (1994). *Histoire de la sexualité: la volonté de savoir*. Paris: Gallimard.

Foxon D. (1965). *Libertine literature in England*. New York: University Books.

Fraus P. (2007). Verbod is genot. Pia Fraus en haar liefde voor de erotische literatuur. *In: De Standaard; DS Letteren*, 16 maart 2007, p. L8-9.

Frazer D.W. 1980. Sexual dimorphism and cultural evolution in the Late Pleistocene and Holocene of Europe. *In: Journal of Human Evolution*. 9:399-415

Frazer D.W. & Wolpoff M.H. (1985). Sexual dimorphism. *In: Annual Review of Anthropology*, 14, 429-473.

Friday N. (1977). *Verboden vruchten. Een verzameling erotische vrouwenfantasieën*. Zutphen: Koninklijke Wöhrmann.

Frug M.J. (2000). 'The politics of postmodern feminism. Lessons from the anti-pornography campaign.' *In: Feminism and Pornography*, pp. 255-263.

Gesquière Pim (1997). *Pornografie en feminisme*. Universiteit Gent: onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

Giedd J.N., Castellanos X.F., Rajapakse J.C., Vaituzis C.A. & Rapoport J.L. (1997). Sexual dimorphism of the developing human brain. *In: Progress in neuro-psychopharmacology & biological psychiatry*. 21,8: pp.1185-1201.

Gijs L., Gianotten W., Vanwesenbeeck I. & Weienborg P. (2004). *Seksuologie*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij.

Goethals S. (1993). *Stereotiepe Beelden van vrouwen en mannen in de redactionele bijdragen van magazines. Case study: een semiotische benadering van Cosmopolitan en Playboy*. Gent: Onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

Goldstein J. *et al.* (2001). Normal sexual dimorphism in the adult human brain assessed by *in vivo* Magnetic Resonance Imaging, *In: Cerebral Cortex*, 11, 6, pp. 490-497.

Gunther A. (1995). Overrating the X-rating: The third-person perception and support for censorship of pornography. *In: Journal of Communication*, 45, pp. 27-38.

Haavio-Manilla E. & Kontula O.(2003). Single and Double Sexual Standards in Finland, Estonia, and St. Petersburg. *In: The Journal of Sex Research*, 40, pp.36-49.

Hald *et al.* G.M. (2006). Gender differences in pornography consumption among young heterosexual Danish adults. *In: Archives of Sexual Behaviour*, 35, pp. 577-585.

Hammarén N. & Johansson T. (2001). *Youth and sexuality in transition*. Skövde: University of Skövde.

Hammarén N. & Johansson T. (2007). Hegemonic masculinity and pornography: young people's attitudes toward and relations to pornography. *In: The Journal of Men's Studies*, 15,1, pp.57-70.

Hardy S. (1998). *The reader, the author, his woman and her lover: soft-core pornography and heterosexual men*. London: Cassell.

Hari J. (2005). It's everywhere, just don't talk about it. *In: New Statesman*, 7 March 2005, pp. 32-33.

Hartmann, Heidi. 1979. The unhappy marriage of Marxism and feminism: Toward a more progressive union. *In: Capitalism and Class*, 8: 1-33.

Hite S. (1976/2000). *The Hite report on female sexuality*. London: Hamlyn.

Hite S. (1981). *The Hite report on male sexuality*. New York: Ballantine Books.

Hunt L. (2000). 'Obscenity and the origins of modernity, 1500-1800.' *In: Feminism and Pornography*, pp. 355- 381.

Hyde J. & Durik A. (2000). Gender differences in erotic plasticity – Evolutionary or sociocultural forces? Comment on Baumeister (2000). *In: Psychological Bulletin*, vol. 126, no. 3, pp. 375-379.

Janghorbani M., Lam T., & The Youth Sexuality Study Task Force (2003). Sexual media use by young adults in Hong Kong: Prevalence and associated factors. *In: Archives of Sexual Behavior*, 32, pp. 545-553.

Kearney P. (1983). *Geschiedenis van de erotische literatuur*. Bussum: Agathon.

Kelly K., Strassberg D. & Turner C. (2005). Sex differences in the flexibility of sexual orientation: a multidimensional retrospective assessment. *In: Archives of Sexual Behavior*, Vol. 34, No. 2, April 2005, pp. 173–183.

Kendrick K., Hinton M., Atkins K., Haupt M. & Skinner J. (1998). Mothers determine sexual preferences. *In: Nature*, 395, 229-230.

Kinsey A., Pomeroy W., Martin C. & Gebhard P. (1953). *Sexual behaviour in the human female*. Philadelphia: Sanders.

Krafft-Ebing R. von (1945). *Psychopathia Sexualis*. New York: Pioneer.

Kutchinsky B. (1973). The effect of easy availability of pornography on the incidence of sex crimes: the Danish experience. *In: Journal of Social Issues*, 29, pp. 163-181.

Kutchinsky B. (1991). Pornography and rape: theory and practice? Evidence from crime data in four countries where pornography is easily available. *In: International Journal of Law and Psychiatry*, 14(1-2), pp. 47-64.

Laan E. (1994). *Determinants of sexual arousal in women*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Lakoff G. & Johnson M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago press.

Lamphere L.(1974). 'Strategies, cooperation and conflict among women in domestic groups.' *In: Michelle Zimbalist Rosaldo & Louise Lamphere (Eds). Woman, Culture and Society*, pp. 97-112. Stanford: Stanford University Press.

Laumann E., Gagnon J., Michael R. & Michaels S. (1994). *The social organisation of sexuality*. Chicago: The University of Chicago.

Lewin B. (1997). Part 2: Pornography – attitudes and use. *In: Lewin B. (Ed). Sex in Sweden. On the Swedish sexual life*. pp. 252-263.. Stockholm: The National Institute of Public Health.

Lewin B., Fugl-Meyer K., Helmius G., Lalos A. & Månsson S. (1997). *Sex in Sweden*. Stockholm: The National Institute of Public Health.

Li Q. & Michael D. (1996). Pornography as a source of sex information for college students in fraternities and sororities. *In: Journal of Health Education*, 2, pp. 165-169.

Loftus D. (2002). *Watching sex: how men really respond to pornography*. New York: Thunder's Mouth Press.

'London Mistress' (2001). 'Dialogue: sex work reassessed' *In: Feminist Review*, No. 67, Spring 2001, p. 145-160.

Lorenz K. (1981). *The foundations of ethology*. New York: Springer.

Malamuth (1996). Sexually explicit media, gender differences, and evolutionary theory. *In: Journal of Communication*. 46 (3): pp. 8-31.

Masters W. & Johnson V. (1966). *Human sexual response*. Boston: Brown.

Mc Nair B. (1996). *Mediated sex. pornography & postmodern culture*. New York: Arnold.

Mc Nair B. (2002). *Striptease Culture: sex, media and the democratization of desire*. London: Routledge.

Mead M. (1980). *Man en vrouw. De relatie der seksen in verschillende culturen*. Utrecht: Bijleveld.

Montoya R. (2005). The environment's influence on mate preferences. *In: Sexualities, Evolution & Gender*, 7, 2, pp. 115-134.

Morgan R. (1980). Theory and practice: pornography and rape. In: Lederer (Ed) *Take Back the Night*, pp.134-140. New York: William Morrow.

Nin A. (1986). *Erotica*. Amsterdam: Bert Bakker.

Okami P. & Shackelford T.K. (2001). Human sex differences in sexual psychology and behavior. *In: Annual Review of Sexual Research*, 12, pp. 186-241.

Oliver M. & Hyde J. (1993) Gender differences in sexuality: a meta-analysis. *In: Psychological Bulletin*, 114, pp. 29-51.

Paglia C. (1992). *Seks, kunst en Amerikaanse cultuur*. Amsterdam: Prometheus.

Pearson S. & Pollack R. (1997). Female response to sexually explicit films. *In: Journal of Psychology and Human Sexuality*, 9(2), pp. 73-88.

Perse E. (1994). Use of erotica and acceptance of rape myths. *In: Communication Research*, 21, pp. 488-515.

Regan P. & Berscheid E. (1999). *Lust*. London: Sage Publications Inc.

Rhodes G.A. (2005). Future cinema and selfploitation (online artikel)

URL: <http://www.garhodes.com/SelfPloitation.pdf>

Rogala C. & Tydén T. (2003). Does pornography influence young women's sexual behaviour. *In: Women's Health Issues*, 13, pp. 39-43.

Rosario M., Meyer-Bahlburg H., Hunter J., Exner T., Gwadz M., Keller A. (1996). The psychosexual development of urban lesbian, gay, and bisexual youths. *In: The Journal of Sex Research*, 33, 113-126.

Rousselle A. (1988). *Porneia*. New York: Basil Blackwell.

Salmon C. & Symons D. (2004). 'Slash fiction and human mating psychology.' *In: Journal of Sex Research*, 41, 1, 0022-4499

Savin-Williams (1996). *Gay and Lesbian youth: Expressions of identity*. New York: Hemisphere.

Schauer T. (2005). Women's Porno: The heterosexual gaze in porn sites for women. *In: Sexuality & Culture*. Vol 9, No. 2, pp. 42-64.

Schmitt D.P., Shackelford T.K., Duntley J., Tooke W. & Buss D.M. (2001). The desire for sexual variety as a tool for understanding basic human mating strategies. *In: Personal Relationships*, 8, pp. 425-455.

Schmidt G. & Sigush V. (1970). Sex differences in response to psychosexual stimulation by films and slides. *In: The Journal of Sex Research*, 6, pp. 268-283.

Scott J. E. & Schwalm L.A. (1988). Rape rates and the circulation rates of adult magazines. *In: Journal of Sex Research*, 24, pp. 241-250.

Segal L. (1994). False promises - Anti-pornography feminism. *In: M. Evans (Ed), The Woman Question*, pp. 353-365.

Shaw S.M. (1999). Men's leisure and women's lives: the impact of pornography on women. *In: Leisure Studies* 18: pp. 197-212.

Sherkat D. & Ellison E. (1997). 'The cognitive structure of a moral crusade: conservative protestantism and opposition to pornography.' *In: Social Forces*, 75, 3. pp. 958-980

Showalter E. (1979). Toward a feminist poetics. *In: Mary Jacobus (Ed) Women and Writing about Women*, pp. 25-41.

Slabbinck W. (2005). *Radicaal feminisme, pornografie, prostitutie en globalisering: een onderzoek naar de relatie en de invloed van pornografie en prostitutie op het individu en de samenleving*. Universiteit Gent: Onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

Snitow A. (1985). Retrenchment versus transformation: the politics of the antipornography movement. *In: Burstyn V. (Ed): Women against Censorship*, pp.107-120.

Soloway R.A. (1982) *Birth control and the population question in England, 1877-1930*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Spink A., Partridge H. & Jansen B. (2006). Sexual and pornographic Web searching: trends analysis. *In: First Monday*, 11, 9 (September 2006),
URL: http://firstmonday.org/issues/issue11_9/spink/index.html

Sprecher S. & Regan P. (1998). Passionate and companionate love in courting and young married couples. *In: Sociological Inquiry*, 68, 163-185.

Stanislaw H. & Rice F. (1988). Correlation between sexual desire and menstrual cycle characteristics. *In: Archives of Sexual Behaviour* 20, pp. 567-577.

Strachey J., Strachey A. & Freud A. (1978). The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. London: Hogarth Press.

Tanenbaum L. (2000). *Slut! Growing up female with a bad reputation*. New York: Harper-Collins.

Taormino T. (2006). Political smut. Feminist porn take center stage on historic event. In: *The Village Voice*. URL <http://www.villagevoice.com/people/0624,taormino,73480,24.html>

Thornburg D. & Lin H. (Eds) (2002). *Youth, pornography, and the Internet*. Washington: National Academy Press.

Tolman D.L. & Diamond L.M. (2001). Desegregating sexuality research: cultural and biological perspectives on gender and desire. In: *Annual Review of Sex Research*, 2001, Vol. 12, pp. 33-74.

Tooby J. & Cosmides L. (1990). On the universality of human nature and the uniqueness of the individual: The role of genetics and adaptation. In: *Journal of Personality*, 58, pp. 17-67.

Townsend J.M. & Levy G.D. (1990). Effects of potential partners' costume and physical attractiveness on sexuality and partner selection: sex differences in reported preferences of university students. In: *Archives of Sexual Behavior*, 19, pp.149-164.

Traen B., Nilsen T. & Stigum H. (2006). Use of pornography in traditional media and on the Internet in Norway. In: *The Journal of Sex Research*, 43, 3, pp.245-254.

Traen B., Spitznogle K. & Beverfjord A. (2004). Attitudes and use of pornography in the Norwegian population. In: *The Journal of Sex Research*, 41, 2, pp. 193-200.

Trivers R.L. (1972). Parental investment and sexual selection. In: Campbell A. (Ed), *sexual selection and the descent of man*, pp. 136-179.

Tyden T., Olsson S. & Haggstrom-Nordin E. (2001). Improved use of contraceptives, attitudes towards pornography, and sexual harassment among female university students. In: *Women's Health Issues*, 11, pp. 87-94.

Van Dorsselaer I. (2007). Ook vrouwen houden van porno. In: *De Standaard Magazine*, 7 april 2007, pp. 4-8.

Van Ussel J. (1969). *Geschiedenis van het seksuele probleem*. Meppel: Giethoorn & Zoon.

Verhaeghe P. (2002). *Liefde in tijden van eenzaamheid*. Leuven: Acco.

Wells B. & Twenge J. (2005), Changes in young people's sexual behaviour and attitudes, 1943-1999: a cross-temporal meta-analysis. *In: Review of General Psychology*, 9, No. 3, 249-261.

Whisman V. (1996). *Queer by choice*. New York: Routledge.

Wils K. (Ed). *Het lichaam (m/v)*. Leuven: Universitaire Pers.

Wollstonecraft M. (1996). *A Vindication of the rights of woman*. London: Dover Publications.

Young I. (2002). *Democracy and inclusion*. Oxford: Oxford University Press.

Bijlage 1

Gelieve deze vragenlijst **voor het bekijken** van de film in te vullen. Bij keuzevragen omcirkel je het antwoord dat van toepassing is, bij open vragen schrijf je voluit neer wat bij je opkomt.

1. Wat roept pornografie bij jou op? Welke gevoelens associeer je bij het bekijken en/of denken aan pornografie?

2. Wat zou jij omschrijven als pornografie waar je zelf van kan genieten?

3. Hoeveel vrouwen denk je dat er in verhouding tot mannen naar porno kijken (bv. 5 op 1, 1 op 10)?

4. Als je zelf een definitie zou moeten geven van pornografie, wat zou dat dan zijn?

5. Denk je dat het veelvuldig kijken naar pornografie aanleiding geeft tot seksuele agressie?

Ja/Nee

6. Kan je je in de volgende definities van pornografie vinden?

Pornography is sexually explicit materials that subordinate women through pictures or words:

(a) women are presented dehumanized as sexual objects, things, or commodities; or (b) women are presented as subjects who enjoy pain or humiliation; or (c) women are presented as sexual objects who experience sexual pleasure in being raped; or (d) women are presented as sexual objects tied up or cut up or mutilated or bruised or physically hurt; or (e) women are presented in postures or positions of sexual submission, servility, or display; or (f) women's body parts – including but not limited to, vaginas, breasts, or buttocks – are exhibited such that women are reduced to those parts, or (g) women are presented as whores by nature; or (h) women are presented as being penetrated by objects or animals; or (i) women are presented in scenes of degradation, injury, torture, shown as filthy or inferior, bleeding or bruised, or hurt in a context that makes these conditions sexual?

Ja/Nee

Bij nee, waarom?

Pornography is printed or visual material intended to stimulate sexual, rather than aesthetic or literate feelings.

Ja/Nee

Bij nee, waarom?

7. Heb je al ooit naar een pornofilm gekeken?

Ja/Nee

Zo nee, ga over naar vraag 9

Zo ja, welk soort pornografie? (kies de vorm die je het meest bekeek in het afgelopen jaar)

Mannelijke/ lesbische/ homoseksuele/ vrouwelijke/ bestiale/ SM/ ...

9. In welke mate werd je daar opgewonden van?

Helemaal niet
Bij sommige scènes
Bij vrijwel alle scènes
Bij alle scènes

10. Vind je pornografie over het algemeen vrouwonvriendelijk?

Ja/Nee

11. Verklaar waarom je porno wel of niet vrouwonvriendelijk vindt.

Bijlage 2

Gelieve deze vragenlijst **na het bekijken** van de film in te vullen. Bij keuzevragen omcirkel je het antwoord dat van toepassing is, bij open vragen schrijf je voluit neer wat bij je opkomt.

1. Vond je de pornografische film in het algemeen vrouwvriendelijk?

Ja/Nee

2. Waarom vond je de film vrouwvriendelijk/vrouwonvriendelijk? Verklaar.

3. Vond je de film opwindend?

Helemaal niet
Bij sommige scènes
Bij vrijwel alle scènes
Bij alle scènes

4. Verklaar waarom je de film opwindend vond, of waarom je die juist niet opwindend vond, wat je stoorde/aantrok.

5. Leefde je je in in de personages van de film? Zo ja, in welke?

6. Denk je dat het verhaal een belangrijke rol speelde in je appreciatie van de film?

Ja/Nee

Verklaar

7. Wat vond je van de volgende aspecten van de film? Geef een score van 1 tot 10, indien gewenst verklaar je waarom.

- *de cameratechniek*

1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

- *de mannen*

1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

- *de vrouwen*

1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

- *de settings*

1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

- *het verhaal*
1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

8. Zou je een film met dezelfde scènes, maar zonder het verhaal even opwindend vinden?

Ja/Nee

Verklaar

9. Vond je het interessant om de hele film uit te kijken?

Ja/Nee

Zo ja, waarom vond je het interessant om de hele film uit te kijken?

Duid aan wat van toepassing is (je mag meerdere zaken aanduiden), of vul aan

- Omdat het verhaal me boeide
- Omdat het naakt in de film me boeide
- Omdat het in groep was
- ...

- ...

- ...

Zo nee, waarom?

- Omdat het verhaal me niet boeide
- Omdat het naakt in de film me niet boeide
- Omdat het in groep was

- ...

- ...

- ...

11. Is er nog iets wat je kwijt wilt in verband met deze film of met pornografie?

12. Is je kijk op pornografie veranderd na het bekijken van deze film? Hoezo?

Lijst van tabellen & figuren

Tabel I. De vorige seksuele oriëntatie die de participanten van het onderzoek zichzelf hadden toegemeten (uit: Kelly, Strassberg & Turner (2005: 178).....	23
Tabel II. Frequentie van het gebruik van pornografie in de Noorse populatie gerangschikt naar gender (%) (uit: Traen <i>et al.</i> , 2004: 193).....	58
Tabel III. Attitudes ten opzichte van pornografie bij volwassen Noren naar gender (%) (uit: Traen <i>et al.</i> , 2004: 194.....	59
Tabel IV. Genderspecifieke attitudes ten opzichte van pornografie bij adulte Noren (%) (uit: Traen <i>et al.</i> , 2004: 196).....	60
Tabel V. Heb je ooit een pornofilm bekeken? Antwoorden gepresenteerd in functie van het niveau van onderwijs en sekse (uit: Hammarén & Johansson, 2007: 60).....	66
Tabel VI. Pornografie is seksueel opwindend (uit: Hammarén & Johansson, 2007: 60).....	66
Figuur 1. Uit: Buss & Schmidt (1993: 211).....	19
Figuur 2. Uit: Buss & Schmidt (1993: 211).....	20
Figuur 3. Metaforen in de pornografie.....	40
Figuur 4. Verhouding tussen manvriendelijke hypotekst en de vrouwvriendelijke hyperteksten.....	90